

GWEITHIAU
TALIESIN O EIFION.

Pwyllgor Addysg Sir Gaerfyrddin

LLYFRGELL Y SIR

Dosbarth.... W/821... Rhif.... 199, 597

DYMUNIR AR I DDARLLENWYR GYMRYD
GOFAL ABBENNIG I'R LLYFRAU. EU
DIOGELU TRAG Y GADW A RHEIDIO A
PHLYGU'R TJDALI I'R GOS. DES NAM
AR LYFR DYLLID EI DDANGOS AR UNWAITH
I'R LLYFRGELLYDD LLEOL.

Y MAE'N RHYDD I DDARLLENYDD GADW
LLYFR AM BYTHERNOS. OS DYMUNA NEB
GADW LLYFR YN HWY. RHAID YW IDDO
GAEL CANIATAD Y LLYFRGELLYDD.

WITHDRAWN

TALIESIN O EIFION

(Oddiwrth ddarlun a baentiwyd yn fuan ar ol priodas y bardd.)

:: GWEITHIAU ::

TALIESIN O EIFION

(Bardd y Gadair Ddu.)

WEDI EU CASGLU GAN
J. LLEWELYN JONES,

A'U GOLYGU GAN
WIL IFAN.

WRECSAM:
HUGHES A'I FAB, ARGRAFFWYR.

—
1922.

Pwyllgor Addysg Sir Gaerfyrddin

LLYFRGELL Y SIR.

Dosbarth..... W/821 Rhif.... 199.597

DYMUNIR AR I DDARLLENWYR GYMRYD
GOFAL ARBENNIG O'R LLYFRAU, EU
DIOGELU RHAG Y GLAW, A PHEIDIO A
PHLYGU'R TUDALENNAU. OS OES NAM
AR LYFR DYLLID EI DDANGOS AR UNWAITH
I'R LLYFRGELLYDD LLEOL.

Y MAE'N RHYDD I DDARLLENYDD GADW
LLYFR AM BYTHEFNOS, OS DYMUNA NEB
GADW LLYFR YN HWY, RHAI'D YW IDDO
GAEL CANIATAD Y LLYFRGELLYDD.

RHAGY MADRODD.

PAN osodwyd ysgrifeniadau Taliesin o Eifion yn fy llaw, fy meddwl cyntaf oedd gwneud casgliad byr o'i bethau goreu : y perlau ymhlith ei englynion a'i hir-a-thoddeidiau, ei ganeuon ceinaf, a phigion o'i awdlau. Pe gwneid hyn, gellid gosod llyfryn yn llaw y wlad a roddasai safle urddasol iawn i Daliesin, hyd yn oed a'i feirniadu yn ol safonau llenyddol yr "oes oleu hon." Ond o wneud hyn, beth a ddeuai o'r cannoedd o linellau sydd heb fod yn orchestol? Un peth sy'n sicr, y maent yn rhy dda i'w gadael i fynd ar ddifancoll ; ac hyd yn oed pan nad ydynt yn llenyddol dda, y maent i gyd o ddiddordeb. Credaf mai y cynllun goreu yw gosod y cyfan bron mewn print ("Goreu cof, cof llyfr"), gan hyderu na ddioddefa enw da Taliesin. Cofied y darllenydd nad ysgrifenna neb bardd ar ei oreu o hyd : y mae ganddo amryw o bethau a wneir ar frys yn gymwynas i hwn ac arall : y mae ganddo rai pethau yn ddigon da i ennill gwobr mewn Eisteddfod ond heb ddod yn syth o'i galon. Detholed y darllenwr drosto ei hun, a daw o hyd i rai o linellau mwyaf perorol yr iaith.

Yr unig bethau a gadwyd allan yw'r rheiny y teimlwn yn berffaith sicr na fynasai'r bardd ei hunan iddynt ymddangos.

Yn nes ymlaen da fyddai dethol y gemau a'u cyhoeddi yn llyfryn hylaw.

Y mae Cymru gyfan yn ddyledus i fab Taliesin, a fu drwy'r blynyddoedd yn cynnull llinellau gwasgaredig ei dad at ei gilydd.

Ebrill, 1922.

Hanes Taliesin o Eifion.

GAN EI FAB.

RHIENI TAD TALIESIN.

Thomas a Jane Jones.

RHIENI MAM TALIESIN.

Thomas Owen o'r Beudymawr, ym mhlwyf Llanystumdwy. Ganwyd 1746. Bu farw Ebrill 14eg, 1832.

Catherine. Ganwyd 1752. Bu farw Chwefror 27ain, 1836. Claddwyd y ddau ym mynwent Llanystumdwy.

RHIENI TALIESIN.

Ei dad,—John Jones. Ganwyd Mawrth 7fed, 1780. Bu farw Ebrill 8fed, 1851.

Ei fam,—Elizabeth Owen. Ganwyd Hydref 11eg, 1787.

Priodasant Mawrth 7fed, 1818.

Claddwyd hwy ym mynwent Llangollen.

Ganwyd Owen Owen, brawd mam Taliesin, yn 1781. Bu farw yn Llangollen Mawrth yr ail, 1845. Claddwyd ef yn Llangollen ar y pumed o'r mis.

Ymbriododd Thomas Jones (*Taliesin*) ac Elizabeth Jane Kelly, ar y 26ain o Ragfyr, 1855, yng nghapel y Bedyddwyr (Saesneg), Abersychan, Sir Fynwy, y Parch. Stephen Price yn gweinyddu. Merch oedd Miss Kelly i Samuel Kelly (neu Gelli), goruchwyliwr dros y *British Iron Works* yn Abersychan.

Bu i Daliesin a'i briod bum merch a dau fab. Bu dau farw yn blant. Y mae yn fyw bedwar o blant: tair merch—Jane Emily, Mari Gwenddydd (Mair Taliesin), Catherine Myfanwy—ac un mab—John Llewelyn.

GANWYD Thomas Jones (*Taliesin o Eifion*) yn Nhynygors, bwthyn ar dir y Beudymawr, ym mhlwyf Llanystumdwy, ar y 13eg o Fedi, 1820, a bedyddiwyd ef ar yr 17eg o'r un mis.

Bywyd go ramantus a fu bywyd John Jones, tad Taliesin. Pan oedd yn llanc yn Lerpwl, yn dysgu gwaith cwrier, bu'r *Press Gang* ar ei warthaf. Daeth yn rhydd y tro cyntaf, ond ail-gydiwyd ynddo a bu am dymor hir ar fwrdd y *Victory*, ac enillodd y *Trafalgar Medal* yn y flwyddyn 1844. Yr oedd John Jones yn gryn gerddor a thelynor. Yr oedd yn y band a ganai o flaen Nelson a'i swyddogion. Y Clarionet oedd ei offeryn yr adeg honno. Trosglwyddwyd ef i'r *Bellerophon*. Ar ol ymladd yn Nhrafalgar dychwelodd i Eifionydd. Ni ail-gydiodd yn y grefft a ddysgasai yn Lerpwl, ond cychwynodd fel *Painter and Plumber*. Yn 1826 symudodd o Eifionydd i Langollen (efe a'i briod a'i fachgen bach) ac yno y bu yn arfer ei grefft newydd hyd ei farw yn 1851. Tebyg iddo symud i Langollen ar gyngor Owen Owen, brawd ei wraig, a fuasai unwaith yn y *Civil Service*, ond a gadwai *Wine and Spirit Business* yn Llangollen ar ol ymddeol o hono o wasanaeth y llywodraeth.

Chwech oed oedd Thomas pan symudwyd o Eifionydd. Danfonwyd ef i ysgol ddyddiol yr Eglwys yn Llangollen, lle yr athrawiaethai John Jones, y Clochydd : gŵr a gredai yn ddiysgog yng ngweinidogaeth y wialen. Pan oedd yn ddeuddeg oed aeth i Ysgol Ramadegol *Grove Park*, Wrexham, lle y dechreuodd ddangos arwyddion amlwg o dalent fel arluniwr. Gwelais rai o'i gynhyrchion ysgol, ac y maent yn eithriadol dda. Yr oedd yn hoff o ddysgu rhifo, ond testun ei serch oedd llenyddiaeth. Clywais lawer gwaith, o'i enau ef ei hunan, iddo ddysgu'r Gynghanedd yn nyddiau ei ysgol.

Yn wir, nid oedd ond pedair ar ddeg oed pan gyfansoddodd y bedd-argraff sy'n dechreu, "O gwelwch y fan y'm galwyd."

Yn y flwyddyn 1815 (neu 1816) bu am dymor mewn *Commercial Academy* rywle tua Chirk.

Cynllun ei ewythr Owen oedd gosod Thomas yn y *Civil Service*, ac efe a fu'n gyfrifol am roi ysgol iddo gyda'r amcan hynny mewn golwg. Hen lanc oedd Owen Owen, ac yn ei ewyllys gadawodd eiddo yn Siroedd Fflint a Dinbych i'r bachgen er mwyn sicrhau pleidlais iddo. Ond wedi costau ei addysg, ni fynnai y bardd ifanc adael ei gartref : gosododd ei uchelgaais o'r neilldu a boddlonodd i ddysgu crefft newydd ei dad ac i ymhyfrydu mewn llenyddiaeth.

Oddigerth rhai blynnyddoedd a dreuliwyd ym mhlwyf Cristionydd ger Rhiwabon, bu yn byw weddill ei oes yn Llangollen. Bu farw yno ar y chweched o Fehefin, 1876.

RHAI ADGOFION PERSONOL.

Yr oedd fy nhad yn hoff iawn o'r dryll ; ac nid yn aml y gwelsid ef heb ei gi. (Yn fy amser i yr oedd wedi rhoi i fyny bysgota yn Nyfrdwy). Ryw dro, ac yntau'n siarad â pherchennog tir, rhedodd ei ast ato drwy'r gwrych a gwningen yn ei safn. Pan osododd yr ast ddiniwed y creadur marw wrth droed fy nhad, meddai y *land-lord*, gan gymryd arno fod yn o sarrug, "Ha, Taliesin, 'rwy'n gweld mai *poacher* ydych ! Os ydych am ddod yn rhydd, rhaid i chwi roi englyn i mi yn ddiymdroi : englyn ar yr ast yma !" A dyna'r modd a'r pryd y cyfansoddodd y llinellau adnabyddus i "Fan."

Pan yn fachgennyn hoffai fy nhad fynd a mi i'w ganlyn ar ei deithiau yma ac acw. Cofiaf yn dda iddo adrodd ei linellau, "Drych, drych i'r entrych yr aeth," &c., pan welsom ehedydd yn codi i'r glas ; a chredaf

mai eu cyfansoddi ar y pryd yr oedd. Gellir dychmygu baroted oedd ei awen pan ddywed Rhuddenfab mai yn hollol ddifyfyr y cyfansoddodd yr englyn yn gwahodd “Sioned Olfyr” (y Parch. J. D. Jones) i Langollen, a’r hir-a-thoddaid disgrifiadol i’r Cae-gwenith.

Y mae’n bosibl i’w ddawn barod droi yn fagl iddo ; oherwydd gallai gaboli cryn lawer ar ei gyfansoddiadau pe troai atynt yr ail waith. Gwn y cytuna y Parch. John Morris (gynt o Star Street, Caerdydd) â mi yn hyn o farn. Yr oedd efe yn weinidog yn Llangollen ar y pryd, ac yn gwybod am yr anhawster i berswadio’r bardd i ail-gaboli. Barnai y Parch. Enoch Rhys James, Ficer Llangollen, a chyfaill calon i’m tad, yr ysgrifennai Taliesin fydryddiaeth yn fwy didrafferth nag yr ysgrifenna’r lliaws ryddiaith.

NODIADAU YNGLYN A RHAI O’I GYFANSODDIADAU.

Brwydr Crogen.—Yn Eisteddfod Caer bu siarad ymysg y beirdd,—Ceiriog, Llew Llwyfo, Taliesin ac eraill,—am ysgrifennu Drama Gymraeg. Addawodd llawer dreio eu llaw ar y gwaith ond cyn belled ag y gwn i ni wnaeth neb gynnyg ar y pryd. Wedi chwilio’n hir am destun, ysgrifennodd Taliesin o’r diwedd ar Frwydr Crogen, a dyfarnwyd y wobr iddo yn Eisteddfod Porthmadog.

Simon Llwyd o’r Foty.—Cyfansoddwyd hon yn arbennig i Lew Llwyfo. Canodd ef a Mynyddog lawer arni. a bu’n hynod boblogaidd.

Y Saer a’r Teiliwr.—Ysgrifennwyd hon eto i foddloni rhai o gyfeillion y bardd, a bu hwyl fawr ar ei chanu am flynyddoedd.

Yr Oriau Olaf.—Cyfansoddodd yr englynion hyn pan yn dioddef dirdyniadau y *Rheumatic Gout*. Nis gallai symud bys, a'm chwaer a osododd bob llythyren ar bapur drosto.

Dioddefodd y bardd boenau dirfawr yn ystod deuddeg neu yn wir bymtheg mlynedd olaf ei fywyd. Buasai yn bur ddiofal pan yn pysgota drwy'r blynnyddoedd yn Afon Dyfrdwy, a bu raid iddo dalu treth drom. Am lawer mis bob blwyddyn nis gallai symud; ac yn ychwanegol i'w ben corff, yr oedd pryder ynglŷn â'i amgylchiadau yn ei lethu'n fynych, ar ol misoedd o gystudd di-waith. Bu Alaw Goch yn noddwr caredig iddo. Yn wir, ychydig cyn marw'r bardd caredig o'r De, yr oedd wedi trefnu i symud Taliesin o Langollen i Ddeheudir Cymru, ond aeth y trefniadau i gyd gyda'r gwynt pan gladdwyd yr Alaw. Wedi llawer cystudd hunodd yn 56 mlwydd oed, a gellid dweyd am dano yntau fel y dywedir am y cyfoethocaf,—“Ei hyd a'i lled yw ei lys.”

J. LLEWELYN JONES.

Mawrth, 1922.

CYNHWYSIAD.

ENGLYNION UNIGOL:—

Tud.

ENGLYNION LLEOEDD.—Castell Dinas Bran. Clochdy
Gwrecsam. Cymru. Cadair Huw Morris. Ar
Bont Llanystumdwy. Llangollen. Aran Ben-
llyn. Ffwrnes Haearn Acrefair. 1—2

ENGLYNION PERSONAU.—Heb Urdd Ab Ithel.
Mostyn. Iolo Trefaldwyn. Cynddelw. Ardeb
Eben Fardd. Sioned Olfur. *Vaults* Twnnah.
Stonewall Jackson. Brethynau Edward Jones.
Y Myfyr. William. L. C. Bonaparte. Victoria.
Aer Wynstau. Arglwydd Grosvenor. Priodas.
Priodas. Priodas. Pwy? Undeb. 3—7

ENGLYNION ADAR.—Gwennol. Piogen. Alarch.
Ehedydd. Colomen. Y Gog. 7—8

ENGLYNION Y MAES.—Y Llyffant. Cwch Gwenyn.
Y Mul. Y Rhosyn. Lili'r Dyffrynoedd. Y Mor-
rugyn. Y Fesen. "Fan." 8—9

ENGLYNION Y FYNWENT.—Pwy? S. J. Simon. Ar
Farwolaeth Golyddan. I'r diweddar Barch. Ellis
Evans, D.D., Cefn Mawr. Beddargraff Llanc.
Beddargraff Llanc Arall. Neli Ffoulk (I). Neli
Ffoulk (II.). Elen. Hywel Dda. William. John
a'i Ddwy Chwaer. Plentyn R. Jones. John.
Hugh. Mary Lloyd. Abram. Ioan Bach. 10—14

ENGLYNION AR AMRYW DESTUNAU.—Englyn y Pumswllt. Neb i'w Rostio. Yr Iaith. Anerchiad Eisteddfod. Beddargraff Cyfraith yr Yd. Mi Welais. Yr Argraffwasg. Y Dynwaredwyr. Rhodd o Gap Newydd. Englyn *Sign Board*. Y Rhag-rithiwr. Y Fagnel. Y Cleddyf. Y Crwydryn. Y March Haearn. Y Droedwst. Deigryn (I.). Deigryn (II.). Olewydden Gethsemane. Gwadu Eiloes. Y Meddwl. Y Crud. Cusan. Y Lloer (I.). Y Lloer (II.). Seren Gwener. Ser y nos yn dangos Duw. 14—19

RHESI O ENGLYNION :—

ENGLYNION PERSONAU.—Gladstone. Ieuan Gwyllt. Rhuddenfab. Twynog. Y Pab o Rufain. Côr Penycæ. Ysmaldod y Ffugenwau. Darlun Llew Llwyfo. Owen Jones. Ar Ben Blwydd. Barf Iolo Trefaldwyn. Priodas. Gethin. Yr Aelodau Cymreig. A. Reid. A. J. Parry. Buckley Hughes a'r Canon Williams. Glowyr y De. Y Ddwy Fil. Mari Gwenddydd. Trefor Ddu, ...20—34

ENGLYNION Y FYNWENT.—Stephan ac Alfardd. William Owen. Colenso. Bedd y Bardd. Samuel Thomas. Bedd Llew. Mrs. Bennett (?). Jesey Maria. R. ap G. Ddu o Eifion. Cynddelw. "Betau rai o Enuocion Eivionit." Blodeuyn y Glaswelltyn. 34—41

ENGLYNION AR AMRYW DESTUNAU.—Eisteddfod Gwreccsam. Llangollen. Y Llofft Wen. Manceinion. Mewn Llythyr. *Drinking Fountain* Abertawe. Adfeilion Castell Dinas Bran.

CYNHWYSIAD.

xi.
Tud.

Y Pendulum. Y Delyn. Y Ddwy Dymer.
Syniadau yr Annuwiol. Y Pin. Duw Iôn i'w
weld yn Ei waith. Carreg Arall. Treio hwbio
'mrawd Trebor. Y Cantata. Oriau Olaf Iesu
Grist. Y Bore. Toriad y Wawr. Y Nos. Hen
Lanc. Y Bont a'r Eisteddfod. 41—58

HIR A THODDEIDIAU :—

Y Gohebydd. Y Peiriant Dyrnu. Yr Wydd. Y
Fuwch. Y Cae Gwenith. Awen. Lili'r Pryn-
hawn. Anerchiad. Beddargraff Llywelyn. Pwy ?
Syr Watkyn. Syr Watkyn (*Cyf.*). 59—62

LLINELLAU CYNGANEDDOL ERAILL :—

Y Diffyg ar yr Haul. Anerchiad Eisteddfod Môn.
Cwyp Dyn. Golygfa o ben Gorsedd Gwên.
Mair Eifion. Llinellau Dyhuddiant Eben Fardd.
Y Bedd. Yr Enfys. Su y dyner awel sidanaidd.
Pwy ? Prydferthwch. O, mor deg. 63—79

AWDLAU :—

Tlodi. Y Môr. Helen Llwyddawg. 80—123

CANEUON :—

O, na Bawn. Y Saer a'r Teiliwr. Bugail Berwyn.
Cân Eisteddfod. Cân y Morwr. Ymson y Bach-
gen Claf. Dafydd Rhys. Hen Fryniau Fy
Ngwlad. Y Dwylledig. Y Gŵr Ieuanc o'r Cefn.
Morgan y Crydd. Y Fenyw Orffwyllog. Cynfrig
Hir. Yr Hen Dderwen Werddlas. Dyffryn

Ceiriog. Ewyllys Efa. Cyfarchiad. Anerchiad i Syr Watkyn. Anerchiad i'r "Protectionists." Llinellau Coffa. Cymru yn ei Breintiau. Gwan- wyn. Llinellau ar ol Alaw Goch. Simon Llwyd y Foty. Emyn.	124—153
--	---------

EFELYCHIADAU :—

Deigryn y Milwr. Yr Eryr a'r Baban. Gwarediad John Bach. Poen a Henaint Angau a'r Bedd. Dyn, Pa le y mae ? Llongddrylliad yr "Hesperus." Y Gragen. Beddau y Tylwyth.	154—160
--	---------

DRAMA :—

Brwydr Crogen.	161—182
---------------------	---------

ARWRGERDD :—

Caswallon.	183—193
-----------------	---------

PRYDDESTAU :—

Yr Efengyl. Afon Dyfrdwy.	194—210
--------------------------------	---------

MARWNADAU :—

Alfardd. Jonathan Brown.	211—218
-------------------------------	---------

LLYTHYR AC ENGLYNION I BRIODAS TALIESIN,

A RHAI LLINELLAU YCHWANEGOL.	218—221
-----------------------------------	---------

“Gweithiau Taliesin o Eifion.”

ENGLYNION UNIGOL.

ENGLYNION LLEOEDD.

CASTELL DINAS BRAN (LLANGOLLEN)

(*Buddugol.*)

CASTELL Bran, hoewfan mewn ha'—i dramwy
Am dreimiad—ond gaea',
Llawr oer a chell yr eira,
Llety'r gwynt a'r lle trig ia.

CLOCHDY GWRECSAM.

TŴR Gwrecsam goda, modd gwych,—ei ben
Heb ail iddo'n fynych;
Pen clo mur, pinacl mawrwyd,
Swyno gwlad wna sain ei glych.

CYMRU.

CYMRU lân, Cymru lonydd,—Cymru wen,
Cymru annwyl beunydd;
Cymru dêg, cymer y dydd,
Gwlad y gân, gwel dy gynnydd.

CADAIR HUW MORUS.

(*Rhwng Pont-y-Meibion a Phandy Mclin Deirw.*)

HUW MORUS—ei sedd amharwyd!—Ow resyn,
 Gan ddrysi fe'th guddiwyd;
 O! 'r hen gadair, unig ydwyd:
 Y mwsogl oer yw'th amwisg lwyd.

AR BONT LLANYSTUMDWY.

YN Eifion mae'm henaflaid;—hunant
 Yno, 'r hen anwyliaid;
 Wylo'r wyf—dy adael raid,—fro lonydd,
 Ond tir Eifionydd yw cartre' f'enaidd!

LLANGOLLEN (*Buddugol.*)

DYMA le hynod am wlanen,—a chwrrw,
 A cherrig da wythen,
 A masnach, o le bach, yn ben—
 Lle'n gwella yw Llangollen.

I ARAN BENLLYN.

BANER oer ar ben yr Aran—o niwl
 A welaf yn hofian;
 Y lleithiawg wlith fel llwythi gwlân
 Wisga dŵr lle cwsg y daran!

FFWRNES HAEARN ACREFAIR.

(*Y soniai George Borrow am dani.*)

HEN faril du o ferwol dân,—boera'r
 Berwyllt haearn allan;
 Nos dywell a dry'n gell gân;
 Lliw awyrgylch sy'n lloergan.

ENGLYNION PERSONAU.

HEB URDD.

Englyn a gyfansoddais pan yn ymwithiaw drwy y dorf, ac urdd bardd wedi ei nacau i mi gan Ab Ithel, yng Nghadair Powys, Llangollen, 1858.

Byw heb fendith Ab Ithel—o raid fydd
 Ar hyd f'oes yn dawel ;
 Och ! wael un, wyf bellach—wel !—wel !—
 Taliesin y teulu isel.

MOSTYN (*Byrfyfyr*):

A gyfansoddodd pan glywodd fod E. M. Ll. Mostyn wedi ennill yn etholiad Swydd Fflint, 1842, pan oedd Peel yn ymgeisydd yn ei erbyn.

HA ! meistar ar Peel yw Mostyn !—Pwy sydd,
 Pa Sais saif i'w erbyn ?
 Daw'r Fama fawr i'r llawr yn llyn,
 Wedi i Fflint wadu'i phlentyn.

IOLO TREFALDWYN.

SAI' Iolo, y melys eiliwr—a'i glod
 Drwy'r gwledydd fel barnwr ;
 Mewn du a gwyn, mae'n deg ŵr,
 Tu allan i ffordd twyllwr.

CYNDELW.

CYNDELW, da elw a'i dilyn ;—cân ddilys
 Cynddelw a edwyn ;
 Cynddelw fardd, Cynddelw fawr-ddyn,
 Cynddelw hardd, Cynddelw wyn.

ARDEB EBEN FARDD.

WELE o'i ôl i Walia hen—gywirdeg
 Ardeb ei bardd trylen—
 Ei deneu rudd, a'i dyner wên—
 Un i'w adnabod yn Eben.

SIONED OLFUR.

*A anfonwyd at Mr. J. D. Jones, Ruthyn (Sioned Olfur), i
 erfyn arno gynorthwyo ynglyn a ffurfiad Côr ar gyfer
 Eisteddfod Fawr Llangollen, 1858.*

SA'N d' elfen, Sioned Olfur,—i ganu,
 Nes bo gwyneb natur
 Yn ufel poeth o fawl pur
 Fiwsig tu hwnt i fesur.

“ VAULTS ” NEWYDD MR. TWNNAH,
 RHOSLLANERCHRUGOG.

DAW cantoedd at y *Counter*—i geisio
 Negesau o'r Seler ;
 A chânt bob gwirod parod per
 Gan Twnnah, gant a hanner.

STONEWALL JACKSON.

DE, ar ei ol i'w du'r aeth ;—o'i weled
 Yn nwyllaw marwolaeth,
 Galar a Buddugoliaeth
 I wylio'i ddu wely ddaeth.

BRETHYNAU EDWARD JONES, GWEHYDD, LLANGOLLEN.

FRYTHONIAID, wele frethynau—heirddion
 Yn yr arddull gorau ;
 Tlysiion, newyddion nwyddau
 Wnant yn wir bur hir barhau.

Y MYFYR (*Ieuan Morgannwg*).

HA ! gau athrylith gythreulig—Ieuan
 Gyda'i goed a'i gerrig ;
 Am ei nodau damnedig—dwedaf fi,
 “ Wel, dyma dlodi mwy a' diawledig.”

WILLIAM.

CAWR a Llywydd Caerlleon—yw'n William ;
 Anwylyd y Brython ;
 Hael yw'r gŵr ; hawlia'r goron ;
 Chwydda'n serch y Ddinas hon.

LOUIS LUCIEN BONAPARTE

(*Llywydd yn Eisteddfod Aberystwyth*).

LOUIS LUCIEN o'i lwys Lysoedd—yn Ffrainc
 Wnai ffrwst dros y moroedd ;
 I hen Gymru'r cu ŵr c'oedd,
 Gynhadlwr prif Genhedloedd.

VICTORIA.

I'N tirion weddw Victoria,—Duw Iôr,
 Bydd darian a noddfa ;
 Dy deg wedd o dadguddia
 Ar nos ddofn ein Teyrnas Dda.

AER WYNSTAU.

UCHEL o uchel achau—yw'n llywydd,
 Fel llu o'i hen dadau ;
 Gŵr hynaws têg, aer Wynstau,
 A brenin “ Gwlad y Bryniau.”

ARGLWYDD GROSVENOR.

ARGLWYDD GROSVENOR y teirgwlad,—Seneddwr
 Sy'n haeddu ein cariad ;
 Gŵr a phlwm yn gorff i'w wlad,
 A'i aur ef uwch eu rhifiad.

PRIODAS

Miss Jane Evans, Sun Hotel, Llangollen, â Mr. Reynold Jones, Liverpool, Mawrth, 1872.

EU lles pawb ewyllysia,—a'u llwyddiant
 Llu heddyw ddymuna ;
 O ! 'r bywyd hir a'r byd da
 Eiddunwn i'r ddau yna.

PRIODAS

Mr. William Hughes, Beaumaris, â Miss Elinor Roberts, Llangollen.

DIDDAN a llawn dedwyddyd—bo'u heinioes,
 Heb boenau nac adfyd ;
 Hyd fin y bedd boed hufen byd
 I William a'i anwylyd.

PRIODAS

Mr. William Jones â Miss Amelia Horton, Llangollen.

I WILLIAM a'i Amelia—am oes mwy
 Eu mis mêl fo'n para ;
 Hi'n wraig siriol, ddoniol, dda,
 Yntau'n ŵr o'r tynera'.

PWY ?

BYWGRAFFIAD o Ab Gruffydd—Llywelyn,
 " Llyw Olaf " y Cymry ;
 Ddilwfr arwr ddieilydd—Gwalia wen
 Ar egni awen, dyro gân newydd.

UNDEB.

UNDEB yngwyneb anghenion—a lwydda ;
 Ni luddir gan groesion ;
 Nes gwelir ein hysgolion—trwy'r wlad
 Yn eu lledaeniad yn gwella dynion.

ENGLYNION ADAR.

Y WENNOL.

UWCH ben trwy'r dydd chwibianaf ;—ar wibed
 Yr wybyr ymborthaf ;
 Ydwyf wennol nod fwynaf
 Edn a'i hoes o hyd yn haf.

PIOGEN.

TI, Biogen, tebygaf—o anian
 Wyt ladrones bennaf ;
 Er yn un o lun lanaf
 Creulon wyt ger corlan haf.

ALARCH.

*Dywedir mai hwn oedd englyn goreu Taliesin, yn ol ei
 farn ei hun. Yn anffodus, nid yw yn gyfan.*

TEYRN tòn ; traed duon,—

.

Hwyliwr hardd, eiliw yr od,
 A gwsg ar fron ei gysgod.

EHEDYDD.

DYRCH, dyrch, i'r entyrch yr aeth—yr 'hedydd
 Ar aden peroriaeth ;
 I fyw adroddi 'i fydryddiaeth
 Ar riniog Nef i'r Hwn a'i gwnaeth.

COLOMEN.

CARUAIDD symlaidd ddi-sen,—hiraethus
 I'r eithaf yw'r 'glomen ;
 Y diluw, daeth a deilen
 Yn ei hol at Noah hên.

Y GOG.

GWELAIS Y Gog las ei gŵn—draw ar frig
 Drwy'r fro'n canu'i byrdwn ;
 "Cwcw !" a suad cacwn
 Y bore sy'n bêr eu sŵn.

ENGLYNION Y MAES.

Y LLYFFANT.

Testun yn Eisteddfod Bedyddwyr Rhosllanerchrugog.

Y LLYFFANT o drachwant sydd drochwr ;—brychwisg
 A brochus fedyddiwr ;
 Llon gladda mewn llyn gloewddwr ;
 Ei fywyd ef yw y dŵr.

CWCH GWENYN.

CASTELL crwn, i'r hwn yr hêl—y gwenyn
 Gynnyrch erbyn oerfel ;
 Gweithdy clyd, diwyd, tawel
 Y lliaws mân : llys y mêl.

Y MUL (*Buddugol.*)

BYRFLEW yw'r mul a breflyd,—hir ei glust,
 Crug ei lais a gwichlyd ;
 Mor ryfedd ei dymer hefyd ;
 Yn mol hen glawdd mae mul yn glyd.
 (Sylwer ar y gwall vn y llinell gyntaf. Y mae gwall
 tebyg mewn tair neu bedair llinell o'i eiddo).

Y RHOSYN (*Buddugol*.)

YR harddaf yn yr Ardd ferth—wyt rosyn
 Mewn trwsiad didrafferth ;
 Briodfab y Lili brydferth,
 Aroglydd balch, Arglwydd y berth.

LILI'R DYFFRYNOEDD.

(*Buddugol yn y Cefn Mawr, Nadolig 1867*).

Y LILI bêr oleulan—a hardd welir
 Ar ddolydd gwlad Canaan,
 A gwreiddiol liw ei grudd lân
 Mae'n swyno mynwes anian.

Y MORGRUGYN.

AR agwedd y morgrugyn,—ei ddeall,
 A'i ddiwyd haf dichlyn,
 A'i gynhaeaf rhag newyn
 I'w stor ddug ; ystyria, ddyn.

Y FESEN.

DENGYS blaen fy mys ffurf mesen ;—cronfa
 Lle ceir hanfod coeden ;
 Y llysieuol, breiniol bren,
 A ddeora ar dderwen.

“ FAN ”

(*Gast fach y Bardd*).

“ FAN ” yw hon a'i phen hynod,—tariar
 Naturioli i lygod ;
 Yn ei gywn gwyn hi fyn fod
 Yn angyr i'r gwynnod.

ENGLYNION Y FYNWENT.

PWY?

DUWOL fu o dawel fywyd ;—oedd goron
 Hawddgarwch ei yspryd ;
 I'r nefol anfarwol fyd
 Iôn alwodd ei anwylyd.

S. J. SIMON,

Merch fechan Mr. E. Simon, Llangollen.

UN rhy dda oedd hon i'r ddaear ;—diau
 Gadawodd fro'r galar :
 Adre o fyd a'i arw fâr
 I ogoniant ai'n gynnar.

AR FARWOLAETH GOLYDDAN.

ANGEUOL ! ai gwir ? angel y gân ?—Ow !
 Ie, rhy wir weithian ;
 Dirywiwyd Barddas druan—o'i lleu'rydd,
 Duodd goleuddydd pan dawodd Golyddan.

I'R DIWEDDAR BARCH. ELLIS EVANS, D.D., CEFN MAWR.

ELIS EVANS gadd le i sefyll—ar graig,
 Er grym uffern deryll ;
 Mynegai wen fu mewn gwyll
 Drwy gorsydd gyda'r gwersyll.

BEDDARGRAFF LLANC.

(Cyfansoddodd yr Awdur hwn pan yn 14eg oed).

O GWELWCH y fan y'm galwyd ;—i laid,
 O 'mlodau fe'm torrwyd,
 Pryfyn yw dyn (fe'i profwyd),
 Pryfyn fydd i'r pryf yn fwyd.

BEDDARGRAFF LLANC ARALL.

Ysgrifennodd yr englyn canlynol pan yn dair ar ddeg oed (o Grove Park School, Wrexham) ar farwolaeth plentyn saith oed, a ddioddefasai lawer gan boen yn ei ben. Yr oedd yr englyn ar y garreg yn yr Hen Fynwent, Llangollen, ond y mae y garreg erbyn hyn wedi mynd o'r golwg.

POEN a ges i'm pen i gyd—a gofid
 A gefais drwy'm bywyd ;
 Yn angau ces ddiengyd
 O'i holl boen i fil gwell byd.

NELI FFOULK.

Rai blynyddoedd yn ol, ymddangosodd yn rhai o'r papurau Cymreig hanes fod hen wreigan o'r enw Neli Ffoulk (hen gymeriad tra adnabyddus yn Llangollen) wedi llosgi i farwolaeth. Rai misoedd wedi hynny cyfarfu yr Awdur a'r hen chwaer yn lled sydyn wrth gongl heol, a chanodd yr englyn canlynol yn ddifyfyr.

RHYBUDDIWCH y torrwr beddau—hai ! wchw !!
 Ple mae'r clochydd yntau
 Ollyngodd, gan dwyllo Angau,
 Neli Ffoulk yn ol o'i ffau ?

NELI FFOULK.

Clywai yn ddiweddarach fod yr hen chwaer wedi cyfarfod a'i hangau mewn gwirionedd trwy losgi yr ail waith, a chanai yr Englyn hwn.

YMOROL yn ôl am Neli—wnaeth angau,
 A'i thynged fu llosgi
 Eilwaith. Os clywir holi
 "Ai marw'n iawn?"—dyna marn i.

ELEN.

(Ym Mynwent Caerffili).

YR enaid ar naid drwy'r nen—ehedodd
 O adwyth clwy Eden :
 Yn naear laith dan oer lèn
 Caerffili mae corff Elen.

HYWEL DDA.

(Hen gyfaill a gladdwyd yn Ninbych).

AI marw wyt ti fy mrawd Hywel?—O fy mron !
 Fy mrawd mwy ni ddychwel ;
 Clowyd drws Clwyd-dir isel,
 A'i bridd mwy ar y Bardd mêl.

WILLIAM.

(Mab Mr. J. Williams, Rhuthyn).

A WILLIAM rhaid ffarwelio,—ein William
 Ni welir ef eto ;
 Perchwch ei lwch marwol o :
 Dymunwch heddwch iddo.

JOHN.

(A gladdwyd yn yr un bedd a'i ddwy chwaer fechan).

DI boen yw dy obennydd—yn y bedd,
 John bach, cwsg yn llonydd,
 Hyd fore daw'r Adferydd,
 Dwy chwaer fach wrth d'ochor fydd.

PLENTYN R. JONES *(Penrhyn Fardd).*

NA wyla am dy anwylyd—bychan
 Dibechod is gweryd ;
 Nid yw bedd ond newid byd .
 I eilfyw tragwyddolfyd.

JOHN.

(Mab i Edward Jackson, Llangollen).

DAW dydd mawr, daw gwawr o deg wedd—i'w ran,
 Daw'r Prynwr disgleirwedd,
 A gwên ar ei ogonedd;
 Daw'n iach ei gorff bach o'i bedd.

HUGH.

(Mab John a Jane Jones, Pentre-Crystionydd, Rhiwabon, 1865).

O OFID daear afiach—e giliodd;
 Gwelai fyd siriolach
 Yn "Wyth," o'i boen aeth Hugh bach,
 I ganol gwlad amgenach.

MARY LLOYD.

MAIR osodwyd mor sydyn—yn ei bedd
 O boen byd yn blentyn:
 Er gwaethaf yr olaf elyn
 Iesu o fedd ei cheisio fyn.

Cynhygiodd hefyd fel hyn:—

MARY LLOYD marwol ydyw—yn y bedd
 O boen byd mae heddyw.
 Mary Lloyd marwol ydoedd:—darfu
 Derfyn ei blynnyddoedd.

ABRAHAM UWCH BEN CORFF SARAH.

MARWOL yw'm siriol Sara'; ewch a hi
 I'r rhych oer oddiyma;
 Palwch yn Maes Mac-pela—fedd i hon;
 Ei hoer olygon a'm hi lewyga.

IOAN BACH.

Ar yn y bedd wyt Ioan bach?—Och fi!
 Ni chaf ei weld mwyach.
 O'n daear ni mynd adre'n iach
 Iddo oedd fil dedwyddach.

ENGLYNION AR AMRYW DESTUNAU.

ENGLYN Y PUM SWLLT.

*(Adroddwyd yn Eisteddfod Dyffryn Maelor, Liun Sul-
 gwyn ar dderbyn gwobr o bum swllt).*

BOB amser lle bo bumswllt—ni wibiaf
 Am wobor bedwarswllt :
 Direswm canu am driswllt :
 Mae mwy o sain ym mhwm swllt.

NEB I'W ROSTIO.

*(Yn Eisteddfod Aberystwyth, ar ol prynu pwys o gig, yn
 methu cael neb i'w goginio)*

PRYNAIS a thelais am werth wyth—geiniog
 I giniaw—o olwyth ;
 Er talu, ni cheir tylwyth—i'w ffrio
 Na neb i'w rostio, yn Aberystwyth.

YR IAITH.

CEI tyw'n hir , cei, fy hen iaith ;—cei fyw'n well ,
 Cei fwynhau dyddiau hirfaith ;
 Mewn purffurf iwymynau perffraith
 Cei res o feib, cei hir oes faith.
 (Bu raid ail-adeiladu'r englyn).

ANERCHIAD EISTEDDFOD.

MAE'N wir fod y Sais yn mwynhau—yr adeg
 Y rhedir ceffylau,
 Ond Brython gloewon yn glau
 Ydynt am Eisteddfodau.

BEDDARGRAFF CYFRAITH YR YD.

(*Pan basiwyd y "Corn Bill"*).

MAE'R dreth fawr, mae'r dorth fach,—Ow'n gorwedd
 Dan garreg Rhydd-fasnach,
 Rhad yw i ni, yr Yd yn iach;
 Digon o beilliaid gawn bellach.

MI WELAIS.

GWELAIS ddau lo bach gan Robert—Evans
 Yr Efail, a Roger
 Tanygeulan; a Gelert,
 Ci Huw y Felin—mewn cert.

YR ARGRAFFWASG.

O CEIR anton drwy'r crynfyd—argraff wasg
 Er agor ffordd hawddfyd,
 'E dŷr hon ben gornesdeyrn byd,
 A'i llaw a rydd yn llaw rhyddid.

Y DYNWAREDWR.

DYNWARED,—dyn a wyia,—i hynny,
 Mae'n hynod wan gopa,
 Munudiawg ddrel isel, a
 Deuparth o ysbryd epa.

RHODD O GAP NEWYDD.

WRTH fy modd rhyw rodd wir addien—gefais
 Gan gyfaill diamgen ;
 Ha ! dyma i mi do i 'mhen—
 Cap newydd, Cwpan Awen.

ENGLYN "SIGN BOARD" GWNEUTHURWR ESGIDIAU YN
LLANGOLLEN.

HA ! y troed noeth, tyred yn nes ;—hwde
 Esgidiau rhad cynnes !
 Rhag oer hin, eira a gwres
 Nychlyd cei dirion achles.

Y RHAGRITHIWR

(*Buddugol yn y Cefn Mawr*).

RHAGRITHIWR yw'r gŵr heb air garw—ei grafangc
 Dan rith-grefydd geidw ;
 'E dwylla wlad oll a'i lŵ ;
 Duw'n unig adwaen hwnnw.

Y FAGNEL.

(*Testun Eisteddfod Llanfair Caereinion*).

WYT engyrth beiriant angau,—y fagnel
 Arf egni certh frwydrau ;
 A marwol fyllt gwyllt yn gwau
 Ydyw anadl dy enau.

Y CLEDDYF.

(*Yn yr un lle*).

LLYM gledd, dialedd a'i dilyn ;—ei lwybr
 Sydd le braw a dychryn ;
 Gwneyd gloddest ar gnawd glew-ddyn ;
 Yfed gwaed yw ei fyd gwyn.

Y CRWYDRYN.

UNIG ydwyf dan gawodau ;—a llesg
 Yw llusgiad fy nghamrau ;
 Heb damaid : aeth pob dimau ;
 A'i nos sydd yn oer neshau.

Y MARCH HAEARN.

MARCH haearn chwyrn ei garnau ;—a'i weryr
 Watworant y creigiau ;
 A'i fwng gwyn o'i wddf yn gwau
 Ym mhalas y cymylau.

Y DROEDWST (*Gout*)

NAW mastiff yn ymostwng—i wanu'r
 Gwynau'n ddiollwng !
 Llewpartiaid gwaeth na bleiddiaid blwng,—
 Rhyw gân mil ar gnoi y meilwng !

Y DEIGRYN.

I.

YM mlodyn y teimladau—y deigryn—
 Ceir phodograff nwydau ;
 Onid clws yw gwlith enaid clau ?
 Ail greu addurn ar liw gruddiau.

Y DEIGRYN.

II.

DEIGRYN sy berlyn tlws byw—yn enaid
 Ar wyneb dynolryw ;
 Gem ar rudd, digymar yw,
 A d'wedydd teimlad ydyw.

OLEWYDDEN GETHSEMANE.

OLEWYDDEN gël ! oeddyd—anwesawl
 Rhyw nôson lwyd, rewlyd,
 Uwch oer ben Iachawr y byd,
 A chysgodle'r chwys gwaedlyd !

GWADU EILOES.

Y DWLYN wada eiloes—fe wadodd
 Adgyfodiad eisoes ;
 Gwadu Duw'n Geidwad einioes,
 A gwadu grym gwaed y groes.

Y MEDDWL.

MESURYDD yr ainseryl—yw'r meddwl :
 Tremyddda'r dyfodol ;
 Un yn cau am flaen ac ol
 Yn un fodrwy anfeidrol.

Y CRUD.

MWYN wely'r fam i'w hanwylyd ;—hen gist
 Hwian gerdd ein mebyd ;
 Cronfa i suo y crynfyd,
 A chysgle bach i siglo byd.

CUSAN.

(Credir mai Taliesin yw'r Awdur).

MOES gusan i'm rhan, Myfanwy,—moes fil,
 Moes ddwyfil, moes ddeufwy,
 Moes ugeinmil, moes ganmwy ;
 A moes,—O ! moes im' un mwy.

Y LLOER.

Y GLÔS Loer, fugeiles lân,—O mae'n hardd
 Ym min nos o'i chorlan
 Yn dyfod a'i myrdd defaid mân
 I geisio 'i gŵr mewn gwisg arian.

Y LLOER (*Byrfyfyr*).

Y LLEUAD deg, mor anllad yw—yn gwenu
 Yng ngwyneb dynolryw;
 Gofynnaf ai drwg fenyw
 Ar heol aur yr Haul yw?

Y SEREN GWENER.

YR harddaf yn yr hwyrddydd—yw Gwener
 A'i gwyneb ysplennydd;
 A Gwener uwch y ser sydd
 Arglwyddes gwawr goleuddydd.

SER Y NOS YN DANGOS DUW.

GWYBR serog a bro seirian—welaf fry,—
 Lifrai Iôr yw'r cyfan.
 Nid yw'r clau fotymau tân—a'u holl fri
 Yn werth eu henwi wrth Dduw Ei Hunan.

RHESI O ENGLYNION.

ENGLYNION PERSONAU.

GLADSTONE YN EISTEDDFOD GWYDDGRUG.

PA ŵr o Ewrop yr awrhon—eilydd
William Ewart Gladstone?
Clywch ei lais o'n cylchwyl hon
Yn byw areithio i'r Brython.

Pennaeth llywodraeth yw'r llyw—a doniol
Wladweinydd digyfryw:
Nid dyn gwlad unigol ydyw,
Na! gŵr byd oll, a'i gerbyd yw!

Mawr lywiwr amryw luoedd,—A! angel
Uwch tynged cenhedloedd;
Clyw daear ei wladgar floedd*
Yn trin eisiau Teyrnasoedd.

LLYFR TONAU IEUAN GWYLLT.

Môr o lafur yw mawr lyfr Ieuan—Gwyllt,
Gwerth ei gael i bobman:
Y dyn glyw ei dônav glân
Lenwir a nefol anian.

Tônau, pwysïau Seion—geir yn hwn
At grynhoi'r fforddoliau
O'r anial ar eu hunion
Tua'r llys, eu cartre' llon.

*Neu—Diafl ei hun arswydai 'i floedd!

Ha ! daliwn y diliau nef.—Cerubiaid
 Wnaeth y crwybyr gartref :
 Anfarwol ei gyfrol ef—
 Sŵn tonau saint y wiwnef.

RHUDDENFAB.

Englynion Priodasol Mr. Lewis Jones (Rhuddenfab).

ANIAN bardd iawn yn ei ben—yw uno
 Gyda'i annwyl feinwen ;
 Ond hen lanc fyn fyw o dan len,
 Fel y wywedig falwoden.

Rhuddenfab, rhodd o wenferch—a gefaist :
 Un gufwyn llawn traserch :
 Un lonna'th fywyd-lannerch
 Yw'th " Sian fwyn " gan swyn gwir serch.

Rhuddenfab, rhwydd i wynfyd—y neidiaist
 O hynodawl adfyd
 Henlancyddiaeth gaeth i gyd—anniddan
 I baradwysfan hoff briodasfyd.

Rhuddenfeib bach, iach a wichiant,—wele,
 Hyd yr aelwyd rhedant :
 Dymunol ydyw mwyniant
 I gwpwl hoff gael magu plant.

Ys eil'waith pan noswyli,—mor annwyl
 Mae'r eneth a hoffi
 Ym min nos yn d'aros di
 Yn d'wedyd " dacw Dadi."

" Dadi bach " y mab dweyd bydd ;—a'r eneth
 Wiriona dy fennydd ;
 Rhwng mam a phlant, rhanant yn rhydd
 Dy galon gyda'u gilydd.

TWYNOG.

AT Twynog enwog, tan ganu,—ehed
 I Ddeheudir Cymru ;
 Fy mharch, dos cyfarch fardd cu
 Pendaran ; nid poen d' yrru.

Dos, diolch cyn distewi—i'r Bardd
 Am fawr boen im gweini ;
 Tros glaf fardd trwsgl wyf fi,
 Gwan ei ben gan ei boeni.

A phrif ofydd ein ffurfafen—fyddo,
 Ryfeddol fardd trylen ;
 Caredig fab Ceridwen—byd-enwog
 A'i rwysg galluog ar asgell Awen.

Y PAB O RUFAIN

(*Awst 12fed, 1870*).

HA ! Pio Nono'r pen 'wanna',—addef
 Heddyw pwy gynhalia ?
 Ai gwŷr Ffrainc, dy gorff rhongca'
 Ai ti dy hun—y tad da ?

O ! 'r hen ewythr annuwiawl,—ti gwbl'aist
 Dy gabledd haerllugawl ;
 Digiaist Dduw—a dygaist ddiawl—i w'radwydd
 Efo'th ynfydrwydd difeth anfeidrawl !

CÔR PENYCAE.

YM Mhen y Cae mwyn y Côr,—a chywrain
 Uwch eraill drwy'n goror ;
 A'u lleisiau mwyn yn arllwys môr
 O ddedwydd beroriaeth ddidor.

Y glowyr yma glywaf—yn canu
 Acenion melysaf :
 Os enwi un o'r gweis wna—
 Gwn mai *William ganmolaf.

YSMALDOD Y FFUGENWAU.

*Anerchiad i Syr Meirig Grynsyth, yn deisyfu arno ddyfod
 i lawr o'i Drigfan yn y Lleuad (gyda'i gŵn hela) i
 Gymru, i ladd y gwylltfilod a ymdaenodd dros ei hardal-
 oedd, megis llewod, eryrod, ysgorpionau, &c., &c.*

TYRD, Meirig Loerig i'r wlad—isod :
 Mae d' eisiau'n ddidoriad ;
 A llu o Gŵn y Lleuad—tyr'd ar frys
 Neu wae a'n herys neu newyn irad.

Fe weli yma fwystfilod—crebach
 Yn cribo'n ddiddarfod :
 Pob rhywogaeth, pob bregod,
 Gwyllt, gwâr, i'n daear sy'n dod.

“ Gwynion ” a “ Chochion ” chwe chant,
 A “ Duon ” a'n handwyant.
 Ofnadwy'r cyfnewidiad
 Fel hyn drwy bob glyn o'n gwlad.
 Y llo blwydd aeth yn Llew blin
 Rhuadwy anghyffredin !
 Gwêl, gwêl, nid oes *veal* i fod
 Am droi o'n lloi yn Llewod.
 Wyau ieir ni cheir na chyw,
 Na gwyddau yn gîg heddyw,
 Y cliogwydd a'r wydd, mor ôd
 A'r ieir aeth yn Eryrod.
 Y fwyalch fwyn heb un swyn sydd,
 A'r llinos aeth o'r llwynydd.

*Yr Arweinydd.

Emyn ni rydd ym min rhôs :
 Yr hwyad ydyw'r Eos !
 Bronfraith ni chân ar brenfrig :
 Mae wedi ffoi : mud ei phig.
 Dylluanod y llwyni
 Liw nos yw'n Alawon ni !
 Y fan gynt lle bu'r fwyn gog
 Ceir pennau Ysgorpionog !
 Och olygfa, Walia Wen :
 Tyrchod yn troi pob t'warchen,
 A'r llyffaint ddaw'n haint, medde nhw,
 Yn hoff o gân a ffugenw.

A llawer o' rhain dry'n Llewod,—ac hwyrach
 Y cyrraedd rhai'n Deigrod !
 Mewn lliidiart bydd Llewpart fel llo—yn bygwth—
 O, nawdd ni y Crynswth !—mae'i ddanedd yn crensisio.

O darpara di'r peiriant—Lloerygawl
 Eill rwygo'r gwylltffiliant ;
 Tyr'd i'r bwlch, tro draw i bant
 O'r meysydd y gormesiant.

Yna daw wyneb anian—ail waith
 Yn ol ato'i hunan :
 Areithia y lwys fronfraith.lân,
 A chân y fwyalch yn fuan.

Daw'r eos i goed yr Awen :—i'r llwyn
 Daw'r llinos yn llawen,
 A'u carolig i'r heulwen—yn llafar
 Cân eto fyg adar cyntefig Eden.

Am ei boen bydd ym mhob bwth
 Gywreinio Anthem i Grynthwth.*

*Yr oedd deilen ar dafod Syr Meirig.

DARLUN LLEW LLWYFO.

LLUN Llew wnaeth llaw'n lliwydd—yn annwyl iawn :

O'r hen Lew ysblenydd !

Treigliadwy 'i barch trwy y gwledydd
Lle clyw'n air am "Llew calon rydd."

Dyna gu Lew o dan ei glôd,
A mwyn lywydd y mân Lewod ;
Un am ddal draw bob meddwl drwg :
Un a'i galon yn y golwg.

O ! mae'n Llew rhwydd bob man lle rhed,
A Llew gwrol llaw agored.
Llew Llwyfo, cyfaill oll hefyd :
Llew a'i ben uwch cyllyll y byd.
Y llun hardd o'r Llew yn nod
Wel lliaws o epil Lewod ;
Llaweroedd boed o'r Llew-ŵyrion,
Yn ateb i'r hardd dysteb hon :
A'u hepil yn fil-fil a fo :
Ail eu llafur i Lew Llwyfo.
Rhyfeddir, hir cedwir mewn co'
Fawr allu llafur Llew Llwyfo.

OWEN JONES (*Telynor Seiriol*).

OWAIN SEIRIOL sy'n siarad—hudoliaeth

Ar delyn ei famwlad ;

Ef a rydd rhyw wefreiddiad

Doniol yn hen donau'i, wlad.

Telynor Seiriol at lonni'r Siroedd

A seiniau'r delyn swyna'i ardaloedd.

Y tannau teires sy'n tanio tiroedd :

Offeryn annwyl ein hoff frenhinoedd

Sy'n ei law : synna luoedd—a'i fedrus

Fireindôn nwyfus : fe wrendy nefoedd !

AR BEN BLWYDD GŴR IEUANC.

Y GWR ieuanc, fe gar Awen—wael isel
 Taliesin Llangollen
 Roi parch i'r gŵr a'i perchen :—
 Flod'yn hardd o Faldwyn hen.

Pwy odlai i Ap Idloes—fel Homer
 Fawl emyn mewn teiroes ?
 Ni fedrwn i fydru naw oes,
 Rinwedd un awr o'i einioes.

Ym mhen ei flwydd mynnaf floeddio—hwre !
 Hir oes ddedwydd iddo !
 “A Duw'n rhwydd” fo'n dyner o
 Ein Hidloes tra'r anadlo.

Egyr Idloes gariadlon—i'n heniaith
 Ffynhonnau ei galon,
 O duedd hyfryd ei ddwyfron ;
 A'i fryd o'i grud yw'r Ford Gron !

Er gwel'd o dir gwlad y Dwyrain,—yr Aifft
 Ac ôl ei rhwysg cywrain,
 Pennau'r Piramidiau main
 A'u llwydaidd wadnau llydain,

Mynnai offrwm yn Affrig—ei enaid
 I'w annwyl fro ddiddig,
 A charai ŵyn a chôr y wîg
 Aneddent ei wlad fynyddig.

Geillt hon a'i theg wylltineb—oedd beunydd
 Bennaf ger ei wyneb :
 I'w gwel'd nid oedd gwlad neb—fel Cymru lân
 Yn goglais anian a'i gwiw glysineb.

Tonau hen drwmpet anian—sy eglur
 Yn siglo pedryfan :
 Rhyw frwydr a thwrf o'r dŵr a thân—ruant,
 Neu draw weryrrant ar dyrau'r Aran.

Yr orau o bob arwyrain
 Yw miwsig bro y Cymro cain.
 Ymroi mae'r Cymro ieuanc
 I wneyd lles, er nad ond llanc.
 'E gar lân a gwŷr ei wlad
 A'i Walia'n un corffoliad.

A chaffed llawer dedwydd—anerchiad
 Gynyrcha ei benblwydd
 Yn hen iawn gwedi llawn llwydd.—

.

BARF IOLO TREFALDWYN.

(*Byrfyfyr*).

DWG ellyn rhag ofn dy golli—mewn barf :
 Mae'n boen mi wn iti :
 O, 'ngwas mwyn, dangos i mi
 Dy wyneb *er mwyn d'ioni*.

Dod weled, da di Iolo,—dy wedd
 Fel dyddiau aeth heibio ;
 Neu Bardd y farf heb urdd fo
 Yn sefyll, nes ei shafio.

PRIODAS

Mr. T. C. Jones, Cefn Mawr, â Miss Jones, Sandycroft.
Awst 25, 1873.

GWRID ei lwys, Fargared lon—ddenodd
 Enaid y llanc tirion ;
 A gwelodd mai tlawd o galon
 A byd heb haul oedd bod heb hon.

Hithau'r eneth wirionodd :—pob bai
 Ar bob peth a welodd ;
 Aeth y byd oddi wrth ei bodd ;
 O fywyd unig hi dynnodd.

Anwylo'u gilydd wnelynt—a'u hundeb
 Fo'n fendith fyth iddynt ;
 Dau gorff, fel yr oeddid gynt :
 Ond dau wnaed yn un ydynt.

AT YR AWENBERT FARDD, O. GETHIN JONES.

YN Ionawr anian wenai—ar Gonwy,
 Mor gynnar blodeuai !
 Dyna le hyfryd dan lifrai
 Briallu mis Ebrill a Mai.

Ond Rhagfyr fu'n britho trigfan—lonydd
 F'annwyl, annwyl faban,
 A'i eurlliw myg friaill mân—
 Paent-lenni pwyntil anian.

AELOD CYMREIG.

ARDDERCHOG arwyr ddyrcha—i'r Senedd
 Dros iawn ein hen Walia ;
 Wele i'r dim ddadleuwr da,
 Trawsfynydd saif tros Fona.

Tery i'r gwaed trwy'i ergydion—uthr rwymau
 Orthrymant y Brython ;
 Mynwes y fam ynys Fôn—gaiff Gymro
 Gwedi ei chwilio mewn gwaed a chalon.

A. REID.

Y daioni a ddeillia i Llangollen a'i hardaloedd oddiwrth anturiaethau A. Reid, Yswain. Testun Eisteddfod Llangollen (cyd-fuddugol).

Pwy yw'r gŵr piau'r gân?—ha! ein Reid
 Honna'r hawl yn gyfan;
 Ni fu ac ni ddaw'n un fan
 Un o'i well o hyn allan.

Y gordd aur agorodd ddorau—y mŵn
 Sy'n mynwes y creigiau;
 A mynnai ef gael mwynhau
 Neuaddoedd ein mynyddau.

'E ddwfn naddodd fynyddau—er gweled
 Dirgelwch eu coffrau:
 Trethodd â'i anturiaethau
 Oludoedd eu celloedd cau.

'E dry gymoedd yn dir gemau,—ac aur
 O gerrig ein bryniau;
 Drain a grug dry yn greigiau
 Enwog, a'u llech i'n gwellau.

Hen ardal oer Iâl dlawd—tan hir wywiant
 Yn rhoi i segurdawd;
 Hon i uchder o'i nychdawd
 Ddaeth ef i ffordd eithaf ffawd.

Sylwch ar Llantysilio—a'i lluoedd,
 Y llewyrch ddaeth yno
 Am i Reid yma i rodio:
 Mae'n well byd pob man lle bo.

Wele'n cyrraedd Glyn Ceiriog—ei ethol
 Anturiaethau enwog!
 Llafur llaw fawr alluog
 Ar y Glyn yn dwyn aur glog.

Y wlad oedd heb olud iddi,—na gwaith ;
 A'i gweithwyr mewn tlodi
 A godwyd o'r gwywdod i
 Oludoedd o'i chaledi.

O'r daioni cyffredinawl—a'r lles
 A'r llwydd mawr masnachawl
 Daeth ar ein gwlad godiad gwawl
 Yn ei nodwedd trafndiawl.

Llaw'n o waith, a llawen weithwyr—yw'n bro :
 Mae'n brin ein segurwyr ;
 Trwy gyflogau gorau'n gwŷr
 Sai'n uchel ein masnachwyr.

Lle'n gwella yw Llangollen—a thref
 A wnaeth Reid yn llawen :
 Nid oes bro yn gwisgo gwên
 Siriolach îs yr heulwen.

Daeth y wlad o'i thylodi—a chafwyd
 Ei chyfoeth o'i meini ;
 Reid annwyl yrrwyd ini
 O law Nêr, i'n hwylio ni.

PARCH. A. J. PARRY.

(*Buddugol*).

Ar ddiwydrwydd ei oedran—synna byd :
 Sai'n barch iddo 'mhobman :
 At drawster, Llew tymer tân :
 Oen trwyadl at ddyn truan.

Ar drostan rhoi dirwestaeth—a fyn ef
 Yn uwch drwy ein talaeth :
 Ai gormod rhoi grym ei draeth
 Mal seraſſ melyn araeth ?

Treiddiadol yn traddodi—a thalent
 Goeth oleu'n gwreichioni :
 Galwad y Nef ar ein Gwlad ni
 Yw parabl pêr Abel Parri.

CROESAWIAD BUCKLEY HUGHES, YSWAIN, A'R
 CANON WILLIAMS I'R DEHEUDIR.

(*Buddugol yn Abertawe, 1863*).

I FORGANNWG o fro Gwynedd—gwresog
 Groesaw, uchel fonedd.
 Rhedem dros dy anrhydedd,
 Buckley Hughes, i wyneb cledd.

Tyred i'n gwlad, wr tirion—ac enwog
 Canon Williams fwynlon ;
 Coelia iaith gwraidd pob calon
 Yw "Caraf fi y cawr o Fôn."

CYDYMDEIMLAD A GLOWYR Y DE.

MAWR gwynion gwŷr Morgannwg—gofidus
 Gyfodant i'r golwg ;
 Gormeswyr a'u gweithwyr mewn gwg,
 Heddyw yn ymladd yn amlwg.

Ow, osod rhai yn wasarn—is angen
 A sengiad creulonfarn :
 Blith draphlith tan felldith y farn
 Andwyol y Duw Haearn.

Och, weled plant yn chwilio—y domen
 Am wael damaid yno !
 "Edrych yn y drych hwn dro
 Gyr galon graig i wylo."

Y DDWY FIL A CROMWEL.

I DDYNION y dydd hwnnw—rhy y byd
 Wir barch byth i'w henw,
 A'u eiddion nawr iddy' nhw—'n rhwydd galon
 I'w ol-oesolion gael talu sylw.

Eisiau cryman oes Cromwel—eto sydd
 At saint beilch, ffroen uchel,
 Esgobaidd, fyn wasgu Abel—frawd cu;
 Ei guro a'i hyrddio'n lle'i garu a'i arddel.

MARI GWENDDYDD.

Taliesin at Talhaiarn.

ANWYL GYMRAWD,—Cof yw genyf fod, amryw flynyddoedd yn ol, yn Llundain, rhyw Wyl Dewi, pan yr oedd amryw frodorion Gwlad y Bryniau yn mwynhau eu hunain ar y dydd sydd yn anwyl gan bob Cymro gwladgarol a dirodres. Yr oedd yn wyddfodol y noson hono (os da yr wyf yn cofio) Twrog, Gwrgant, Bardd Mawddach, Aled o Fôn, Myllin, ac amryw ereill, nas gwn eu henwau yn awr,—a thithau yn llon'd y gadair. Digwyddaist wneyd sylw y pryd hynny a argraffwyd ar fy meddwl hyd heddyw, a dyna oedd,—“ Nad oeddyn ni, feirdd Cymru, ddim hanner digon gofalus am gael miwsig yn ein cynghaneddion ”; ac felly yr oedd hi y pryd hynny hefyd; ond y mae gwahaniaeth dirfawr wedi cymmeryd lle erbyn hyn. Eto, 'rwyf fi yn meddwl y gellir gwella yn hyn o beth, ac “ nid da lle y gellir gwell.”

Tybygaf y gellir cyfansoddi englynion mor delynegawl a phenillion rhyddion, ond rhoddi wyth sill yn y fraich gyntaf, a'r gair cyrch yn ddeusill, a'r esgyll yn wythau.

Yr oeddwn wedi bod yn wael rai wythnosau cyn y Calan diweddaf, a'm harferiad fyddai gofalu am afal neu ddau i'r plant bob un yn galenig; ond, och fi! pan ddaeth fy ngeneth leiaf at erchwyn y gwely i waeddi,—“Clenig, dadi,” 'doedd yr un i'w gael eleni; ac nid oedd dim i'w wneyd i foddi'm trallod ond troi at yr awen, a llunio englynion iddi yn galenig. Ei henw yw Mari Gwenddydd. Nid yw, am a wn i, yn rhyw lawer glanach yr olwg arni na rhyw blentyn arall, ond fel y gwirir yr hen ddihareb mai “Gwyn y gwel y frân ei chyw,” ac yr wyf yn cyflwyno yr englynion isod i'th sylw, fel ymgais at yr hyn a grybwyllwyd uchod.

Fy nghalennig fo englynion—molawd
 Malen Gwenddydd dirion;
 Fe gaiff gennyf, wryf wirion,
 O gariad tad, y gerdod hon.

Rhoddwyd ar ei dwyrudd dirion—ddau ros
 Dd'rysai serch angylion!
 Gyda glwysaidd lygaidd gleision,
 A chyrls o aur uwch arlais hon.

O! dymunol ydyw meinion—res o
 Risial ddannedd gwynion;
 Ail i'r mefus neu liw'r mafon,
 Neu *garmine* hardd, yw gwawr min hon.

Eto Fair, pan y tyf irion—laswellt
 Uwch Taliesin Eifion,
 Clywir canu clir acenion
 O gân ei thad i'm geneth hon.

TREFOR DDU.

TRWY fôr o ddawn, Trefor Ddu,—y corrodd,
 Fe'u cura dan ganu:
 O trowch i ornest, trwy chwynu
 Chwi fel plant a chwâl fel plu!

Digon i mi nid deugain mil—o honoch
 Y chweiniog gas epil.
 Lledwn safn, y llwydion sil,
 Llwy'r wancwn—oll ar encil.

ENGLYNION Y FYNWENT.

STEPHAN AC ALFARDD.

(Ionawr, 1875).

EIN Stephan fawr,* fawr a fwrid—y ddoe,
 Is ei ddaear gwrlid :
 Heddyw'r gro sy'n cuddio'r gwrid
 Ar ruddiau arwr rhyddid.

Alfardd annwyl fawr ddoniau,—ein Alfardd †
 Ym mhreswylfa'r angau !
 Dyna frad Gwlad ein Tadau :—gan ofid
 Y rhêd deigr “ Rhyddid ” ar hyd ei gruddiau.

WILLIAM OWEN, PORTH MADOG.

YN ei wlad un hael ydoedd,—wir gyfaill
 Hir gofir gan filoedd ;
 Ei fiwsig fydd fyw oesoedd :
 Un od o lwyth Handel oedd.

Wylofus awel Eifion—am William
 Eilia nodau lleddfion ;
 Llenwir chwâ y llannerch hon—gan alaeth
 A dwys sŵn hiraeth hyd oesau'n hwyryon.

* Stephens, Merthyr.

† Alfardd.

COLENZO.

RHIFYDDWR a fu'n rhyfeddod—llenor
A'n llanwai â syndod :
Un mawr iawn, er mor hynod ;
Wele fan ei olaf fod.

Cael ansawdd tywyll Colenso—allan
Yn hollol wnawd heno ;
A deall am ei dwyll o,
Y dull a'i drefn o dwyllo.

BEDD Y BARDD.

O GWERFYL, trwm yw gorfod—dy adael
Di i edwi'n y beddrod ;
Ie mewn bedd trwm iawn bod
Awen Dewi dan dywod.

Iasau hiraeth sy oerion—a'u gwenyn
Yn gwanu fy nghalon ;
Am hen athraw daw aml dòn
Yn lli i'r ddifri' ddwyfron.

O'r glyn i dir goleuni—'e giliaist
Uwch galar a chyni ;
Mewn gwynfyd hyfryd wyt ti
'N canu mawl ac yn moli.

Mwy bellach rhaid ymbwyllo—a chofio'r
Uchafiaeth ddaeth iddo :
Wir gyfaill dy hir gofio
Gaf fi beth bynnag a fo.

SAMUEL THOMAS.

Englynion a gyfansoddais wrth gefnu ar fynwent Pen-y-bryn, Llangollen, wedi bod yn claddu fy annwyl blentyn Samuel Thomas, Hydref 25, 1870, yn bedair blydd oed.

ANWYLYD, bron yn eilun,—a roisom
Mor isel ei lwchyn ;
Gadael mynwent ein plentyn,
Anhawdd iawn i ni oedd hyn.

O 'r ydwyf bron gwirioni—oherwydd
Yr hiraeth o'i golli ;
Er i haeddiant Crist rod-di
Byw yn Nef i'n Baban ni.

Tua'r nef ei gartre'n awr—af mwyach
Er fy meiau tramawr ;
Trwy dyrfa rhwystrau dirfawr*
Mae'r Iesu'n fwyn, mae'i ras yn fawr.

BEDD LEW.

O, COFIWN bod Cefn-y-bedd,—er gwaeled
Yn argelu mawredd
Marwol ran mawr Lew rhinwedd
A glyw gwlad gloewa' ei gledd.

Agor amrant hen Gymru—i weled
Rhag cwilydd i'th deulu ;
A gyr faen ar fedd gŵr fu
Yn rhoi 'i waed i'th waredu.

Aur llogell nid dŵr llygaid—nac ochain,
Nac uchel ochenaid ;
.

* Arall,—“ Yn nes, trwy dorf rhwystrau dirfawr.”

MRS. BENNET (?)

GWYSIWYD o'n boneddigesau—un deg
I dir cysgod angau ;
A thŷ y bedd, culfedd cau,
Ddiweddodd ei hir ddyddiau.

Ei nhawdd roes am flynyddau—i addysg,
I weddwon a'u rheidiau ;
Ac ar ei didwyll gardodau
Llu o rai llwm ga'u llwyr wellhau.

Ei rhodiad oedd yn garedig—er arddel
Yr arddull boneddig ;
O fewn y dref ei henw drig,
A'i chlod yn ucheledig.

Llanddyfnan sydd oll yn ddefni—hiraeth
O herwydd ei cholli ;
Hon a hunodd mewn penwynni ;
A choron hardd ei choryn hi.

Er rhodio drwy anrhydedd—a meddu
Moddion, parch, a mawredd,
Ai'n dawel yn y diwedd
O dwrw byd i dŷ'r bedd.

JESEY MARIA.

(Ei blentyn bach chwe mis oed).

YMA daeth fel comed wen—a'i llun
Fu'n llonni'r ffurfafen ;
Ow ! mudaist ar gyflym aden ;
Do, Jesey bach, dy oes i ben.

O gariad fach y gwrid a fu—annwyl
 Ar dy wyneb llongu ;
 A'i deufin fel cwrel cu—lliw'r mafon,
 Oedd od o glysion, sydd wedi glasu.

Ar dy gorff oer wedi gair ffarwel—rhaid
 Rhoi un cusan ddirgel :
 Ha ! dedwydd wyt ; ond does a ddêl
 Gwisgaf ing am gwsg f'angel.

UWCH BEDD R. AB G. DDU O EIFION.

O FY nhad annwyl fu'n denu—â'i gân
 Ei genedl i'w garu,
 Rhyw fodd gwnai pawb ryfeddu
 At beraidd dant y Bardd Du.

Angau anhirion, greulon gwerylydd,
 A droes ei faner ddu dros Eifionydd ;
 Onid oedd yno ddynion diddeunydd
 Yn nod idd ei fwa, hynod ddifaydd,
 Neu ryw salach breswlydd—i'w daro
 Na Homer Eifion a'i thramawr Ofydd ?

OCHENAID UWCH BEDD CYNDELW.

*Claddwyd yr annwyl Cynddelw yn hen fynwent y Bedydd-
 wyr yn Nhrefddegwm, Hafodgynfor, traean Glynceiriog,
 phwyf Llangollen. Saif y fynwent ar lechwedd pryd-
 ferth yn ochr ddeheuol y Glyn. Rhyw ganllath islaw
 iddi rhed afon Ceiriog, gan furmur wrth fyned heibio
 ar wely o raeau.*

WRTH oer fedd argel Cynddelw—chwith wyf
 A chaeth iawn gan dristwch :
 Mae'r bardd gwyl annwyl enw ?
 Chwith ei le a chaeth ei lwch.

Fardd gwlad, ai dyna d'annedd—oer unig
Lle'r hunar hyawdledd ;
Y meirwon yma orwedd :
Ond dyn byw wyt ti'n y bedd !

Gwin odlau dy genhedlaeth—hysbyddwyd
Ar aelwyd marwolaeth :
Mae d'enau mewn mudaniaeth :
Tyfod yw ffrwyn tafod ffraeth.

Rhoed yn y gweryd ein gwron,—y gŵr
A garem o galon :
Ai'r enaid ar ei union—dros y dŵr
I gysegr y gŵr sy'n gwisgo'r goron.

Awdlwr oedd dilerw ei waith—a'i barabl
Heb eiriau estroniaith :
Cannwyll yr oes, canllaw'r iaith :
Medrai burffurf mydr berffaith.

Llyw awen llawn galluoedd,—ei enw
Fydd annwyl am oesoedd ;
Mawr geidwad y Gymraeg ydoedd,
Ac anadl iaith ein cenedl oedd.

Ei fore yn ei Ferwyn—a dreuliodd,
A'i Ferwyn garodd o fron i goryn.
Yn ei boenau yn benwyn—daeth Cynddelw
Ar dro i farw, adre i'w Ferwyn.

A'i hen Ferwyn fu oror—ddewisodd
I'w oesawl gwsg didor :
O'i Ferwyn llwyd fry'n llaw Iôr—y cyfyd
I fedi gwynfyd o Hafodgynfor.

Ffarwel lannerch, fythserchog :—orweddfa
Arwyddfardd godidog ;
Is ei wely, sisialog—lleddf alaeth
Yw pruddgainc hiraeth, pereiddgwyn Ceiriog.

BETAU RAI O ENUOCION EIVIONIT.

Cyflwynetic i Cintelu a Cuerit ap ris

BET elis llancynhaearn,
Ruyf tusc llenor catarn—
Cuir farf cyuir y varn.

Piau'r bet y yr inis?
Davit oet certor metris—
Anrytetuc luc y lis.

Piau'r bet yn llanystumdwy?
Ouein oet fart clotatwy,
Acur maur hep vaur y vuy.

Piau'r bet yn llangarmon?
Maur ei gegleu Shon wyn eivion
Orug syntot tysceticion.

Piau'r bet yn llancaurtav?
Robert y bart melisav,
Py brytyt mor celvyt cav.

Piau'r bet yn llancybi?
Cuir fart maur i teiti—
Eneit awen ein teui.

Piau'r bet yn mynuent llanbeuno?
Neud taelart bo'r tonnau ai tolo
Yno ein anuyl Eben sy'n huno.

BLODEUYN Y GLASWELLTYN.

FAL y diwerth flodeuyn—o dyfiad
Y difalch laswelltyn,
Newidir mewn munudyn,
Yw brau ystad bri oes dyn.

Yr awel oer a wywodd :—y gwelltyn
 A'i flod'yn ef lwydodd :
 Yna swrth iawn y syrthiodd :
 Dyna wna mab dyn un modd.

ENGLYNION AR AMRYW DESTYNAU.

EISTEDDFOD GWRECSAM.

Ar agoriad Eisteddfod Gwreccsam, Mai 2il, 1859.
(Byrfyfyr).

HA ! ha ! hen Walia welir—fal diwyd
 Flodeuog ffrwythlon dir ;
 At addysg fe'i tueddir,
 A'i phlant hoff oleua'n tir.

Amser ar fyrder a fydd—y gwelir
 Golwg tra ysplennydd ;
 Pob maenol—ie, pob mynydd—
 Lenwir â dawn goleuni'r dydd.

Ciliodd effaith Clawdd Offa,—byw y'm ni,
 Byw mae'n iaith yn para ;
 A'n hawen fyw ni wywa,—
 A byw'n wir, er pawb, a wna.

Boed brodyr a gwŷr na fyn gam—iddi,
 Yn nawdd rhag pob dryglam ;
 Na wêl fyn'd o'r annwyl fam
 Ar *auction* fyth yng Ngwreccsam.

Ti fradwr,—neu'r gŵr sy' o garn—estron
 Ddinistriai'n hiaith gadarn,
 A'th rêg :—fe raid i'th ragfarn
 Ei dioddef hyd dydd y farn.

LLANGOLLEN.

(Ysgrifennwyd yn 1856).

LLANGOLLEN tan lèn tew o lwch—hir fu
 Yn oer fedd difaterwch ;
 O sylw'r oes isel yr aeth
 Llenyddiaeth mewn llonyddwch.

Hoff Lenyddiaeth, daeth ei dydd—i godi
 Gyda bywiawg awydd ;
 Claer wen fel seren hon sydd
 Yn awyr bywyd newydd.

Awn ymlaen gan ymlonni :—mae'r oes
 Mewn ymryson difri :
 Yma os ceir i'n mysg gewri,
 Ni cheir neb i'n dychryn ni.

Meithriniad mwy i athroniaeth—a fo
 Gan feib ein cymdogaeth :
 A buan bo na fyddo faeth
 Yn y byd i anwybodaeth.

Y LLOFFT WEN.

ANNEDD i wneyd daioni—a'i chyfrin
 Iach hyfryd yw'n sobri ;
 Duw annwyl fe adweini
 Y Llofft Wen—lle hoff i Ti.

Duw Iôr sibrwd air i sobri—dynion
 Rhag dinistr y meddwi :
 Tro u hwyneb o'r trueni

.

Temlyddion ront aml weddi—uchel
 Yn achos *Byd* sy'n meddwi

.

MANCEINION.

(*Byrfyfyr, buddugol yng Nghyfarfod y Beirdd, Eisteddfod Llangollen, 1858*).

MANCEINION fyw lon foliannaf :—tref yw
 Trwy fyd yn enwocaf ;
 O'i llysau gwyh, ei llais gaf
 Beunydd rhag trais yn bennaf.

Addysg yn hon a chelfyddyd,—diau
 Flodeuant yn hyfryd ;
 Ni chaf mewn masnach hefyd
 Dre o'i bath—mae'n weithdy'r byd.

MEWN LLYTHYR

(*I J. Ellis Jones, Nantglyn, Llanystumdwy, cefnder y bardd*).

Ni ymadawodd hiraeth am Eifionydd erioed a fy
 mynwes, ond gallaf ddweyd yng ngeiriau Goronwy
 Owain,—

“Lle y bum yn gware gynt,
 Mae dynion na'm hadwaenynt ;
 Cyfaill neu ddau a'm cofiant,
 Prin dau, lle'r oedd gynnewd gant.”

Felly finnau.

Mae hiraeth trwm, trwm, cael tramwy—ail waith
 I wel'd Llanystumdwy ;
 I Eifion na chawn ofwy,*
 At dirion blant yr hen blwy'.

* Visit.

Mewn gro main, nain sy'n huno,—a nhaid
 Un wedd yn yr amdo ;
 A'r fan cynt mor fwyn, ac O !
 Estroniaid sy'n rhestr yno.

Nesodd i'r bedd fy mherth' nasau ;—mam a phlant,
 Ymaith aethant hwythau ;
 Pa faint o geraint ar goll ?
 Braidd oll maent dan briddellau.

“ DRINKING FOUNTAIN ” ABERTAWE.

(Un o destunau Eisteddfod y lle uchod).

TYR'D ataf ti'r Diotwr—tôr ymaith
 Frwnt rwymau yr yfwr :
 I'th briod bydd ddoeth wobrwywr :
 Tôr ofid d'oes trwy yfed dŵr.

Gwin anian yn gynhenid—iach ynof
 Wreichiona'n drybelid :
 Tyr'd, yfa, tôr dy ofid,
 Heb gryn llaw, heb gur na llid.

Llaw Duw fu'n darllaw diod—iachusol
 Na achosa feddwdod :
 Nid firwyth brag wna gwag y gôd :
 Ddyn, derbyn a'th Dduw'n darbod.

Da yw i dyrfa diderfyn—gwiw rodd
 Gŵr hael J. T. Jenkyn :
 Yfwch, fe'i rhoir heb ofyn,
 Ddiod iach gan Dduw a dyn.

YN ADFEILION CASTELL DINAS BRAN.

O MOR hoff trwy'r muriau hyn—unwaith
 Clywid tannau'r delyn ;
 Tra yn awr, wedi troi'n wyn,
 Tymestl gân drwyddynt emyn.

Wych binagl hardd uwch ben glyn :—tŷ iesin
 Tywysog y dyffryn :
 Beth yw'r llys heddyw ? lle syn !
 Hwn i feirdd sydd hen furddyn.

I'r Castell llwm trwm yw tramwy :—gwaliau
 Gweilion dê ac aswy :
 Neuaddoedd glân Myfanwy,
 A'u palmant têg, ple maent hwy ?

Englyn a thelyn a thant—a'r gwleddoedd
 Arglwyddawl ddarfuant :
 Lle bu bonedd Gwynedd gant
 Adar nos a deyrnasant.

Y " PENDULUM " (DRINGLYN).

MYND, mynd, wna'r dringlyn di-drais :—yn fuan
 Gyr fywyd drwy'r awrlais :
 Rhydd hefyd drwy fawr ddyfais
 A'i " glic glic " i gloc ei lais.

Manwl od yw mewn eiliadau :—rhyfedd
 Fel rhifa'n munudau :
 A'i " dic, dic, dic," di dau,
 Mesura'n holl amserau.

Y DELYN.

MYN dynhau'th dannau'n dynion,—hen Delyn
 Hoff dalaith y Brython :
 Ac o'r lleddf i'r cywair llon
 Cyweiria odlau cariadlon.

Er wylo o'r awelon—yn dyner
 Trwy dy dannau mwynien,
 A ! methaist, oesau meithion,
 Bereiddio dim ar dy brudd dôn.

Llwyr afael gadd llaw'r yfwr—ynot ti :
 Yna tost fu'th gyflwr ;
 A che'st amharch ystumiwr,
 A chas wawd pob parchus ŵr.

Y DDWY DYMER.

(Sion natur dda a Wil natur ddrwg).

O BOB urdd yr urdd hardda'—yn Eden,
 Oedd nodwedd mwynedd-dra ;
 Eto ar ddyn, natur dda
 Yw yr hyn a'i corona.

Sionyn nid eill gamsynied—ei natur
 Fwyn—etyb gamweithred ;
 Dall yw Wil, nid eill weled :
 Natur ddrwg trwyddo a red.

Mawr synnwyr tymer Sionyn—a'i cynnal :
 Cana 'ngwydd ei elyn ;
 Mae Wil, Ow ! yn malu ewyn :
 Dymer dost, a dim ar y dyn.

Gnawd i Wil yw gwneyd ei oes—yn uffern,
 Gan effaith gwyllt nwydgroes ;
 Natur Sion, tros ei einioes,
 Cawr cryf, yw concwerio croes.

SYNIADAU YR ANNUWIOL WRTH FARW.

*Cyfansoddwyd y llinellau hyn wedi darllen englynion
 tlysion Isaled ar "Syniadau y Cristion wrth farw,"
 yn y rhifyn am Medi 17eg o'r "Herald Cymraeg."*

TRWY'M buchedd y trwm bechais :—gwaed yr Oen
 Gyda'i rinwedd gablais :
 Uwchlaw oll, âg uchel lais,
 Iesu eilwaith groeshoeliais.

Ow ! dyma'r byd i mi ar ben :—dyma
 Dymor gras yn gorffen.
 Dyma'r nos,—duo mae'r nen,—
 Na welir arni heulwen.

Mil o bechodau mal beichiau ydynt
 Yn llethu'n ddibaid fy enaid danynt ;
 Lli tonnau geirwon mewn gwylltion gerrynt,—
 Ow ! a pha fan y ffoaf ohonynt ?
 A thra mawr a thrwm ynt :—mwy ei bwysau
 Na'r holl fynyddoedd yw'r lleiaf o naddynt.

Ydwyf erchyllaf wedi f'archolli,
 Yn fraw i galon, yn friwiau a gweli :
 Ffiaidd i gyd, a pha wedd i godi ?
 O ! bentwr anhardd,—uwchben trueni !
 O dan farn dyna fi,—wrthodedig,
 Enaid damnedig wedi'm nodi.

Nesu'r wyf yn îs i'r afon,—yn noeth,
 I wydd fy Nuw digllon!
 I fywyd llawn gwasgfeuon,—na dderfydd,
 Du nos tragywydd mewn dinistr a gwaeon.

Yn ffrio yn nofn uffern hell,
 Am einioes Duw mewn nos dywell.
 Ffioleidiau anffaeledig
 Lawia dân o'i ddwylaw dig.
 Y funud hon f'enaïd danynt
 I fôr o wêg gyfeiria'i hynt.
 Troi agoriad trugaredd
 Yn erbyn fy hun a'm hedd,
 A wnes i, trwy einioes hir,
 Yn cablu Duw:—y cwbl adewir
 Yw argraff lem o'r garw fflamau,
 Gwaddol o'r tragwyddol wae.
 Yn y gwarth suddaf yn g'oedd
 Yn îs, îs, yn oes-oesoedd.

Yma weithion, 'rwyf yn methu:—y gwaed—
 Ergydion sy'n pallu;
 Abl nid wyf,—Och ddydd blin, du!
 A dal f'anadl i fyny.

Rhwnc ar ol rhwnc yn sicrhau,
 Cyfyngaf wasgfa angau.

Yr wyf yn hysbys fod Y ac U yn ateb i'w gilydd yn cael eu hystyried yn dwyll sain neu odl: ond gan mai'r glust sydd i farnu sain, ac nid y llygad, rhaid i mi addef nad yw fy nghlust i yn ddigon teneu i wahaniaethu rhyngddynt, megys yn y llinellau uchod: yr un modd "gwae" ac "au." Dymunwn yn fawr weled rhai o'n prif-feirdd yn cymeryd y pwnc hwn dan sylw.—*Taliesin.*

Y PIN (*Byrfyfyr*).

HYAWDLYM waith cenhedloedd---wnai y pin
 Mewn parch trwy'r hen oesoedd ;
 O flaen y wasg un diflin oedd
 At wir hanesion teyrnasoedd.

Clafeiddiai pob celfyddyd :—pe heb bin
 Pob peth ai'n ddyryslyd ;
 A safai dyfais, hefyd ;
 Nychai ben masnach y byd.

DUW IÔN I'W WEL'D YN EI WAITH.

(*Cyfansoddais ar fore o wanwyn*).

MAE Beibl Duw yn mhob blodeuyn—darluniawl
 Drwy lennyrch y gwanwyn ;
 Mae *pregeth* yn mhob brigyn
 O deml y dail deimla dyn.

*Sugenu miwsig anian—mor gynnar
 Mae'r gwenyn mewn cyd-gan ;
 Mwynhant oll : mynant allan
 Y brawd mêl o'r blodau mân.

Drwy anian rhoed ar unwaith
 Duw Iôn i'w wel'd yn ei waith,
 O'r cawrfil i'r trychfilod
 Adwaenir Naf dan ryw nod.
 Yn nodau glwys yr ednod glân,
 Dafnau'r dŵr, dwfn ru y daran,
 Mae'i enw yn y manwellt
 Flaenau main, fel yn y mell,
 I'w ganfod : fel mewn gwynfellt
 Fy ngwirdduw gaf yng ngwraidd gwellt.

* Neu,—Su ganu miwsig anian—yn gannoedd
 Wna'r gwenyn mewn cyd-gan.

A lliwiau fyrdd “llaw fawr”—a'i hardd bwyntil
 Wyrdd baentiodd ein gorawr ;
 Is yr haul mor siriolwawr
 Yw gloew a theg wlith y wawr.

CARREG ARALL I'R GOELCERTH.

“DŴR ! dŵr ! dyma'r byd ar dân !”—y dŵrfeirdd
 Sy'n dyrfa geglydan ;
 Sut caiff beirdd dirwest loddest lân ?
 Aeth peint dŵr yn werth punt arian !

Havhesp a'i geg sy'n ufel :—am y dŵr
 Mae'i dinc ef yn uchel ;
 Er ei fwyn—dyma'r fel—gwnewch ddwy afon
 O lynnoedd Arfon hyd i Landderfel.

Fy “elor ” aiff a chwi falwod—y gwernydd,
 I gornant y gelod ;
 Gwell i lyncwr dŵr yw dod
 A byw'n dew uwchben diod.

Dŵr yn y bol, dŵr yn ei ben—deimla
 Hen Demlydd fel lleden ;
 Gwell it roi cornel i'r *felen*
 Na sgrinio dŵr drwy asgwrn d'ên.

Athrawon dŵr a thriag'—bardduant
 Bêr ddiod iachusfrag ;
 Iselu'r oes yw seler wâg :
 Yn boeth bo hynny, beth bynnag.

O'r afon gan loi'r yfir—a llawer
 O'r lloiau ddiwellir ;
 Ond nid gan y lloia'n llywir :
 I lanc o fardd rhowch lwnc o fir.

Gyrru gwŷr yn greig o ia—wna y dŵr
Pan del rhew-wynt gaea' ;
Y meirwon hyn ddadmera
Yn *waterworks* tua'r ha' !

Gwerthwyr ddaw ar eu gwartha' :—eir a hwynt
Yn rhew i'r farchnadfa,
I gadw gwin gydag ia :—oeri pysgod,
Ac oeri crancod, a'r crag rhonca.

Y merched a'u hamharcha—O 'r annwyl !
Fe rynnent y Wyddfa ;
Gan fun o ddysg neu fonedd dda
Cas yw gŵr fel caseg eira.

Duke annwyl, mae J. D. Conwy—'n gorn bric :
Rhy hyn brawf ofnadwy ;
Gyr dŵr a glasdwr dan glwy'
Pob enaid fel pibonwy.*

Mae Peris fel lwmp arall—o oerfel
Yn arfer iaith anghall ;
Ond gwell meddwyn na dyn dall
Heb ddiod ac heb ddeall.

Ys bara' chaws yw'r sbri iachusa'—geir,
Ac hen gwrw'n gwala ;
Heb wenwyn at neb yna
Dymunwn dd'weyd mae hwn yn dda.

* Icicles.

TREIO HWBIO 'MRAWD TREBOR.

Na ofalwch (gymaint) pa beth a fwytaoch neu pa beth a yfoch ! ac na fyddwch ry ofalus i fritho ein cyhoeddiadau ag hanesion "Tea Parties," gwleddoedd ardderchog o de, Temlyddiaeth, &c., i fyddaru pobl dda.

Ai dŵr a yfir ar drafael ?—dwl yw
Dail Ind, a diafael ;
Ai dŵr ai gwirod i'r gorwael ?—
Ha ! gwell yw'r gwin i gylla'r gwael.

Is y wasgod sai *whisky*—yn wyrthiol
Gynorthwy mewn oerni ;
Neu i fy rhyndod rhowch frandy
I dorri chwant,—daw'r dŵr i chwi.

Y bara brith wnaeth Barbra Ann—y tê
A'r tost wnaeth Gwenllian,
Yw'r chwedlau geir, a chodl, gan
Godi Marged a'i Morgan.

Y Deml o hyd, wel, dyma lol,—flinai
Hen flaenor dirwestol !
Hen foddar, a wna'n anfuddiol—
Papurau'n blâg, pwy 'u pryn ? Bolol !

A diau 'does neb yn dewis—prynu
Pob rhyw hanes ddibris ;
O ! seliwch ymaith, sil chwemis,
Hanesion tê i'r Ashantees.

Gwae dê gwyn gydag annwyd :—galw hwn
Yn "dêg wledd !" mae'n arswyd !
I'r gwagfol rhowch rhyw gigfwyd
A photes *beef* at eisieu bwyd.

Y "CANTATA" YN LLANGOLLEN (*Byrfyfyr*).

DYMA gôr pwy ragora—heddyw ar
Gerddorion hen Walia?
Doent i'r wyneb: 'does neb wna
Ganu twtiach Gantata.

Owain Alaw anwylaidd—yw'r enwog
Arweinydd poblogaidd;
Yn fwyn trwy fy enaid traidd
Ei sain felys nefolaidd.

A welsoch, fochgoch fachgen—anwylach
Na Alaw is wybren?
Dyna fo, mae'n gwisgo gwên
Y gwir alluog ŵr llawen.

Gohebydd, p'le o Gaergybi—ar daith
Hyd Gaerdydd bydd ini
Wel'd un o'i ail, trwy'n gwlad ni?
Camp ennill gwell cwmpeini.

ORIAU OLAF IESU GRIST.

(*Cyfansoddwyd ar wely cystudd, 1874*).

YN isel gwnawn ddynesu—i arwain
Oriau olaf Iesu:
Trwm oriau'r "brad" a'r "gwadu":
Hanes Ei ddal a'i nos ddu.

Dowch i'r "ardd": gwrandewch ri—Ei riddfan
Drwy raddfa'r daer weddi:
Gwaelodion Ei ddwfn galedi,
A'i chwys yn waed o'n hachos ni.

Ow! galed awr pan gwelwyd O—a beiau
 Bywyd pob dyn arno:
 Ond dynion fedrent huno—tra'i loesion
 Yrrai angylion rengau i wylo.

Yn y nos pwy sy'n nesu?—O, y diafl;
 Nid dyn wna'i fradychu;
 Na'r dyn sydd yn penderfynu,
 Nes synnu diafl a'i gusan du.

Yn rhwym, dacw yr orymdaith—arfog
 Yn Ei orfod ymaith:
 Annwn oedd yn hyn o waith:
 Dyn welid yno eilwaith.

Dim amser i'w garcharu—hyd brawf:
 Gormod brys i'w faeddu:
 O lys i lys, annwyl Iesu,—a'r dyn
 Yno fu wed'yn y pennaf i'w wadu.

Ar frys o'r naill lys i'r llall—arweinient
 Yr annwyl Oen diwall;
 Barnu Duw heb yr un deall,
 A'i wawdio'n dost fel dyn dall.

Y goron wawd a'i gernodio,—a rhoi'r
 Wisg borffor am dano:
 Yntau'n fud dyna Fo—heb neb drwy'r wlad
 I gynnyg siarad gan ei gysuro.

O, Rufeinwr, rho 'i fynu!—difeus
 Hyd fywyd fu'r Iesu!
 Ai gollwng? Na, fflangellu
 Ei gnawd Ef'wnai'r Pagan du.

O, gwel y gwaith ar Goigotha :—yr Oen
 Arweiniwyd i'r lladdia ;
 Yn y poen a'r gwarth penna'—mor ddi blaid
 O gwel, fy enaid, Ei glwyfau yna.

Angau geir yn llesmeirio
 A'r glyn yn agor ei glo :
 Y goleu ddydd, fe giliodd o
 A'r haul o wydd yr hoelio.

Wedi'r " Gorffen " a'r pennnyd—yr Iesu
 Pan roes fyny'r yspryd,
 Welaf yn Ei olaf fynyd
 Yn gwyro'i ben i garu byd.

Fel hyn Ei hun gyflwynodd—i angau ;
 A'r holl ing wynebodd :
 A phob cnawd ymaith draw drodd—
 Ie, Duw a'i gadawodd.

Yr Oen yn lle yr annuw,
 Arno daeth llawn ddyrnod Duw ;
 Diodde' wnaeth ac nid oedd neb
 Efo'r Oen dan guddfa'r wyneb.

Yn ol y cyngor bora'—Ei linell
 Gyflawnodd bob iota :
 Yn nherfyn Ei yrfa,—coron cariad,
 Pinacl Ei fwriad oedd Pen Calfaria.

Y BORE.

(Buddugol yn Eisteddfod Llangollen).

ARWYDDION boredydydd :—yr awel lem :
 Gwawr lwyd dros y bronnydd ;
 Yna tyr gwawl glân terydd,
 Cerbyd aur, cerub y dydd.

Deffro yw caniadau'r dyffryn :—gwelaf
 Golofn fwg o'r bwthyn ;
 Barrug y foel brig-felyn
 Eilw o'i glwyd niwl y glyn

Llaw-weithwyr yn llu weithian,—a hwythau
 Amaethwyr dry allan ;
 Ail fywyd welaf huan
 Yn dwyn i fyd yn y fan.

Tirf ledant y têr flodau,—ac anian
 Sy'n gwenu trwy'r dagrau :
 O ! mae yn hoff cael mwynhau
 Sawyr bêr llysiau'r borau.

TORIAD Y WAWR.

(*Bedwar o'r gloch y bore, Gorffennaf 19, 1872*).

TYRED, er gweled torri—y wawrddydd
 Yn urddas ei thlysni ;
 Dug olwyniad goleuni
 Ffrwd o aur i'th ddeffro di.

Mil o liwiau aml loewon,—o gymysg
 Emwaith yr angylion :
 Clafeiddia gwaith celfyddion
 O eisiau paent y siop hon !

Byw aberoedd bob borau—a ruddant
 Ireiddiol rosynau ;
 Fe bair hyn i fyw barhau
 'N gaboledig, y blodau.

A gwel yr haul o'r gwely rhudd—llachar
 Yn lluchiaw ei orchudd ;
 Allan cwyd o'r llenni cudd ;
 Traidd arian trwy ei ddwyrudd.

Y NOS.

(*Cyd-fuddugol yn Fisteddfod Llandeilo, 1858*).

TER wisg aur tros y gorwel—a daenwyd :
Anian sydd yn dawel ;
Lleddf ei su'n griddfanu fel
Am yr huan mae'r awel.

Duo mae'r nef : dyma'r nos,—a'i gorlawn
Gwrlid yn ymddangos ;
Ond wele'r fad leuad dlos,
Hardd wena ar y ddunos.

Sŵn rhaeadr, a sain yr eos—a dorrant
Ddistawrwydd y cyfnos ;
Addurnir trwy'r ddu oernos
Barlwr nef gan berlau'r nos.

Trwy y llwydrew try lladron :—o'u tyllau,
Ant allan yn hyfion :
Och ! rhyw helwyr tra chreulon
Ydyw gweilch yr adeg hon.

Adar y cyrff dery eu cân—oerchwith,
Frawycha'r claf, druan ;
Y llwynog call ei anian,
O fewn yr hwyr fyn ei ran.

Esmwyth a'i dylwyth gŵr da—dieuog,
Daw ef i'w orffwysfa ;
Ac yn yr hwyr dan ganu'r a
I'w wely annwyl, a huna.

HEN LANC.

(Buddugol yn Abercarn, Mynwy).

HEN LANC oer, gair o lawn cariad—ni chei,
 Na chwyn gwraig na'i theimlad,
 Na siriol blant a'u siarad
 I lonni d'oes na'th alw'n dad.

Aflan groen a'th felyn grys :—a'r llety
 Oer llwytaf trwy'r ynys :
 Hen hesbwrn a wneir yn hysbys
 Nod di barch benywod a'u bys.

Y BONT A'R EISTEDDFOD.

ARWEINFFA dros yr Enfys—i Dref yw ;
 Nid drwy fôr (fel Moses) ;
 Heb wlychu croen, heb olchi crys,
 I groesi i'r hen " Gae Races."

" Ar fengoch ! " i Dref Fangor—'e dyrrir
 Cadeiriau pob goror :
 Awdlau mân " Diluw " a " Môr "—drwy'r holl fro
 A gaf yn gwingo dan gyfyng-gyngor.

Eilydd i'r canmlwydd Aloe—gan rai y
 Gwna'r awen flodeuo ;
 Morwyn wen y " môr " a No,—mor ryfedd,
 Ni chwyd o orwedd ond i'w chadeirio !

Ni sieryd ond am dlws arian,—gyda
 Y gadair a'r cyfan :
 Ple bu'n hir gysgu'r wir gân—drwy oes cyd ?
 Ai pwn afiechyd fu'r anhap fychan ?

HIR A THODDEIDIAU.

Y GOHEBYDD.

HOFIER di, Faner, o fôr hyd fynydd ;
Eto mae gobaith it am y "Gohebydd" ;
Gwedi ei salwch, fe gwyd y sylwydd ;
Prawf ei oludog allu, prif wleidydd,
Ei hylithr iaith a'i Lythyr rydd—ail egwyl
I Walia annwyl o wir lawenydd.

Y PEIRIANT DYRNU.

PERI i'n teyrnas wna'r Peiriant Dyrnu,
A'i olwyn uchel, wir lawenychu ;
Edrych arno'n gwyllt gadr chwrnu,
A'i rym agerawg yn gwylltawg welltu !
Gedy rawn gwedi eu ru—'n ddieisin,
A thua'r felin teithir i'w falu.

YR WYDD.

{Y Toddaid buddugol yn Eisteddfod Llangollen}.

'E DDAW o'r wydd lwydaidd, a'r wedd wledig,
Blu i'n gwelyau a nwyddau boneddig ;
O fêr ei haden rhoddi'n haelfrydig
Bu i'n hen dadau binnau nodedig :
Er ei chwythiad tra chwithig,—parch i'w henw !
Hi yw ein delw wyliau Nadolig.

Y FUWCH.

(*Testun Eisteddfod Machraeth, Mai 29, 1855*).

Y FUWCH rydd faeth tew laeth i'n tylwythau ;
 O hon cawn allan wêr i'n canhwyllau ;
 O'i hesgyrn, ei chroen, ei chyrn a'i charnau,
 O mor rinweddol gwneir amryw nwyddau :
 Cig hon wna i'n ceginau—fwyaf lles ;
 Hi yw arglwyddes deg y gweirgloddiau.

Y CAE GWENITH.

LLYNA gae Gwenith yn llawn gogoniant ;
 Awel Awst dyner ei frig lwys donnant ;
 Yn wyn a gwridog ei wenyg redant,
 Yn ail i fôr o aur lifeiriant ;
 Tyrd y dyn, traw dy dant,—gan ryfeddu
 Weld Duw'n 'i aberthu i'r wlad yn borthiant.

AWEN.

RHYW berlewygawl hyfrydawl wefrdan,
 A gwiw glysineb yn goglais anian,
 Grea fydoedd, rhydd iaith groyw i fudan,
 Teithia'r eangder rhwng y ser seirian,
 Nawf i Lys y nef lân ;—rhyfedd allu,
 Wedi hanu o'r Duwdod ei hunan.

LILI'R PRYNHAWN.

Y WRIDOG Lili a'i phryd goleulan,
 A sigla'r awel, a'r disglair huan
 I'w gruddiau gesyd garuaidd gusan ;
 'E arddel yno wir ddelw ei hunan,
 Tra'i llygaid brith llawn gwlith glân—serenna
 Min nos, a huna ym mynwes anian.

ANERCHIAD YR ORSEDD YNG NGHAERLLEON
AR DDYFRDWY.

DWFR oer yn Nyfrdwyf yrrir yn wefrdan,
Y byd a rwyfa drwy ei bedryfan,
Y Lloer a wywa, tywylla'r huan,
Y Nef a rwygir fel llen frau egwan,
Cyn pallu o Gymru gân ;—a'r môr draw,
Gan ferwi'n donnawg, wna farwnad anian.

BEDDARGRAFF LLYWELYN.

DYMA fedd ein dewisaf dywysawg,
Fu lew am ryddid, fu lyw mawreddawg ;
Tarfaei ei alon, Hector rhyfelawg,
Eryr oedd fywyd arwyr rhuddfwawg ;
Myn serch ei wlad ardderchawg—wyllo'n wyl
Wely ein hannwyl Lywelyn enwawg.

PWY ?

YMA yn y gweryd oer mae'n gorwedd
Y gŵr fu annwyl hawddgaraf fonedd,
Ein William hynaws yn ei lom annedd ;
Ac un rodiai mewn bri ac anrhydedd,
Ow, o'i fod yn ei fedd—trist iawn yw'r chwedl
A draidd y genedl drwy Dde a Gwynedd.

I SYR WATKIN.

(*Llywydd Eisteddfod Caerlleon, 1866. Buddugol*).

ERYR Eryrod Eryri'r awrhon
Yw glew noddyydd ein henwog lenyddion ;
Un ydyw o'n cenedl wrendy'n cwynion,
A'r wlad a'i magodd garodd ein gwron
Heb rith o ddim ond Brython—ynddo'n bod,
Cymreig ei waelod, Cymro o galon.

Lleisia yr Udgorn i'n Llyw Syr Watkin
 Nes byddo'n deffro pob bryn a dyffryn,
 O Owen Gwynedd mae yn eginyn
 O burwaed Gwalia rhag bradu gelyn.
 Gymru deg, mawrha y dyn—sydd amlwg
 Ei ddull a'i olwg ar wedd Llywelyn.

*Translation of the Stanzas to Sir W. W. Wynn, Bart., M.P.,
 for which the prize was awarded at the Eisteddfod,
 Chester, 1866.*

SNOWDONIA'S Lord with Eagle crest erect,
 The fam'd in learning, eager to protect,
 Presides to-day all murmuring complaints to quell,
 Throughout his birthland which he loves so well.
 In him, true Patriot, lurks no alien part,
 Of Cambrian lineage he, and Cambrian heart.

Sound the loud horn ! Sir Watkin leads our cause
 Till hill and vale awake with swift applause.
 In his rich veins the blood of Gwynedd flows,
 The dread of Traitors and of sanguine foes.
 Cambria ! exalt the man, in whom is seen
 Llywelyn's aspect, form and princely mien.

ROBYN WYN O EIFION.

HEN grupliaid anhardd yw deufardd Eifion,
 Robyn a Thali, rhyw ben etholion ;
 Rai byr eu camau a'u berrau ceimion,
 Wrth eu baglau a'u heglau rhyglion ;
 Rhyw Aifftaidd hen engreiffion,—mystics
 O hieroglyphics yw deuwyrr gloffion.

LLINELLAU

CYNGANEDDOL ERAILL.

Y DIFFYG AR YR HAUL, GORFFENNAF, 1860.

ATAL urddiant haul y wawrddydd
Gan Leuad oer wnaed ganol dydd ;
Duodd yr hin, deuodd ar wawr
Gorffennaf 'argraff Ionawr ;
Fferrodd y tangorff araul,
A pylai drem pelydr haul.

ANERCHIAD EISTEDDFOD MÔN, LLANERCHYMEDD.

O MÔN enwog, y mae'n annwyl—gennyf
Deg annerch ei chylchwyl ;
Difyrred yw ei hyfryd wyl—i'w phlant,
Yno hwy gyrchant oddiwrth pob gorchwyl.

Ynys y Delyn, ynys y dolydd,
Ynys y Cedyrn, ynys y coedydd,
Ynys y Llew, ac ynys y llwydd,
Ynys gerir tra co'r hynaws Gweirydd,
A'i " Hanes " dyddorol, ynys dau Dderwydd,
Ynys Goronwy y Siwgr Awenydd,
Ynys sydd bennaf ynysoedd beunydd,
Ynys Buddug a orug, a'i cherydd,
I waed Rhufeinig wrido'r afonydd,
A Menai hyd y manwydd—gan ferw
O guchiawg lanw yn goch ei glennydd !

Uchel sirydd a Llywydd galluog
 Sydd urdd i'w orchwyl a'i swydd ardderchog,
 Ie a dedwydd Gristion godidog,
 A thua'r gwirion, hael a thrugarog,
 Yng nghanol tymp anghennog—mor hysbys
 Y pwyntia'r Ynys at *Paynter* enwog.

CWYMP DYN.

A datguddiad o ffordd iechydwriaeth trwy'r Gair.

I NIFWL cwmwl y cwymp,
 Hen ergyd drom ein mawrgwymp
 Aeth a ni i eitha' nos :
 Dydd enaid ydoedd ddunos.
 Ow ! t'wyllwch, t'wyllwch bob tu,
 A'r Iôn yn dig daranu.
 Tra gwelwlas o gwmpas mae'n gwau
 Terwyn fellt taran foltau :
 Trymhau fyth wnai'r storom fawr,
 Diorfod allu dirfawr :
 Duw yn dod i daro dyn :
 Arswydus ! clywch air sydyn—
 "Dal dy law, O dal dy lid :
 Rhoddaf i ddyn ei ryddid.
 Cysur i'r dyn bwrcasaf :
 I'r Grog, lle'r euog, yr af.
 Arbed, Dad, O, arbed hwn :
 Er bydoedd fe'i harbedwn.
 Brawd aned erbyn c'ledi
 I fyd a'i fywyd wyf fi."

Gair bywyd i'r byd yw'r Bibl.
 Am Iesu Grist, amhosibl
 Wybod dim, na'i nabod Ef,
 Eneiniog Glân y wiwnef.
 Dwed hwn am gyngor boreu
 Ac Iawn ein Crist cyn ein creu.

Iachad drwy gariad gwiwras,
 Ac eli cyn y clwy cas.
 Agoriad i gariad Iôn
 Yw'r Gair yn llawn rhagorion.
 Dwed hwn holl hanes Iesu.
 Mewn cnawd yn rhyfeddawd fu :
 Yr amarch, brad, a'r gwadu,
 Hanes Ei ddal, a'i nos ddu.
 Creawdwr mewn cur ydoedd,
 A Duw nef yn lle dyn oedd.
 Yr Oen, am feiau'r annuw,
 Arno daeth llawn ddyrnod Duw.
 Gwaelodion Ei ddwfn galedi
 A'i chwys yn waed o'n hachos ni.

Chwiliwch yr Ysgrythyrau :
 Cewch fywyd o hyd i barhau.
 Egyr hwn ffordd trugarhau,
 Bywyd, a maddeu beiau.
 Arweinydd tlawd rai annuw
 I goludd dwfn fwnglawdd Duw :
 Llyfr yn ben llyfrau'n byd,
 Ef i mi, am fy mywyd.

GOLYGFA O BEN GORSEDD GWÊN.

(*Ger " Aber Morlas lle llas Gwen "*).

Canfyddir o ben y bryn hwn holl Ddyffryn Maelor
 o Bengwern Pywys (yn awr yr Amwythig yn y De) hyd
 i Gaer Lleon Gawr yn y Gogledd.

Ein Sedd ydyw gorsedd Gwên
 Ab Llywarch gloewbwyll Awen.
 Cawn yma olygfa lwys :
 Ardal brid, ail Baradwys ;

Dyffryn Maelawr Mawr mirain,
Ger ein gwydd egyr yn gain.
O hen ddolydd Cynddylan,
Pengwern Pywys lwys, fro lân,
Hyd i Gaer Lleon, deg wedd,
Dre gaerog draw y gorwedd.
Manylwn, tremiwn eilwaith
Dros oror y Maelor maith ;
Wele'n wyrdd y gwelwn holl
Heirdd wigoedd hen Gaer ddigoll ;
Ar hyfryd lannau'r Hafren,
Yna saif y Ddinas hen ;
Tref Breinllys Pywys mewn parch,
A'r hen dre lle bu Llywarch
Enwog gynt yn gwau ei gân,
"Cwyn ddolef," am Cynddylan.
Mae'n dref gain mewn dirif goed,
Trigle ysgafn tir glasgoed.
Ei ban eglur binaglau,
Tua nef ynt yn hyfhau
I'w gweled sy fry ar fron,
Gwyliadwyr y gwaelodion ;
Gwaelodion tra goludog
Maenol werdd, llys cerdd, llais cog :
Meysydd grawn yn llawn lluniaeth :
Man yn llawn menyn a llaeth.
Daeare ethol doreithiog,
Dan driniaeth yr amaeth a'r ôg ;
Am bur yd mae heibio'r Aifft :
Nid eill anghred well engraifft,
Gwn, na chred amgenachrawn.
Hyfryd oror, fro diriawn
Hen Faelor llawn afalau,
Cwmwd llawn cnwd llwyni cnau ;
Aeron wydd penwyo wnant ;
Oblegid ffrwyth brig-blygant.
Y goeden erllyg dan orllwyth,
Gain ei phryd a dyr gan ei ffrwyth.

Hen ddyffryn melyn Maelawr,
Ein Canaan yw. Cain yn awr
Yn ein co wrth dremio dros
Ei oror, byw mae'n aros
Alar a chwyn lawer chwedl
Am gyni trwm y genedl.
Cloi miloedd wna clai Maelor ;
Dyna fan bu'r gwaed yn fôr
Gorwedd mae llawer gwron
Is ei deg ireiddlas dôn.

Meib Cyndrwyn maent hwy'n huno,
Hen gedyrn freisg deyrn y fro.
Cynddylan, wele fan dy fedd
Cor Basa, dyna d' annedd ;
Ac unrhyw dy frawd Cynwraith :
'Run bedd fu diwedd ei daith.

Mannau hynod mewn hanes
Yn awr a welwn yn nes ;
Pentrefydd, pwyntiau rhyfel
Dyddiau gynt ydoedd i'w gweld,
A gwaed yn lliwio eu gwyrdd
Feysydd a'u dolydd deilwyrdd,
Hyd lannau'r Ddyfrdwy lonydd,
Un o saith o'r tlysion sydd ;
Mynwent Owrtyn ddymunol,
Sydd draw ger y ddeiliawg ddol.

Tŵr Gwrecsam goda, modd gwych,
Pen clo mur, pinacl mawrwyd ;
Uwchlaw byd ei uchel ben,
O seiliad hen Sant Sulien.
O glych Croesffordd mwyn swynol
Maelor gu sy'n meddu'r mawl.

Wele dir Marchwial deg
A hynodwyd un adeg
Am Eisteddfod fu glodfawr
O feirdd pedair talaith fawr ;
Tri phrydydd, tri hoff frodyr
Oedd yn hon, enwogion wŷr.

Ha ! gwelwn, er ein galar,
Ardal gu, lle bu llaw bar
Mwya'i grym, Ow, gwaie erioed
Goresgyn Bangor Isgoed !
O, mil o saint yn d'ymyl sydd
A'u llwch yn llu'n llechu'n llonydd !

Un Ethelffrith a'i lu ffrom
Droes Eden yn dir Sodom ;
Dyrnod ofnadwy arnynt :
Eu lladd wnaed mewn gwaed oer gynt,
Ond aerwyr ein gwlad wrol
Y dial wnaent dalu'n ol.

O mor lwys yw Hanmer lân
Ar waelod Maelor wiwlan !
Bro Dafydd y gwawdydd gwin
Gurai feirdd hen Gaerfyrddin.

Wele ymhell dros gwmwl mwg
Temlau tref Caer y'nt amlwg.
Gyda'r hwyr, gwydrau araul
Y Ddinas rydd ddawns i'r haul.

I MAIR EIFION.

MAIR EIFION dirion mae d'eiriau—'n felys
 Fel nefolaidd ddiliau :
 Dug nodwedd dy ganiadau—wir hufen
 Y blith o Eden yn dy blethiadau.

Un lon od annwyl ydwyt,
 O Nefol rin, fel yr wyt
 Heb flotyn, heb feſt etaw,
 A chywir drem i'r ochr draw.
 Deniadol fuddiol foddus
 Yw Mair ddoeth, ac mor ddi-us.
 Serchog drwy'i medrus orchwyl
 Yw Mair wèn, ac O, mor wyl !
 Mawr wyliwch feib môr heli
 Groesi Mair, gares i mi.
 Mor deg yw Mair a digoll :
 Ei mawr air rydd y morwyr oll.
 A rhifir ei chwaer hefyd
 Yn loyw iawn berl yn y byd.
 Margaret fwyn, llawn swyn serch,
 A thrysor yn ei thraserch.
 Dwy rinweddol siriol sydd
 Fri i fy hen fro Eifionydd.

LLINELLAU DYHUDDIANT EBEN FARDD
 AR OL EI DDWY FERCH.

HA ! grym y dòn, gormod yw,
 Rhaid addef, i'n brawd heddyw,
 I natur ddal trwyddi heb
 Ryw gwynion ddod i'r gwyneb :
 Y wasgfa ddwys gafodd ef,
 Nid hawdd oedd hon i'w dioddef.

Y wasgfa ddwys a gafodd Iesu,
 F'un dwyn cwyn o'i enaid cu.
 Nid rhyw wendid ar undyn :
 Wylo dŵr ni leiha dyn.
 Nid rhith oer yw : daw wrth raid—
 Barddoniaeth y brudd enaid.
 O ! ddagr rhy lem, i ddeigr ladd,
 Na theimlad ei gwrth-ymladd
 Ni ddygir awch y ddagr hon,
 'O giliau'i dyner galon.
 Cledd a min oedd claddu merch ! *
 Cledd deufin, claddu dwyferch !
 O ! golyn tost i galon tad,
 Am ddwyferch sydd yn amddifad
 Yn ymyl hen Naomi
 Os caf y dodaf dydi.
 Yng Nghlynnog angau eleni
 A wnaeth yn chwerw iawn â thi.

'Rwy'n cofio dyfod ar daith,
 Yna ar ddamwain unwaith
 Ban oeddit, Eben addwyn,
 Yn nychlyd, a dy bryd brwyn †
 Yn dangos fod ryw dynged
 A chwerw loes a nych ar led.
 Ar dy lais, ac ar dy lwyd
 Hoff ruddiau, argraff roddwyd,
 Fod rhyw bryder, dwysder du,
 Oddifewn a griddfanu
 Yn dod am ferch nad ydoedd :
 Ar ei thad trwm hiraeth oedd.
 A gweled merch deg eilwaith
 Pryd hyn yn dilyn 'run daith.
 O ! drist ddu awr drosti oedd hon,
 Angau a'i dododd rhwng dwy-don !

* Arall,—Cleddyf oer oedd claddu 'i ferch.

† *Pensive, sad.*

O ! bennod hallt Eben i ti,
 Weled oes dy lodesi
 Yn darfod, fal pryd erfai
 Briallu mis Ebri!l a Mai
 Drosot daeth yn dy drist wyl,
 Benwynni, Eben annwyl.

Gwelais i dy fwyn briod—yn gwyliaw'r
 Gelyn yn ail ddyfod ;
 Y pryd hwn canfyddwn fod
 I'w chalon afiach waelod.

Yn gyfyng dan ei gofal—yn ceisio
 Pob cysur i'th gynnal ;
 Eithr ow ! o dan ei threial,
 Ymaith o d'wydd—methu dal.

Arwyddion mai cuddio 'roeddych—alar
 O'r olwg yn fynych ;
 Rhag gollwng, tra y gellych,
 Ddafnau wnaent ddyfnhau y nych.

'E welais innau las wyneb—merch im',
 Ym mraich oer marwolaeth :
 A'r rudd lwyd, ceraidd, wleh,—wedi gwywo,
 Lle gwelais yno yr holl glysineb.

Ond erbyn hyn derbyn wne
 Eli o fewn clwy y fynwes.

Ni allaf wylo ; mae'n well filwaith,—lle
 Hon na'r llawr amherffaith ;
 Ac hynny, lawer canwaith,
 A roes groen iach dros y graith.

I tithau, frawd, daw i'th fron
 Ryw lawer o elion.
 Y wialen, eto weli,
 Yn gariad Tad, er garwed hi.
 Dyma'i drefn—dy osod am dro
 Mewn dau bair, er mwyn dy buro.
 Y curo dwys, cariad oedd,
 A thadol driniaeth ydoedd.
 Dy geinion ferched gwynwawr
 Alwodd Efe i'r wledd fawr.
 Ys dy Dad wnaeth yr adwy,
 Ei eiddo Ef oedd y ddwy
 Dy blant i'r gogoniant, gwel,
 A ddygodd yn ddiogel
 O Glynnog i'r goleuni,
 Dros y dŵr i d'aros di.

Ni chwynaist fel tuchanwr :
 Naddo, frawd, yn nydd y frwydyr ;
 Yng ngwaelod cyfyng alar,
 Da ddaliaist, dan dy ddolur.

Y BEDD.

(Ar y Gyhydedd Ddeuddeg Sill, un o fesurau Morgannwg).

ER wylo môr heli ar ol y marwolion,
 Ni welir un eilwaith yn ol o'r anwylion ;
 Yn niwliawg oer fynwent anelwig yw'r fanon
 Fu unwaith y lanaf o'r heiniaf forynion ;
 Yr henwr geir yno a'r ieuanc yr unwedd,
 Ac yno mae brenin a gwerin yn gorwedd ;
 Dan gaerau marwoldeb 'does gwyneb yn gwenu,
 Nag yn y gwael weryd na gwae na galaru.

YR ENFYS.

LLAW Iôr mewn lliwiau araul
 Baentia'i rodd o bont i'r Haul :
 Fwa hardd o fyw urddas,
 Uwch y glyn o goch a glas :
 Yna y glân felyn glwys
 Yn y glawliw goleulwys
 A doddant mewn dedwyddwch
 * Yn wybr fflam goleulwybr fflwch.
 Rhyw Photograff tég yr Iôn
 Ar lèn dŵr, o'i law'n dirion,
 I ddwedyd na ddaw wedyn
 Un diluw gan Dduw ar ddyn.

SU Y DYNER AWEL SIDANAIDD.

Su y dyner awel sidanaidd
 Sy wrthi'n galw o syrthni gwylaidd
 Fil-mil o fodau pêr fawl melfedaidd
 A asia'n felys eu sain nefolaidd.
 Y tô glaswellt glwysaidd—ddyrch ei nodau
 I organ y borau a'i gân beraidd.

E dery myrdd adar mân
 "Llynau telyn Anian."
 Tebygu maent eu pigau mêl
 I nodau esmwyth mwyn dwsmel.
 O su y gwenyn esgyna
 Garol y wîg ar awel ha'.
 Teulu dail a gwiall gwydd
 Bereiddiant y boreddydd.

O'r ddôl werdd, mwyn dreiddiol lais,
 Gwen dyner gân, adwaenais.
 O gân serch y laethferch lân
 Esgynnodd miwsig anian.

* Neu,—Trwy'r wybr yn fflamlwybr fflwch.

Natur oedd yn dân trwyddi ;
 A phur serch a'i cyffroes hi
 Iasawl lif o'i mynwes lân
 Yn ferw oll fwriai allan.
 Ail ganant y clogwyni,
 Uchel nôd ei chalon hi ;
 A thrawai'n ol,—aeth ar naid
 I galon y bugeiliaid.

Yn fyw o fewn y weithfa fawr
 Trwst arfau'n dyrfaeu dirfawr
 A ruant fel sŵn rheiydr
 Yn torri clogwyni gwydr.
 Erddygan y gyrdd ager
 Dabyrddant ; synnant y sêr.
 Gyr periant ager purwyn
 Chwibanogl uwch ben y glyn

Llyna dref fywiog llawn o dyrfaoedd ;
 Cyflym brysurant : trafaeliant filoedd ;
 Cerbydau, menni, gwagenni gannoedd,
 A'u trwst rhuedig, trwy ei hystrydoedd,
 Gyrwyr gerwin, blin eu bloedd,—a'u llwon
 Cedyrn hyfion yn codi i'r nefoedd.

Anialwch o ddynoliaeth
 A firwst gwyllt fel fforest gaeth :
 Bodau cyffelyb ydynt
 I lwyn o goed o flaen gwynt.
 Trwy'i gilydd a'r trigolion
 A chynnwrf fel twrf blin ton ;
 Dwndwr a syfrdandod
 Yma fel Babel sy'n bod.

Af o blith y Fabel hon—i lannerch
 Lonydd dan gysgodion

* * * * *

PWY?

LLAWFORWYN tra llafurus—Iesu fu
 Drwy oes faith helbulus—

PRYDFERTHWCH

(Ionawr 22, 1875).

Bu " Y Prydferth a'r Arddunol " yn destun cadair tua'r flwyddyn 1875. Dechreuodd Taliesin gyfansoddi, ond ni chyflawnodd y gwaith. Dywedai Llew Llwyfo wrthyf iddo ddarllen tua phedwar cant o'r llinellau agoriadol a bod Taliesin ar ei oreu ynddynt. Yn anffodus ni ddeuthum o hyd ond i'r llinellau gwasgaredig hyn. J. LL. J.

PRYDFERTHWCH, chwaer Harddwch yw :
 Godidog o waed ydyw.

Dyma ferch yr Ardderchog,—o deulu
 Dilyth y Mawreddog ;
 Duwies y byd blodeuog—a'i gwisgiad
 O lun a lliwiad llaw lawn alluog.

Hael athrylith wir hylon,—rho imi
 Rymus ymadroddion ;
 Adnoddau adnewyddion
 Dewis iaith i'm duwies hon.

Pert, trwyadl, fo'm portread—ei hannwyl
 Hunan fo'r darluniad ;
 Eu hagwedd fo a'i gwedd fad,
 Oll yn oll, trwy'r llinelliad.

Hi, ei cheraint, a'i chwirydd—a geir
 Yn debyg i'w gilydd;
 Ond hon yn brif Fanon fydd
 Ar lenni y darlunydd.

Dilynnwn hyd llyn hon:—ei llinell
 Sydd yn llawn o'r ceinion:
 Llinell greu* oll yn oll gron—yw cylchoedd
 Daear a nefoedd a'r dŵr yn Neifion.

Y teimladau a gynhyrchir gan yr arddunol (*sublime*).
 Elfennau cynwyl,—

Chwiliwn yr arucheledd,
 I ddeall ei ddull a'i wedd:
 I dreiddio hyd i wraidd hwn
 Myfyriwn rym ei fawredd.
 Swydol a grymus ydyw:
 Eithr ef, nid prydferth ei ryw.

Rhydd hwn i'r natur ddynol—ryw arswyd
 Drwy'r orsedd eneidol:
 Dal wna yr anadl yn ol—gan synnu
 A mawr ryfeddu ei rym orfeiddiol.

I ffordd braidd ymaith na ffy
 Mawredd rheswm, ar ddrysu!
 Ond wrth raid, ei aruthr wedd—fawrygir,
 A diau megir ynom edmygedd.
 Ofnau sydd o fewn ei sail:
 Niwl wedyn leinw ei adail.
 Yn llys hwn mawr allu sydd
 Yn gweithiau fel bygythydd.
 Yno saif eisiau hefyd,
 Salw ei fron ac isel fryd.

* *The line of beauty and grace.* Nid oes o fewn holl greadigaeth
 Duw gymaint a modfedd o linell unionsyth: eithr y mae pob
 mymryn ohoni yn rhyw ddosran o'r crwngylch (*circle*).—T. o E.

Gwagder mawr a distawrwydd,—tywyllwch
A'i mantelli sobrwydd ;
Yno saif ac yn ei swydd
Mewn hagrwech lom unigrwydd.

Eangder faith ddiderfyn,
Anfeidroled d ar sedd syn,
Ydynt o fewn i adail
Y Mawredd oll, mor ddial.

Ardderchowgrwydd y flwyddyn,
A goleu yr haul yn glaer wyn,
Uchder a dyfnder di-dawl
A'r sydyn sydd arswydawl.

Dyma ran o anianol—elfennau
Sylfaeniad cynhwynol,
Rydd ynni i'r arddunol—feddylddrych,
A'i fri hynodwych drwy'r fro eneidïol.

Er chwilio bro'r ucheledd,—ni welwn
Yr un olwg geinwedd,
Neu faes o'r prydferth ni fedd
O fewn ei holl gyfannedd.

O, y brydferth briodferch,
Duwes hardd teimlad a serch !

Hael Fanon, mae'r Elfennau—oll ynot,
Yn llawn o geinderau ;
O, fun hoff, cei di fwynhau
Palas aur y pleserau.

Bychaniaeth cymariaethol,—yn un sydd
O'i hansoddau tlysol ;
A llyfndeb diarhebol—ac amrywiad
Yng nghyfeiriad ei lluniad allanol.

Un elin* o fewn llinell,
 Yn hon nid oes yn un dull :
 Er ei thêg amrywiaeth oll,
 Tawdd yn un bob llun i'r llall

Yr Eiddil i ryw raddau—a wedda
 I'r Addien yn orau ;
 Ni wna'r cryf, hyf, ond gwanhau
 Y swynion o'i thlos wenau.

Y gloywon a'r bywiog liwiau—toddaidd
 Ynt addurn ei gruddiau ;
 Lliwiau'r gymysg enfys gain
 Yw ei llydain ddilladau.

Nid y cras nodau croesion—yw'r effaith
 Wir hoffa ei chalon :
 Y syml leisiau melynion—
 Dyna ddeddf ei lleddf a'i llon.

Nid oes darn o'r Cadarn certh
 Yn rhodfa dêg y Prydferth.

Gwelwn yn eithaf golau—wahaniaeth
 Hynod ei helfennau ;
 A sylwn fod cynseiliau
 O wahan ddull yn y ddau.

Y Mawreddog ardderchog a ddyrcha :
 Ar hyd y nefoedd ar aden nofia :
 Yn y llifeiriant gwyllt y llefara :
 Yn iaith y daran ei araith dorra ;
 A'i wylltineb felltenna—o'i fflamog
 Gerbyd gorenwog, a'r byd a gryna !
 Duwies hardd y blodau sydd
 Ym mysg miwsig y meysydd.

* Elbow-angle.

Y Mawr wedyn ar y gwynt ymrodia,
 A thelyn Iolus yn aethlawn wyla,
 A'r eigion hirfaith a fawr gynhyrfa,
 A'i heillt lafoerion y gwyllt lafuria,
 Ac ar y traeth, hagr y traetha—fawredd
 Ei ddyrus annedd, a'r ddaear synna !
 Y Dduwies hardd yn cuddio sydd
 Yng nghregin mân glân y glennydd.

Pan fyddo'r dymestl yn rhwygo'r creigiau ;
 Chwalu ban eglur gwychawl binaglau,
 Acw y moelydd sy'n rhwygo'r cymylau,
 A sŵn ffreuedig sy' yn y ffrydiau
 Olwynant dros geulannau—yn ferwgrych
 Daw ofn o'r edrych i'r dwfn raeadrau.

Y Dduwies hardd ei gruddiau sydd
 Yn llwyni briaill ein broydd.

O, MOR DEG.

O, MOR dêg ym more dydd—yw y wlad
 Oludog ei dolydd ;
 O'i llwyni a'i pherllennydd,
 Mwynder sain mân adar sydd.

Samaria sy' a'i mirain
 Dyrau ar y caerau cain :
 Binaglau heirdd uwch ben gwlad
 Ar doriad gwawr y dwyrain.

O, deleidion heirdd adeiladau !
 Yr haul a edrych i'w haraul wydrau :
 Ysmiciant a neidiant fel planedau,
 Neu fyw lamant yn fil o emau.

.

AWDLAU.

TLODI.

*Awdl Fuddugol Eisteddfod Penycoedcan,
Ebrill 20fed, 1863.*

Y FRONOLAU ar fryn heulog—ydoedd
Hen adail wengalchog,
Mewn tir ethol man toreithiog :
Maenol werdd, llys cerdd, llais cog.

Didwyll amaethon dedwydd
A'i deulu gawn yn llawn llwydd
Yno yn arwain einioes,
Yn bobl iach yn byw heb loes ;
Mwynhau trugareddau'r Ion
A 'wyllys da cyfeillion ;
Hynawsion berthynasau
O'i amgylch fel cylch yn cau ;
Arwyddion parch mawr roddwyd
Gan y llu i Forgan Llwyd.

Ond ar rhyw nawn duai'r nef—d'ai nodyn
Nad oedd ei hen gartref
Yn eiddo hwy iddo ef ;—rhoed arno
Scrïw wnai iddo ysgaru neu oddef.

Dyma ergyd i Morgan,
A garw glwy, i'w gu wraig lân ;
Troi cefn ar y cartre cu,
Hyn ydoedd yn ei waedu.

O hen dŷ ei fam a'i dad,
 O hen dŷ ei nain a'i daid,
 Daw i'w fron gofion gwiwfad
 Nifer o'i faith henafiaid.

Y rhai yno arweinynt
 Eu bywyd mewn gwynfyd gynt.

Ond ysywaeth daeth y dydd—heb ffael
 Yr oedd i adael yr hen dre ddedwydd.

Ar forau Calan gauaf—mae ei daith
 I'r "Cwm du" yn araf;
 A'i deulu i gyd welaf—yn troi'n llwyd
 Tua'r hen aelwyd gartre anwylaf.

Ar ben y fen Gwen a gaf
 Yn gwylio'r olwg olaf;
 Rhydd gusan i'w baban bach;
 O dano'i braich sydd dynnach;
 Try ei phen bob rhyw ennyd
 Tua'r hen gartre o hyd;
 Ond y coed sydd wedi cau
 O olwg y "Fronolau."

Atolwg, dacw'r teulu
 Wedi dod i'r hen "Dŷ du";
 Rhyw oerlaith hen ddaearlom
 A'i ardreth a'i dreth yn drom;
 Mynydd-dir rhosdir anwastad—gwyllt dyfol
 Ydoedd, a hollol le diddiwylliad,

Yno Morgan
 Wariai'i arian
 A d'ai allan

} fel diwylliwr.

Sychu corsydd,
 Cau magwrydd, }
 Hyd yr hwyrddydd, } wnai'r dewr arddwr.

Ond diles iawn i'w deulu
 Diwyd oedd yr hen "Dŷ du";
 Daeth pla i ddifa 'i ddefaid,
 A'i goll yn ugeiniau gaid;
 Y fawrgoll hon i Forgan
 Yn ei lwydd a'i 'sigai'n lân.

Fe allai daw hen gyfeillion—iddo
 I'w noddi yn dirion;
 Rho'nt iddaw help llaw'n llon
 Yng ngwyneb ei anghenion.

Fel pe na baent, maent ym mhell;
 Ni egyr llaw na llogell;
 Oerion yw eu geiriau'n awr,
 A rhewllyd ar eu hallawr;
 Y gŵr a'u helpodd hwy i gyd,
 Anghofiant, a'i ing hefyd.

Dacw Morgan }
 Eto'i hunan } yn y tonnau.

Mewn cwch serygl }
 Hir ei berygl } hwyr a borau.

Mae'n ymladd er lladd y lli,—yn wrol
 Ei oreu o ddifri;
 Ond caled! mae 'i dynged i
 Fyn'd dynnach, dynnach, dani.

Troi o'i gyrhaeddyd mae trugareddau:
 'E droes ei gysur yn dreisiog eisiau:
 Gweld y llwydion blant gwael eu dilladau
 Yn gul anwydog dan golyniadau
 Yr awel dros y rhiwiau,—a'u gwedd lwyd
 Gan rew ac annwyd yn gwanu'r gewynnau.

A'i Briod mewn gormod gwaith—sy'n nychu,
 Ie dygn waelu mae pryd Gwen eilwaith ;
 Ond dân goflaid tyn gyflwr,
 Eto'i gwên sydd at ei gŵr.

Dyna'r unig dirioni—a ga ef ;
 A'i gyfaill mewn cledi
 Ydyw hon ; mae gyda hi—elïon
 I'w galon dirion rhag llwyr ymdorri.

Och, wele erch ddrychiolaeth,
 Welw gul a golwg waeth
 Na Dewines croen-denau,
 Megis yn ymagoshau ;
 Ellylles a'i hanes yw, heb
 Erioed wên ar hyd ei hwyneb ;
 Llwyd fochau lled afiachus,
 Gwywol wedd fel y gwael us.

Och, prif waith hon yw gwywo'n gwedd :
 Daw a dyn i lendid dannedd ;
 Hi'n doda dân bla o blwm
 Yn llwydliw a dilladlwm.

Yma daeth hyd dir y Cwm du,—weithian
 Ymrithia o'i ddeutu :
 Cymdigion llwfrion yn llu—diobaith
 A brysiog ymaith sydd yn brasgamu.

Dacw'r ddor yn agoryd !—och, wele'r
 Ddrychiolaeth hell hefyd
 Yn troi i fewn ! dinystria fyd—y cyfan,
 A thery Morgan gyda throm ergyd !

Bu olwg ar y Beili—cwerylus,
 Creulawn fel y gwaedgi,
 A'i neges yn agos i
 Ei dirion galon dorri.

Hithau Gwen, mae'n eitha gwir,
 Yn wylo yn hidl welir,
 Od edrych ar ei dodrefn,
 Ei heiddo drud hardd ei drefn,
 Lusgir, wthir drwy warth
 Draw i'r baw ar y buarth.

A thyma bob peth annwyl—a rannodd
 Rhieni i'w preswyl;
 A rhodd Nain i'w hardd Wen wyl
 A werthir dan y morthwyl.

Hai! neswch berthynasau!—hon ydyw
 Yr adeg mae'ch eisiau;
 Rhowch eorth gymorth i gau—y widdon
 Hon, draw a'i llwydion fawrion drallodau.

Ai ofni'r adeg? ai cefnu'r ydynt?
 Ei berthynasau gorau a'i gerynt?
 Ie, troi ymaith yn oer eu tremynt,
 Yn awr a'i adael yn wael ei helynt;
 Rhoi nawdd dirion iddynt—lawer tro,
 Wnai hwn a'i eiddo pan gweinion oeddynt.

Ow, y dieithriad athrist
 Wnaeth Morgan druan yn drist.

Gan ddistaw wylaw o galon—weled
 Mor wael yw cyfeillion,
 Egyr enau y gŵr union
 I drafod y sorod surion.
 "Oer eu mynwes, eiriau mwynion;
 Diau gwênant ar deg hinon—
 Pan ddaw storm i'n môr, meirwon-rai ydynt
 Is cerynt a'n 'sgyrion.

Er gweled, caled yw coelio—oerai
 'Ngheraint nes fy ngado ;
 Aflwydd yw'r tramgwydd wna'r tro
 I 'nghyfaill fy anghofio.

Ni chaf undyn, na chefnder,—Ow, na brawd,
 Nad yw brin o'i amser ;
 Na chwaer fwyn a chu, awr fêr
 Yn ngharchardy 'ngorchwerwder.

O, Gwen annwyl, gan hynny,—'e weithiaf
 Bob gwythen i fyny ;
 A'm llafur mwyach trymach try
 I atal it' y Tyloty."

Och, wele ail Ddrychiolaeth
 Yn awr yn hy' i'w dŷ daeth ;
 Teneuach, hacrach yw hi.
 Wyth lwydach na Thylodi ;
 Llom, felen, llymaf olwg,
 Hell a noeth, yn llawn o wg :
 Rhyw ddelw fud oreiddil fain :
 Dyg glefyd ag wylofain.
 Mae'n lle trwm y mên lle trig :
 Ei hanadl sydd wenwynig.
 Cyd-ymosod a Thlodi,
 Yn awr, ar Forgan wna hi,
 Taro ei blant bach tirion
 A barodd friw i'w brudd fron ;
 Hell Ddrychiolaeth a'i saeth sy'n
 Trywanu tri o honynt.

Dan boethlyd glefyd maent oll yn gydwedd :
 Plant a phriod mewn hynod anhunedd :
 Mewn gwely hirwellt, mên gwael i orwedd :
 Dan law " Afiechyd," dyna wael fuchedd :
 Tra unig yw'r truanwedd—Forgan Llwyd,
 Och, ger ei aelwyd yn ddrych gorwaeledd.

Myn'd tòn nych mae yntau'n awr ;
 Diderfyn dlodi dirfawr
 A'i daliodd rhwng ei dwylaw
 I newyn ymgnoi y naw.

Ac os daw o'r cas dywydd,
 Dioddef òd iddo fydd ;
 Ymoddef gorff a meddwl
 I air a ffordd hanner ffwl ;
 Islaw balch sylw y byd
 Rhaid fyw ar hyd ei fywyd ;
 Nid yw talent ond diles
 Ar y prawf, os bÿr o'r pres.
 Arian rydd werth ar eiriau
 Ac aur gwyd uwch gwir, y gau ;
 Ond cofier wedi y cyfan
 Y daw'r gwir o du'r gwan.

AWDL Y MOR.*

Y môr mawr, mawr ymwriawl—a'i lennydd
 Yn linell anfeidrawl
 Bron ; a'i wyneb teg breiniawl—ei ddullwedd,
 Ei lafur rhyfedd a'i lu afrifawl.

Dyma destun sy'n swyno ;—fy awen,
 Myn fywyd i chwilio
 Ei fawredd a'i fyfyrion,
 Er y dydd y crewyd o.

Yn ei gwsg Ion a'i gwisgodd ;—a dillad
 O d'w'llwch fe'i rhwymodd ;
 A gwyll tew ei gell todd—yn drwch haenau
 Ar ei ruddiau yr hir orweddodd.

* Ar gyfer Eisteddfod Caer. " Ap Nefydd " oedd ei ffug-enw. Ap Fychan a enillodd y wobr. Yr oedd Ceiriog hefyd yn cystadlu.

Chwyrnai yn nh'w'llwch hirnôs :
 Dyruo wnai drwy y nos.
 A daear oll amdoai
 A'i wyneb trwch—ni bu trai.
 Nid oedd bryn, dyffryn na dol,
 Nac ynys yn ei ganol :
 A dirgel is ei dreigl oedd
 Enhuddiad y mynyddoedd.
 Galwai Ion y goleuni,
 A'i araul wedd ar ei li' ;
 Yna daeth ail " Bydded " Duw
 A ddidolodd y diluw.

Ar y gair ter agorodd—ei lygaid ;
 A'i ael agwrdd chwyddodd :
 Ar funudyn cryf neidiodd—yn ffrochwyllt,
 A'i hallt li gorwyllt ei wely g'weiriodd.

Duw a roddodd reol ddidor iddo :
 Ei lwybr a seliodd a'i le i breswyllo,
 Yn ei gaer dywod hynod i huno :
 Ei ffroen ewynawg a ffrwynai yno :
 Gair Duw yw grym ei grud gro—ddeil allan,
 A chlo i anian na ddychwel o hono.

Ar yr haul yr Ior alwai,
 Ac i'w gylchdro neidio wnai.
 A'r dwyrain mewn gwrid araul—
 Gwenu'r oedd ddydd geni'r haul.
 Torrai goleuni terydd,—
 Cerbyd aur, cerub y dydd.
 A mawredd grym ei rudd gref
 A olwynai y loewnef.
 Ha, deithiwr hardd ! dieithr oedd
 Yn hofian yn y nefoedd.

Gloew enaid goleuni !
 Yn ei wydd ein daear ni
 Bêr wenai ; a bru anian
 Yn geni myrdd egin mân.
 Daear deg a'r haul drwy y dydd
 A gu wylent wedd ei gilydd :
 Synnent, rhyfeddent yn fawr
 Eu hurddas, a'u ffurf hardd-wawr,
 Gogoniant eu gwiw geinion
 O berffaith newydd-waith Ion.
 A gwelai yr haul gwiwlan
 Ar lèn dwr olwyn o dân.
 Adwaen ei hun yr ydoedd,
 A llawen uwch y llun oedd.
 Mirain ei wedd fel marwor,
 A'i loches ym mynwes môr.
 Wyneb yn wyneb yn awr
 Y gwenant yn dlws geinwawr.

A hyn oedd iaith y ddau weithion—" Nyni
 A wnaed yn ddwy ffynon
 O ddŵr a gwres, i'r ddaear gron ;
 A thyfiant hyd ei heithafion."

Yn yr hwyr y lloer arian—wnai'i oglais
 A'i siglo fel baban ;
 A myrdd o luniau ser mân
 Ddyfrithent ei ddwfr weithian.

Yn awr heigiodd pob rhywogaeth—o bysg
 Byw o bob maintiolaeth ;
 A diau ymlusgiaid aeth—yn lluoedd
 I'w ddyfnderoedd o fywion doraeth.

Y morfilod
 Mawrion hynod
 Ar ei waelod
 A ymrolient ;
 Myrdd o bysgod
 Mewn chwareudod
 Drwy ei geudod
 A ergydient.

A thynnodd dwfn wythennau—y ddaear
 Ddiod o'i ddyfnderau !
 Ac ymwelodd cymylau
 A dwfr hwn er ei dyfrhau.

Hyf o'r môr, yfwyr mawrion,
 Ugeiniau fry'n sugno'i fron.
 Dŵr i bob creadur byw,
 Ha ! diodwr byd ydyw.

Er mwyn noddiant ymhennau'r mynyddoedd,
 Anian ofala am ffynnonau'n filoedd :
 A'r glaw a bair i'r gloew aberoedd
 Diau hoff rannu twf i'r dyffrynoedd,
 A'r ffrydiau mân gân ar goedd—drwy'r anial
 Eu mirain sisial “ Môr ” yn oes oesoedd.

Wele wŷr yn awr ar ei lan—yn syn
 Neshau trwy y gwman :
 Pa ryfedd pan y'i profan'
 Yno'n fud ant yn y fan.

Drwg oedd blas y dŵr i gyd
 A chryf hallt a chwerw hefyd.

Ni wyddent ddim am rinweddau—y môr,
 Na mawredd ei lannau :
 Y cai dyn acw o'i donnau
 Gludo o bob golud i'w bau.

Ai gweld alarch gwyn ar y llyn llonydd
 Tra sidanwawr yn trwsio'i adenydd,
 A cholli pluen o'i wisg ysplennydd,
 Yna rhyw chwilen yn gynrychiolydd
 O forwr, yn llywiwr neu yn llywydd
 Wedi dianc a'i bywyd o dywydd
 Ar fwrdd hon ryw fore ddydd—roes darddiad
 A chyneud i feddylddrych newydd?

Sef gwneyd badau a llongau'n llengoedd,
 Niferi mawrion i nofio'r moroedd,
 Gan chwifio hwyliâu yn geinwych filoedd
 Ar waith i lwyddaw ein holl borthladdoedd.

Yn awr y gwelir y morwr gwiwlan
 Yn ol ei 'wyllys yn hwylio allan.
 A yn ffodus, heb drafferth na ffwdan,
 Heibio i drefydd y maith bedryfan.
 Dealla hud llydan—fôr gwenieithus
 A'i gampau dyrus a'i gwmpawd arian.
 Wele gannoedd o hwyliâu gwynion
 Ar ei wyneb fel glân forynion
 Yn gwisgi ysgawn siriol ddawnsio'n
 Glws yr olwg i lais yr awelon:
 Ac Iolus lon galon—chwery'n felus
 Ei delyn nwyfus i deulu Neifion.

Drwy'r agerdd aradrir eigion :—eraill
 A'i braenara'n deilchion :
 Troi ewyndawch trwy wendon
 O dir i dir holhti'r dôn.

Tywyll fwg dorchau tewion—fytheiriant
 Draw hwy gydweuant fel dreigiau duon.

A llu o gestyll haearn—a derw nawf
 Drwy Neifion yn gadarn :
 Ni esyd byd ni'n wasarn,
 A'r ynys hoff ni wneir yn sarn.

Gwroniaid tra gwyrennig—a ddalient
 Ddwylaw gânlon ffyrnig ;
 Ac ar dòn bu curo dig
 Hen fradwyr yn friwedig.

A dal ei meddiant dilyth—yn y môr
 Y mae'n llynges fythfyth !
 Hyn hawlia'n dewr wehelyth :
 Prydain Fawr piau'r dòn fyth.

Rhyw fore mewn gwir fawredd,
 Tu ag Awst teg, teg ei wedd,
 Wele'r haul, yn gloewi'r wybr
 Nes erlid nos o'i eurlwybr.
 Ar amrantau bannau byd
 Eurfysedd araf esyd :
 Tery ei wyneb tirion
 Lifrai aur ar ael y fron :
 Llaw a ddeffry'r holl ddyffryn
 Yw'r olwg ar yr haul gwyn.

Telynau teulu anian—a unant
 Yn hoenus mewn cydgan :
 O fewn y coed mor fwyn yw cân
 Geni bore gwyneb eirian.

Dyna y môr a'i donnau mân—fel ŵyn
 Diflino chwareuan' :
 Mor hoew îs trem yr huan—y pranciant
 Neu gyd-dorheulant gyda'r wylan.

Gwel dref ymdrochle fan draw !
 A thyna fôr a thraeth yn fyw ;
 Wynebau llwyd a gawn bob llaw :
 Gwelw eu gwedd a golwg wyw.
 Yno y mae yn eu mysg
 Y dyn gwael na adwaen gwsg.

A ! gwel ei wedd gwaew a lusc
 O hono ei rym gan lym losg.
 A eill môr i'r llwm ei wisg
 A llaw'r llif lan wella'r llesg ?
 Geill a gwna, ha ! dyna'i dasg.
 Yn ei wydd, mae boneddwr
 Sal ei wedd fel isel ŵr :
 A diau clwy' y tlawd claf
 A chwilia fel uchelwr.

Yno y denir llu mewn sidanau
 Y canoldiroedd : ac anhwylderau
 Yno i'w nabod ar eu hwynebaw,
 Ac ol afiechyd ar eu cul fochau :
 Rhydd iddynt ar fyr ddyddiau—adferiant
 A gwir adloniant geir hyd ei lannau.

Rhai a yfant :
 Rhai ymdrochant :
 Rhai a gerddant
 Lannau'r gwyrdd-ddŵr :
 Rhai mewn badau
 Godant hwyliau—
 Gwael at rwyfau
 Yw'r gwlad-drefwr.

Llyna wŷr yn llawn o waith—a'u llong
 Ollyngir i fordaith :
 Ni wyddant ddychwelant chwaith
 I weled eu gwlad eilwaith.

Hoi ! ho ! hoi ! Hoi ! ho ! hoi ! hir—yw'r yngan,
 Tra'r angor gyfodir.
 Tinc, dinc, dinc, rinc, rinc, roncir—o'r Capston,
 A chân lon y glewion “ ddwylaw ” glywir.

Ar fwrdd hon cenhadon hedd—a gariant
 Gu eiriau tangnefedd !
 Gwaredwr a gwawr adwedd
 I rai fo'n byw, ar fin bedd.

Chwi, donnau, byddwch dyner
 At ffyddlon genhadon Ner !
 Tithau, wynt, bydded taith hon
 Ar wendon heb erwinder !

Yn fywiog â tyrfaeodd—i glogwyn
 Er golygu'r dyf oedd ;
 I ddisgwyl rhyw hwyl draw oedd
 I'w gwlad yn dwyn goludoedd.

Yna morwyr llawn miri—a laniant,
 Lu hynod o wisgi :
 Ymorol wna un am Mari,
 A Mair red at ei morwr hi.

Elen lwys, ei chalon lam :
 Ni chel ei serch i William.

Yna Gwen ac Owen gu
 A geir yn llawn o garu.
 Beti, Catrin, Shân min mêl
 Am Iwan Tom, a Howel
 Anadlant ; rhodiant yn rhydd :
 Heddyw ydynt wir ddedwydd.
 Y fam a welaf yma
 A'i chalon dreiddlon yn dra
 Chysurus o achos Harri
 Obeithiai'n ol i'w bwthyn hi.
 A gwraig hoff gyda'i gŵr cu
 Yn ei wyneb sy'n gwenu.
 O'i gylch ei blant sydd yn gwau
 Neu lynant wrth ei liniau.

“ Dadi bach ” ei fab dweyd bydd—a'r eneth
 Wiriona'i ymennydd :
 Mam a phlant rannant yn rhydd
 Ei galon gyda'u gilydd.

A daw'r hen ŵr, druan oedd,
 Blin eiddil, llawn blynyddoedd,
 Gan wargamu i'r buarth,
 A'i ben gwyn heb wae na gwarth.
 Edrych gan ddysgwyl adre',
 Am ei fab y mae efe.
 Huan dydd ar ben ei daith
 Welir yn machlud eilwaith!
 Teg wyra at y gorwel
 Yn ei grys aur neu gwyr sel:
 Mirain ei wedd fel marwor,
 A'i drem ef yn gwrido'r môr.

Ai llen aur, ai llyn o win,
 Yw gwawr lli y Gorllewin?
 Yr adar mân gyd gân gerdd
 A difloesgiad felysgerdd:
 Rhyw gan mil ro'nt ganmoliaeth,
 Ar riniog nos i'r Hwn a'u gwnaeth.
 A'u wi, wi, yn llenwi'r llwynydd,
 Mirain dôn fel marwnad dydd:
 Nes a y fwyndôn fronfraith
 A'r fwyalch hwyr, falch eu hiaith,
 O nodyn i nodyn i
 Dawel, dawel ddistewi.

Wele gwmwl dwl yn dod:—draw acw
 Mae drycin i'w chanfod!
 Arwydd rydd ar wedd y rhod
 Mewn du, fod storm yn dyfod.

Ust! hynod suad tonnau—a glywir:
 Glawia freision ddafnau;
 Ymweliad tew gymylau
 A barodd i'r nef bruddhau.

Cymylau fel saethau sydd
 I'w gweled heibio'u gilydd
 Yn lluchiau: rhai yn llachar,
 Rhai yn ddu bygddu mewn bar.

Dyna hefyd yn nofiaw
 Un a'i glog ddu yn llawn glaw ;
 Wele un gwyn ei liw yn gwau
 Gyda'r gwynt, yn gynt nag yntau :
 Ail cerub ar ael corwynt
 Y merchyg war march y gwynt.

Ha ! trymach, trymach mae'n tramwy—dymestl :
 Dyma'r dôn mewn gofwy :
 A dyma gerth ryferthwy
 Na fu'r môr mewn llafur mwy.

Fel uchel fryniau ei donnau dynnant :
 Tua'r glennydd yn eu treigl unant :
 Moryn ar foryn eu berw fwriant :
 Yn chwalfa'r ewyn uchelfawr ruant !
 Fry nwydwyllt ddeifr neidiant—fel ellyllon
 O waith hen Neifion yn eitha'u nwyfiant.
 Y ddrycin erfawr wna ddŵr cynhyrfus :
 I wybr uchod trydd ei wyneb brochus,
 A lluchia'n deilchion dew wreichion trwchus,
 A'i heillt lafoerion yn wyllt lafurus ;
 A'i olygon cil-wgus—am wneyd brad
 A llyncu'r cread mewn bwriad barus.
 Ewynna'i gesyg ar greigiau oesol,
 Gan ddir wgu yn gynddeiriogol,
 Fel haid o fleiddiaid fa'i aflywyddol
 Ail egr ymosod wnant—lu grymusol !
 Hwythau, y creig ithol—ro'nt hêr i'r don
 Drwy dremio'i heigion yn dra dirmygol.

Yn nerth y fath ryferthwy,
 O'i safn ef, pwy saif yn hwy ?

Ni all angor gadw llongau :—na dim
 Wneyd amod â'i donnau :
 A oes un yn agoshau
 Hebryngir heibio'i angau ?

O frig dîg afrywiog don
 Daw golwg waeda galon.
 Hwyllo yn fawr ei helynt
 Mae'r llong yng ngrym yr holl wynt,
 A'i llwyth drud o ymfudwyr
 A rifan' bron ddau gan' gwŷr.

Disgwyliad dwys i gael taith—a lanwodd
 Eu calonnau unwaith :
 A myfyrdod am fordaith—dra hyfryd
 I gael dychwelyd i'w gwlad iach eilwaith.

Hynt eraill oedd anturio—i oror
 Yr aur i breswyllo :
 A chael o hyd i'w lwch o
 Yn doreithus drwy weithio.

Rhieni rhai o honynt—eu hannwyl
 Blant yno ddisgwylynt,
 A'r fron, gan hen gofion gynt,
 Yn dyner iawn am danynt.

Ond Ow'r siom a droes yma :—yn gwelwi
 Mae'r golwg cadarna :
 Y môr agwrdd ymrwyga :
 Yn ei wg eu llyncu wna !

A oes un goleudy sa'—'n gyfnerthiad
 Neu'r bywydfad eill roi un arbedfa ?

Diweniaith yw ei donnau—yn addig
 Gyhoeddi cnul angau :
 Eu gerwin finiog eiriau—yw “ crynwech ! ”
 “ Oni chanfyddwch ni i chwi'n feddau ? ”

Yna fe neidient yn fwy ofnadwy ;
 A dyblu ei nerth wnai'r mawr ryferthwy :
 A sarrug wylltient, hyrddient ar orddwy ;
 Lloer wen lydan ai'n llwyr anweladwy.

Gan wleb droi'i gwyneb o'r gwy—a'r nefoedd,
 Yn orlawn ydoedd annarluniadwy.
 Ar y llestr wannaidd arllwys trueni
 Elfennau, unawl i hyfion weini,
 A'i huchel wawdient yn ei chaledi :
 Hisient a chwarddent, chwysent i'w chorddi,
 A gwynfor tonnog yn ferw tani
 Yw ei derbynydd gwedi'i hir boeni.
 Dyheuad mae'r gwynt ar dewi—'n ddiddadl
 Mae'n fyr ei anadl mewn ofer ynni.
 Y llong yn awr gollwng wnaeth—gan suddo
 A murmur wylo yn mru marwolaeth.
 O olwg y fath alaeth
 Enciliaf, troaf o'r traeth.

AIL RAN.

Tra yn fy mwthyn gwyngalch,
 Yr hwyr yn tremio i'r alch,
 Gan feddwl am a ganfyddais,
 Eirf oedd yn myned trwy fy ais :
 Hagr olwg y storm greulawn
 Barodd im fod yn brudd iawn :
 Syllu hir, syllu yn syn
 Ar ryw eirias farworyn :
 Gwylio rhai ffurfiau gwelwon :
 Llun a lliw eraill yn llon.

Pan yn yr agwedd yna—yr oeddwn,
 Marweiddiwch ddaeth arna' :
 Gorweddaes nes hunais a—ches freuddwyd
 Ar yr aelwyd fel un ar awr ola'.

Ar y traeth yn ail roi tro—esgeulus
 Gwelwn fy hun eto :
 A gwelwn draw i'm gwylio—ryw eilun
 A'i eiriau sydyn yn fy arswydo.

Ei farf wen a'i dryfer fawr
 Yn ei law yn oleuwawr :
 A choron ar ei grych hirwallt
 A'i orsedd oer yr is-ddŵr hallt.
 Ei olwg wnai fy ngwelwi :
 Taran yw llais teyrn y lli.

“ Pa awdwr ” eb hwn, “ pwy ydwyt ? ”
 Ha ! Gân wân ai rhyw hogyn wyt ?
 Ymhell ! Nid oes linell wleb
 O'r gân, ond ar y gwyneb.
 Mae'r cyfan ? Y môr, cofia !
 Môr ! y Môr ! I'r môr ymâ !
 Tyr'd di gyda mi i'r môr :
 O'r eigion cei weld rhagor.

“ Fi yw Nefydd Naf Neifion,
 Duw'r dŵr, ymerawdr y don.
 Moes dy law fach : ymwystlaf fi
 Deil atat dy hoedl iti.
 Na feddwl mwy am foddi :
 Ofn dŵr na foed o'th fewn di.

“ Duw'r Aig sydd gyda'r hogyn :
 Glynâ di wrth galon dyn.

“ Dewis o holl blant daear—a wnaethum
 Dy wneuthur yn gymar :
 Cei dremu lle bu llaw bar
 Dyddiau hen a diweddar.

“ 'E alwaf eithaf ddau Lefiathan :
 I mi'n ufudd hwy yma a nofian' ;
 Ac i'r byd arall mewn cerbyd eirian
 I lawr i oror orielau'r arian,
 Cei hefyd fwynhau'r cyfan—a chwaraeu
 Ar hen seiliadau fy nheyrnas lydan.

“ Tyred, yf yn hyf yr awr hon—o’m gwin :
 Mi gynnal dy galon ;
 Ail egyr dy olygon
 I gael taith îs gwaelod ton.”

Minnau yn dewis myned—o fodd a
 Ufuddheis i’m tynged ;
 A’m deufin o’r gwin oedd ged
 Gan Nefydd y gwnawn yfed.

Dad-glowyd barrau temlau’m teimlad,
 Ac fe neidiais trwy’r cyfnewidiad
 I natur hoewaidd ar un tarawiad.
 Yspryd oeddwn heb naws braw dueddiad :
 Yn fyw o nwyf cawn fwynhad—naws fywlon
 Hoew bysg eigion ymhob ysgogiad.

Yn hyf awn gyda Nefydd
 I lawr i daith islaw’r dydd ;
 Gwrdd yrrem mewn gwerdd oror
 Gwlad ym mhau gwaelod y môr,
 Yn ein cerbyd gloewbryd glân
 Ar loriau pur liw arian :
 A mawrion feirch y moroedd
 Yn ufudd i Nefydd oedd.

Yn awr y gwelwn “ Gantre’r Gwaelod ”
 A’i muriau unwaith a fu mor hynod.
 A ! Lys Garanhir ’does lais geir ynod :
 Sai’ yma’n dawel îs y mân dywod :
 Nid oes gardd na bardd yn bod—na chân chwaith,
 Na thelyn arweiniai’th lân rianod.
 Pa les yw aros ? ni cheir pleserau,
 Ogofau unig yw’r hen drigfannau.
 Ym mhlasau godwrdd ceir ymlusgiadau,
 A chranc a’r cimwch rhwng cyrrau’r cymau :
 A’u harglwyddiawl weirgloddiau—sydd glai llaith,
 A llwybr y dylaith, yw lle bu’r diliau.

Treiddia yn nesaf at wraidd ynysoedd
 Er gweled muriau gwaelod y moroedd—
 Sylfeini isel fannoedd—a gwadnau
 Caerog hir resau creigiau yr oesoedd.

Drwy gleidir y gwaelodion—ymlusgiaid
 Aml osgo sydd weithion :
 Duon ceir rhai yn dwyn cawg
 Neu greginawg rai gwynion.

Miloedd ar filoedd yn fwyd
 O'r rhai hyn inni rannwyd,
 Yng ngoror y dyfnfor du
 Yn hollol i'n diwallu.
 Mewn hoen di-boen a di-ball
 Anturiem i bwynt arall.

Hwnt trwy y moroedd tua'r Amerig,
 Heibio'r Werdd Ynys : mewn bröydd unig
 A'u teg waelodion mae tai gweledig ;
 Hen oesoedd ydynt yno'n suddedig.
 Yma ar rhyw fryn y " Morforwynig "
 Hoffa efrydu y rhaff wefredig,
 A charu talentau " Merch yr Atlantig "
 Wnai'i mwyn chwiorydd ar wymon a cherrig
 Yn eistedd yn ystig—a'u holiadau—
 " Pwy ar donnau fel y llu Prydeinig ? "
 Gwelodd Nefydd mai gogledd Neifion
 A dymherwyd i forfilod mawrion,
 Yn lle goreu o fewn ei holl gyrion :
 Yma y megir hwy gan y mamogion,
 A llon branciant, chwareuant mor eön
 Drwy golofnau y durew golyfnion
 Gwyrant yn ysgyrion—y pegwn braidd
 Gyda'i morfilaidd gyd-ymrafaelion.
 Y gaeaf yno mewn ogof unig
 Ar ei rew orsedd ddisglair fawreddig
 Sai' gloewder a gwedd ansigledig,

Ac yn ei anadl oerni gwenwynig
 Nes yw ffrydiau ei deyrnas fferedig
 Yn y gwaelodion oll yn geuledig :
 Cydwedd a phrennau coedwig—gwedi gwynt
 Acw trwsogl ydynt fel coed rhisgledig.
 A thyma le diwaith anmlodeuawl :
 Llawn yw y muriau o gynlluniau marwawl
 Allan o gyrraedd hollawl—hin wresog
 A goleu y breiniog lyw wybrennawl.

“ Wele Fardd dyma wael fyd ”—eb Nefydd,
 “ Bau na fu ’rioed fywyd :
 Iselfor o dan breswylfyd :
 Eira a gwâl y rhew i gyd.

“ Fy nghyd’maith, ymaith yn awr,—awn eilwaith
 O’r niwliog lom orawr,
 I leoedd mwy goleuwawr
 Gan mil yn yr eigion mawr.”

Yna fe ro’i dynfa i’r awen :—aem
 Yn gynt na dwy fellten,
 Heibio i ryw lwybrau hen—gre’duriaid
 O gynddiluwiaid gynneu oedd lawen.

Dolydd meillion gwyrddion gynt—oedd yma’n
 Ddiameu cyn suddynt :
 Gyda’u haberoedd ewigod a borynt,
 Yma ryw ddiwrnod a mawredd arnynt ;
 Ond beth yw’r olion trymion eu tremynt
 O dewrth olwg, pwy draetha’u helynt ?
 Ni welwyd llun ail i un o honynt ;
 Pwy fyth heddyw wŷr pa fathau oeddynt ?
 Ai cerrig od ai creig ynt ?—neu ffurfiau
 Ac henaidd fodau cyn Addaf ydynt ?

Ynysodd a gynwysent—rhyw lawer
 O luoedd gynt suddent ;
 A bywyd adnabuent :—dyma ri'
 O hirion feini mewn rhyw hen fynwent.

Gyrrodd ef o gyrraedd iâ,
 I freindon Culfor India.

At y muriau tymherus—y doldir
 A'r deildai cysurus.
 Ar isel dir islaw'r don
 Mae îr fafon a morfefus.

Blodau a rhosynau sydd
 Yn nifyr erddi Nefydd.

Acw ar ogwydd y tyf o'r creigiau
 Berthi mynych o'r brith wmanau,
 Yn glysion daenawg, ail ysnodenau :
 A chwery mânbysg drwy gymysg emau :
 Y creig yn heirddion, a'r cregin urddau—
 Y môr oleuant a'u hamryw liwiau :
 Gloew-wawr ydynt fel disgleiriadau
 Y ser a welir ar asur olau :
 Rhyfeddawl ympawl lampau—y Crewr
 I'r môr y parlwr, mawr, mawr y perlau.

I weled maith waelod môr—ymwibiem
 Heibio creigiau mynor !
 A darnau hen didau'n dôr
 Lle'r hongiai llawer angor.

Llengoedd ar lengoedd o longau—a welir
 A'u holion yn ddarnau :
 Ymlusgiaid gwibiaid sy'n gwau
 Yn eu llwydion ddrylliadau.

A thyna wych wythenni aur,
 A rhyddion ddarnau rhudd-aur :
 Perlau gwymp yr olwg oedd
 Ar risiau marmor oesoedd,

Yn llewychu yn llachar
 Oll i gyd a'u lliwiau gwar.
 Ai digymar dŷ gemydd
 Neu orwech siop eurych sydd
 Yma i'w gwel'd lle mae gwawl
 A gloew wrid disgleiriadawl?
 Ail gwreichion haul gorwychion ynt :
 Mewn tidau diamwnt ydynt.

Ar y daith lawer dwthwn—môr-nadredd
 Mawrion hydrwyllt welwn ;
 Neu fawrgerth greulawn forgwn
 Ar ol pysg mewn terfysg tw'n.

Erch hen fôr China a fu
 Folwangcus yn trafl yngcu
 Niferi o lestri fu lon :
 Gwael ydynt ar y gwaelodion—

Wele fireinwaith y cwrel fryniau
 Yma a luniwyd gan fil miliynau
 O wael abwydion : hir draul bywydau
 Oesoedd ydynt eu cyfansoddiadau,
 Y rhai estynant goris y tonnau,
 Eu miniog hafnydd a'u llymion gefnau
 Yn gaerog-waith gof greigiau—mawr ydynt
 Neu golofn iddynt o berigl fynyddau.

Ar eu brig o goedwig wydr
 Gwyneb haul wnai gân belydr.

Eto dan chwilio dychwelem :—heidiawg
 Ryfeddodau welem :
 Tuag Ewrob teg yrrem,
 A'i hen draeth am olaf drem.

Ha ! Hen Draffalgar hir far ryw forau
 A rhudd waed 'daenwyd ar dy wyrdd donnau :
 Ai gwyar dynion garai dy enau ?
 Ie ai llidiog wneyd llongddrylliadau ?
 I fyddin rhoddaist feddau—gwag orchest ;
 Mwynhau dy loddest mewn dialeddau.
 A darwain celyd oriau—mewn engyr
 A wnai dy longwyr dan anadl angau.
 Y dŵr adwaenodd holl falchder dynion :
 Llu a gladdodd ei dywyll goluddion :
 *Eu troi i ddystryw gadd tyrroedd estron :
 Y rhai'n wasgarwyd o'u bri'n ysgyryon.

Yma i'r olwg, mor waelion—ydych chwi
 Fu ar ddŵr heli yn fraw i ddae'rolion !

O mor wan o tan y tonnau—ac aflan
 Yw cyflwr hen longau !
 Rhydlyd goed breullyd a brau
 Gynhalient gynt fagnelau.

Wyt engyrth beiriant angau—y fagnel
 Arf egni certh frwydrau :
 A marwol fyllt gwyllt yn gwau
 Ydyw anadl dy enau.

Yma rhwd sydd yn mawrhau—ei hochr hi :
 A chranc ynddi'n chwaraeu ;
 A diau y ceir wedi cau
 Mudaniaeth am ei du enau.

Ar hyn fy môr-arweinydd—a yrrai
 Drwy ryw oror newydd :
 O ! olwg ddieilydd—Dyma'r " London "
 A'i holl olwynion yn hollol lonydd.

* Neu,—“ Gollwng i ddistryw gai llengoedd estron.”

Distawrwydd nad oes doriad—yna sydd,
A'i sel ar bob siarad ;
Ond ei wedd ar sedd oer, sad,
Fwrir i bob cyfeiriad.

Yn gorwedd a'i ben ar garreg—yna
Gwelaf henwr glandeg ;
A chyda hwn ei ferch deg —fel un fo
Yn chwennych huno awr fach yn chwaneg.

Gŵr a gwraig ar rhyw greigiau—a welir
Yn olaf hun angau,
A phlentyn gwyn llawn gwenau—heb ofn brad
Nag un brawychiad gwsg yn ei breichiau.

Ryw ddiddan deulu ar Ddydd Nadolig,
Llawen oeddynt heb gyfaill anniddig ;
Bwriadent, llunient gael taith belleng
O'u hen anwylgain Brydain buredig :
Ond hwn yw'r pwynt unig—diwedd eu hynt
Gyda'u gilydd ydynt gyd-gladdedig.

Syth safai rhai'n syn :—ac eraill
Oedd yn cario llyfryn :
Ni ddaw o'r dwylaw mor dyn—pa lyfr yw ?
Ha ! Gair Duw ydyw gan hen Gredadyn.

Rhyw fam a baban gwan digwynaw :
A glewder deil ef ar gledr ei dwylaw :
A'i dyfal wyneb sobr a diflinaw
Yma yn welwaidd y myn ei wylaw !

Eilun ôd o lân ydyw :
Marw mor oer a'r marmor yw.
Af a chwiliaf cyn dychwelyd
Araf o gylch y dorf i gyd :
Sylwaf a chraffus olwg :
Ar eu gwedd ni welir gwg.

Ond arwydd fod sobrwydd syn
 Yn llenwi'r oll o honyn'.
 Dyma'r Cadben yn gwenu
 Is dwrn dîg y dwys deyrn du.
 A dyma Brookes a dim braw
 Yn ei olwg nag wylaw.
 Drwy y llu draw oll af :
 Wooley a Draper welaf.

Pwy yw hon? Ei hwyneb heno—adwaenaf :
 Dyna fy ngwraig!!! deffro!!
 Fy ngwraig yn yr aig oer, O!!
 Siarad air i'm cysuro!

Diffirwyth wyf at ei deffro—ai marw wyf?
 O! na *Bardd ydwyf wedi breuddwydio!*

HELEN LLWYDDAWG.

Awdl y "Gadair Ddu" yn Eisteddfod Gwreccsam, 1876.
Ei ffugenw,—“Eusebius.”

YN Llys Coel clywir llais cân,—a thant
 A thwrf cwmni diddan;
 O Goed-hebog daw uban,—nes dychwel
 Y seingar awel a sŵn gorhoian.
 Af i'r Llys difyr a llon;—i'r achos
 Yr edrychaf weithion;
 A cheisiaf gael achosion
 Y firain wledd freiniol hon.

Gwestywyr, a gwesteion—o urddas
 Sydd wrth fyrddau hirion,
 Lle gesyd y llu gweision—bob moethau,
 A dewis seigiau i dywysogion.

Daw y gwin mewn digonedd,—a gwirod
 Drwy gyrrau'r holl annedd ;
 Oes y mae osai a medd—perloywon
 Gan y marchogion, mor wych eu hagwedd.

Ac wele ddewisol arglwyddesau
 Yn rhodio'n weddus ar hyd y neuaddau ;
 Neu dêr forynion a'u diwair fronnau
 Is rhwydwisg asur ; dywysogesau
 Dewisach na'r duwiesau—'r ymddygant
 A dengar wenant o dan goronau.

Coel, a'i Stradwen clws droediad—a neshant
 Yn llawn serch a chariad
 I'r wledd, ac arglwyddi'r wlad
 I'w bonedd ro'nt dderbyniad.

A mamaeth yn glwm o emau—garia
 Gerub yn ei breichiau :
 Elen fach a'i glân fochau
 I'r wledd ddwg ar ol y ddau.

Ar unwaith dyna'r ennyd—bu gynnwrf
 Pob genau yn dwedyd—
 “Ti, Neli, wyt anwylyd
 Benna' o bawb yn y byd.”

Ac wele Goel a golwg gu—erfynia'r
 Ei fonedd ostegu ;
 A chlywch ef a llef drwy'r llu—'n gorchymyn
 Ei beraidd delyn a bardd ei deulu.

Gwri enwog arianwallt,
 Glws ei wisg, a'i laes wallt,
 Gwyd ei law gyda ei lef—
 “Heddwch, heddwch, trwy'n haddef.

“Chwi, O, hygar farchogion,—a’r un dull
 Gwrandewch, dywysogion !
 Fe gyfrannaf gyfrinion
 Sydd i hil yr orsedd hon.

“Y cyfarch cu i ferch Coel
 A fynegaf yn hygoel.
 O, Berydd ! rho im barabl :
 Boed tyn fy nhelyn a’m nabl
 I adrodd y mawrhydri
 O law Ner ga’n Helen ni.
 Gwelaf ddydd pan fydd yn fawr,
 A’i gyrfa mewn rhwysg erfawr ;
 A’i bywyd o hyfryd haf,
 Drwy niwl yn dirwyn welaf.
 Elen fydd y lanaf oll,
 Elen dêg o lun digoll ;
 Elen fydd rinweddolaf,
 Elen wen, ei mholi wnafl.
 Lodes ail i Wladys hen,
 Dduwiolaf a fydd Elen ;
 Fyg Elen, nef a’i gwylia,
 Llaw Dduw gwyn i’w llwyddo ga.
 A’r Ion rydd ar hon ei ras ;
 Llwyddawg fydd, pwy a’i lluddias ?
 Oesau ddêl molir Elen !
 A llawer iaith, y lloer wên.
 Mewn parch ca’i chyfarch hefyd
 A chlodydd beilch wledydd byd.
 Amryw oesau, ymryson
 Gwledydd gant, pwy hawlant hon.”

“Groeg a ddwed mae’i gwraig oedd hi,
 Ac yna cas ei geni.
 Rhufain fawr rhifo hon fyn
 Yn Santes, llechres llachrwyn.
 Ein pridwen ferch Prydain fad,
 Er hynny bia’r haniad ;

A Phrydain gaiff warediad
 Helaeth trwyddi hi a'i had.
 Ys hyn a welais yn olau
 Mae llenni cudd am oll yn cau :
 Tawaf, ni chanfyddaf fwy—'r holl helynt
 I'w horllain ydynt annarllenadwy."

A llyna drwy'r holl annedd—" wi " orfawr
 A hirfaith orfoledd,
 Ac arwain lwnc cyrn y wledd—yw " Elen !
 Hir oes y feinwen, o eres fonedd ! "

A gwiriwyd araith Gwri :
 Yn eneth hardd iawn aeth hi ;
 A lodes annwyl ydoedd,
 A hoffai'r wlad ; ei pherl oedd.
 A thyfai mewn nerth hefyd
 Yn iraidd braf, hardd o bryd.

A'i geiriau yn llawn o gariad,
 Yr eneth hoff wiriona'i thad ;
 A'i denol foesau dinam,
 Yr un modd wiriona'i mam.
 Ceraint oll a'i carent hi,
 Yr unwedd hyd wirioni ;
 Gwŷr ifainc a gwyryfon,
 Goreu'n tir a garent hon.

Gan burdeb ei gwyneb gwyn,
 I'w golwg ni bu gelyn.
 I hon ac nid i Wener
 Y canai beirdd bynciau'n bêr ;
 Nid enwog yw mwy Diana ;
 Ni thâl hon ddim wrth Elen dda.

Ei haeliau swynol yn llawn tlysineb
 A goronai ei hawddgar wyneb,
 Ei gwir uchelder, a'i gorwycholdeb
 Asiai rhyw wylder yn ei sirioldeb :
 Ail mewn tlysni, ni bu neb : gwrid di-gudd
 Yr iesin ddwyrudd droes yn ddiareb.

Ar rhyw dro wrth rodio'r ardd
 Gyda *Gwawl i'r goedwig werdd,
 Hi welai rhyw filwr hardd
 Yn y coed, yn canu cerdd.

Arno y diwyd wrandawai,—a'i bron
 Mewn brys a ddychlamai :
 A'i gwirion galon gurai
 Ynddi a gwres newydd grai.

Rhyw fonedd o Rufain oedd ef—hwyrach
 Mewn hiraeth am gartref :
 Fe ddaliai ei leddf ddolef
 A'i ddengar iaith ynnddi'n gref.

Crynai a safai yn sŷn—yn megis
 Edmygu'r dieithrddyn ;
 Ymliwiai'i gwedd, yn amlwg wyn ;
 Hyd liw gwaed elai gwedyn !

Yno Gwawl bert, glywai bill—†Ceneu'i brawd
 Yn canu braich pennill !
 Gwallus oedd : fe gollai sill ;
 A gwaeddai hithau'r gweddill.

* Chwaer Helen.

† Brawd bach Helen.

Yna Elen fwyn-wylaidd—a giliai
 O'r golwg yn weddaidd ;
 A thua'r llys mewn brys braidd
 Hi ledredai'n ladradaidd.

Ond i'r fan doi'r Rhufeiniwr,—yn foesgar
 Arfwisgawl ryfelwr,
 Eirf Elen aent trwy filwr ;
 Llwyddawg oedd yn lladd y gŵr.

Hwn i Goel oedd ffyrnig elyn—lywiau
 Luoedd Bran i'w erbyn :
 Ond Elen dêg a'i daliai'n dyn—heb frad
 Yn glaf o gariad yn glwyfawg gorryn.

Ymwyrai fel mwyaren,—a'i ddwy lin
 Ar werdd-las dywarchen ;
 Heb weniaith bu, noeth ei ben—o ddifri
 Yn gwir addoli'r garuaidd Elen.

Rhedai Gwawl ar hyd y gwellt :
 Hyd ei grudd y dagrau hallt :
 A'i golwg ail ewig wellt :
 A'r bywiog wynt gribai'i gwallt.
 At ei thad y teithiai hi,
 I ddywedyd yn ddioedi
 " Mae Elen gyda milwr ;
 'E ddaeth i'r ardd ddieithr ŵr ;
 A'i fynwes aur, ofnais i.
 O ! dad, ewch ! 'rwy'n dweyd ichwi."
 Gyda phwyll ysgydwai'i phen
 Dan wylo rhag dwyn Elen.

Gwedi i Coel godi, ac hwylio—allan
 Yn hollol ddigyffro,
 Ei annwyl ferch a welai fo,
 A swyddog yn gwneyd moes iddo.

Y milwr wna gais am Elen—wen, gu,
 A'r hen Goel yn llawen,
 A'i derbynia gyda gwên—cyfaill coedd,
 Ymhob ystyr ydoedd fel mab Stradwen.

A Chystaint fu orchestwr—nid trwy waed,
 Nid trwy eirf fel milwr ;
 Mewn geiriau y mwyn garwr—orchfygodd,
 Ac Elen wyrodd i'w gwiwlan arwr.

Priodwyd angyles Prydain,—annwyl
 Pan yn ddwy-ar hugain ;
 A'r hyfaf ŵr o Rufain
 Ydyw y cu briod cain.

Os bu'r wledd yn annedd ei rhieni
 Ar wyl ogonaid ar ol ei geni
 Yn llawn o luniaeth, a llon haelioni,
 Yn dyrrau o fwydydd dirifedi,
 Llonnach oedd a llawnach hi—o wŷr cain
 Arglwyddi Prydain, ar wledd priodi.
 Rhagluniaeth ddirgel wenodd—uwch eu pen :
 Cystaint a'i Elen wên a unodd.

Annwyl iawn gan ein Elen gu—roi gwers
 I'r gŵr a'i addysgu
 Ym mhynciau'r ffydd, neu dywydd du
 A chur dwys, a chariad Iesu.

'E doddodd yn dueddol—i garu
 Ei geiriau iachusol ;
 A'i hoff waith fu effeithiol—i'w blygu
 I fwynhau'r Iesu a'i faner rasol.

Dedwydd hynod	} a'i gwobrwyodd.
Eu preswylfod,	
A'i dêg briod	

A Chystenyn
 Pan yn blentyn, } Prydain hawliodd,
 Prid anwylyn, }

Ym Mhrydain firain ei forau—einioes
 Gychwynodd yn ddiau ;
 Er i dystion gweinion gau
 Wrachodlyd gario chwedlau.

Yn ei awydd yn ieuanc—i'r fyddin
 A feiddiai yr hoglanc ;
 A gwir ynni'n llawn gwronwanc,
 Ymhob lleng ymwibiai y llanc.

Tawelwch hoff y teulu—a dorrwyd
 O herwydd dyrchafu
 *Galerius a Chystaint Gloru
 I dir Gâl o'r frodir gu.

Trwm fu'r adeg tramwy o Frydain,
 A thrwm wayw hiraeth mawr i'w harwain ;
 Gadael gwleddoedd a llysoedd lliosain ;
 Gadael yr arwyr ac odlau arwyrain,
 Ei llwyni lliwdeg a lleiniau llydain,
 A hynaws fawredd ei hynys firain ;
 A llywio dan ei lliain,—tàn awel
 I drefnu rhyfel drwy faner Rhufain.

Yn Gâl i'w diogelu,
 Naf yn ei harwain a fu ;
 Fe ddaliodd crefydd Elen,
 A'i ffydd yn uchel ei phen.
 Yn y wlad, annwyl ydoedd :
 Goleu Duw i'r Galiaid oedd.
 A dymuniad ei mynwes
 Eu dwyn hwy i'w Duw yn nes,
 Curo wnai mynwes cariad
 Hollol i hon, drwy'r holl wlad.

* Un o Raglawiaid Ffrainc.

Elen wiwdeg a ddylanwadodd—ar ei gŵr ;
 Hanes Gwaredwr hynaws a gredodd !
 Y duwiau gau adawodd—yn sorllyd,
 A doniau bywyd a adnabuodd.
 Cyfreithiau'r erlidiau ledodd—o dan
 Y Dioclesian cyn hir daclusodd.

A phoenau'r saint orphennodd ;—o ddychryn
 Allorau'r adyn fe'u llwyr waredodd.
 Gwir fawl Duw a'r gair flodeuodd—fel ha',
 Yn swynodl Hosanah Sion dlos unodd.

Ei briod, yr Iesu mewn bri a drwsiodd,
 Ac wedi'i dêg archoll ceidwad gyrchodd
 I wyllo'n Sion ; wele nashaodd
 Ddyddiau heddwch i'r hon ddyweddiodd ;
 Ie, moethus frenhines a'i maethodd,
 A phen coronog ei phwnc arweiniodd !
 Gwraig yr Oen gareugar wenodd—a phlaid
 Duwiau'r Paganiaid hyd Ewrop gwynodd.

Ond dyddiau eu dedwyddyd—a yrrwyd
 Yn oriau o dristyd ;
 Llyna fwch i'w llawen fyd
 O eitha odfa adfyd.

Daeth cennad o'u hen wlad lwys
 Prydain, gynt eu paradwys,
 Wna i Elen lân wylo
 Y dagrau hallt, hyd y gro.
 Ys pwysig yr hyspysiad
 A deithiai o dŷ ei thad,
 "Nid tŷ fy nhad mad yw mwy ;
 Mawr ledodd marwol adwy ;
 O'r lle syber Llys Hebawg,
 Galar oer a glywir rhawg.

Ow, ei fwrw o'i wir fawredd
 Fy annwyl dad, Coel mad ym medd ;—
 Minnau'n mhell, rhy bell o'r bau,
 I wyllo ar ei wael oriau.
 Yn iach i'm gwylio, ni chaf,
 Wrth ei wely'r waith olaf.
 A meddwl am fy mam wyl,
 Mai hiraeth am ei harwyl,
 A minnau ym mhell o'i mynwes
 I'w dolur, a'i chur ni ches
 Iddi'n addas weinyddu,
 Is ing y dwys, angau du.
 Galar gwyd yn llwyd fel llain,
 I guddio pryd gweddw Prydain,
 Yma 'd wyf yn ymddifad,
 Och im fy nych am fy nhad."

Yna'i gŵr annwyl agorai'i enau,
 Gan draethu gweddus gysurus eiriau :
 Hwn a gwên dadol yn ei gwendidau
 A'i hudol araith leddfai'i doluriau.
 Unol oedd yr annwyl ddau—un teimlad
 Cais a tueddiad yn eu cystuddiau.

Ond amser wna adferu
 Cysuron i'r galon gu ;
 Ac amser wna dyneru
 Creithiau dwfn rhwyg hiraeth du.
 Ac eilwaith mae'n cu Elen
 Fwynserchog yn gwisgo gwên.

Prydnawn haf wrth lan afon—hi welai
 Rhyw filwr dewr galon ;
 Trwy ewyn llif tiriai'n llon
 Tan wenu ati'n union.

"Heroddr wyf; Ymherawdr Rhufain—geisiaf;
 A'm gwys sydd o Frydain.
 Os gŵyr fy Arglwyddes gain
 Ai pell yw Castell Cystain?"

Yr Ymerodres, er ei mawrhydri,
 Gynhesol wenodd gan isel weini,
 A'i dewisol lodesi—gychwynodd
 A'r gŵr ddilynodd trwy'r gwyrdd lwyni.

Yn y llys ei wys ddanghosodd—i Gaisar,
 A'i gais oll fynegodd,
 A'i araith fu wrth ei fodd,
 A Chystaint a'i gwyhwestodd.

Cennad oedd hon yn cwyno—o herwydd
 Camwri wnaed yno,
 A'i swm ydoedd symudo
 Aleetus fradus o'r fro.

Elen a fynnai holi
 'R gennad am ei henwlad hi;
 A chwerw ing ei chwaer wyl,
 Forwynig unig annwyl.
 A'i brawd, aer coron Brydain,
 Ei hannwyl Geneu, Ceneu cain
 Yn hogyn bach ganai bill
 Arweiniodd ŵr i'w hennill.

Gwledd gynnar a ddarparodd;—a'r gennad
 Ar giniaw a wylodd;
 A'i dêg wynebpryd a dodd;
 A'i ddwylaw drosto ddaliodd.

A drylliog dorri allan
 A wnai efe yn y fan ;—
 “ Elen, fy chwaer anwylaf,
 Wylo, ac ochneidio wnafl ;
 Gwel er hyn nad galar yw
 Ond dedwydd deimlad ydyw ;
 Hen gofion mwynion gyfyd
 O eigion y galon i gyd ;
 Llawenydd a'm llanwodd i
 Yn dy wydd nes ymdoddi ;
 Canys myfi yw Cenau,
 A charaf weld y chwaer fau.
 I tithau Cystaint weithion
 Yr ydwyf frawd, ger dy fron.
 Tyrd, Cystaint, Cystaint frawd cu,
 I'r ynys i darianu.

“ O'th blaid Prydeiniaid unant :—i fyny
 Dy faner gyfodant :
 Yn llwyr oll i'w llw yr ant,
 Hyd angau nes diangant.

“ Rhydd fy nghain Frydain it fri
 Y diwrnod rhoi'th droed arni ! ”

Yno Caisar ddarparodd—ei longau,
 A'i lengoedd fyddinodd,
 Mewn trefn pob mintai a rodd
 Am Frydain ymfwriadodd.

Angorau godent ; hwylient yr heli,
 A deorllewinwynt drwy'u lleini.
 Y wybr a wynnodd gan eu hwylbrenni,
 A mawrion gesyg y môr yn gwysi ;
 Rhwygent a lleibient y lli,—gan nerthawl
 Elfennau unawl i'w hyfion weini.

Ac ynys Prydain firain rhyw forau,
 Y wlad anwylaidd welid yn olau ;
 Dyna ben aerwyr, dan eu banerau
 Yn rhawd galonnog ar hyd y glannau ;
 A chodwyd cyfarchiadau—gwŷr Prydain,
 “ Tiriwch, wŷr Rhufain—torrwch y rhwyfau.”

A glaniant yn galonnog ;—y ddwygad
 Ymddygant yn serchog ;
 A Chystaint ŵr gorchestog—helpiai'n wyl
 Ei lungar annwyl Elen goronog.

Elen gu ar y lan gaid
 Yn denu serch Prydeiniaid.

Breiniawl rodiai gyda'i gŵr—y wraig gain
 Lana 'Mhrydain wrth lin ymerawdwr !
 A gwyro wna pob gwladgarwr—ei ben
 I'w lân dirf Elen a'i dewraf Filwr.

Adfer ar fyrder a fu—i'r ynys,
 Ei choronog deulu,
 Alectus fradus a du
 A laddwyd, wrth draws lywyddu.

Cwrt Rhufain fu'n cartrefu—yr ynys,
 A mawr rinwedd teulu ;
 A cheraint ein Cystaint cu—a'u tegwch
 Yn afon o heddwch fu i'w weinyddu.

Ond Ow, huddo'r dedwyddyd !
 Och daro bwlch drwy y byd !

O Gaerefrog orhyfryd—unwaith,
 Ond heno'r fath dristyd
 A'i daliodd ! gwelwodd i gyd ;
 Am ei phinacl mae'i phennyd.

Llwyr wyw yw ein lloer wèn,—ac afar
 Yn gylch o alar o amgylch Elen!
 O, gwrandewch ei geiriau'n dod
 O'r galon friw ei gwaelod.

“O! fy ngŵr! o fy nghoron!—fy einioes
 A fy enaid ffyddlon;
 Cwerylus angau creulon—bu'th ddwrn trwm
 Yn datod cwlwm, hyd at waed calon.

“O'm hannwyl annwyl lyw hynod!—Prydain,
 Priodaf fy ngweddwod!
 O! Dduw. fyth wyf weddw i fod!—af ar hyn
 Yn bur er undyn, ar bererindod.

“Fy einioes hyd derfyniad—heb wrthddadl
 Aberthaf i'm Ceidwad;
 Archaf long a chyrchaf wlad—Caanan gu
 Hoff fannau Iesu gaiff fy newisiad.”

Am adeg yn awr symuda;—O awen,
 Cei newydd olygfa
 Ar dawel fro Iudea
 Ar ddiwedd hir ddydd o'r ha'.

Min hwyr yngoleu'r lleuad,
 Tro dy drem, i Fethl'em fad;
 A gwêl hen fro'r bugeiliaid,
 Y boreu goreu a gaid:
 Meysydd bu'r dweyd am Iesu
 Gan angylion loewon lu.
 Bro cyflafan babanod
 Greulonaf, bennaf fu'n bod!
 Heno'r wylo sy' drosodd,
 A'u mam yn dawel un modd.

Hen gofion mwynion gyfyd
 Acw'n y fan o'r cyn fyd :
 Bro Rahel dawel ei dydd,
 Difyr fro Ruth a Dafydd :
 Tawelwch ymhob teulu
 Geir o gylch y fangre gu.

Rho dro hyd feddrod Rahel—fu unwaith
 Yn feinwen “ pryd angel,”
 Ei mynwes sydd is maen sel—er's cannoedd
 O feithion oesoedd hyd fyth yn isel.

At y bedd rhyfedd yr af ;
 Pa olwg wemp a welaf ?
 Ai angel Rahel der yw ?
 O, harddaf fwynaf fenyw !
 Ai delw dignawdoliad
 Rhyw lân ferch yw'r eilun fad ?
 Llwyd welaf is lloer olau,
 Anwylaf lun y fun fau.
 Cymraes wen, ein Elen yw ;
 O'i gwlad ar dreigl ydyw.

Ei hoedl unig dilynwn,—gwir rinwedd
 Gwronawl ganfyddwn ;
 Portread i'r cread crwn,
 Cryf ddi ail crefydd welwn.

Er gwawdiaeth lem, Bethlem bach
 I Elen oedd anwylach
 Na thref Rhufain, gain ei gwedd :
 Difyrrwch byd a'i fawredd.
 Seddawg rwysg ac oes ddigraidd,
 Cysuron y Caisariaid !
 Anrhydedd penna'r Eidal
 Yn un cof fel sofr sâl,
 Ddibrisiodd, a bro ei Hiesu,
 O'i gwirfodd garodd mor gu ;
 Uwch ei gradd na neuadd neb
 Y prsiodd gell y “ preseb.”

Edrych ar deml Adrian—a delwau
 Hudolus y Pagan
 Gynhyrfodd, dorrodd yn dân—ym mynwes
 Ein hoff wrones, nes cyffroi'i hanian !

Hyn ystyriodd nes torri
 O galon ei hymson hi.
 "Och engraifft amharch Anghrist,
 Yn gwneyd crom lle ganwyd Crist
 I ddelw gau ddiolwg hell
 Er gofid ar y gafell.

Yn isel lety'r asyn
 Y ganwyd Duw o gnawd dyn !
 Y forwyn lân heb dân, heb dŷ,
 A llyw'r byd mewn llawr beudy.
 Llawn o fri i mi yw'r man
 O achos y Mab Bychan.
 I'r ser rhoi lleufer y llu
 Bob nos wnai'r baban Iesu.
 Ar y fron rhoi'i ddeddf i'r haul
 I chwildroi ar ucheldraul.
 Ar lin Mair i lanw moroedd,
 Rhoi manol reol yr oedd !
 Ac yn Ei gwsg gweiniai i gant
 Têr y lloer fel troell ariant.

"Yma i lawr maluriaf—deml wrthun
 Uchelfa'r eilun yn chwilfriw welaf ;
 A diau ni adawaf—faen ar faen
 Heb ŵr i'w hadwaen,—ei bri a hwdiaf.
 A mynnaf osod er mwyn fy Iesu,
 Deml eangach, ragorach i'w garu ;
 Arwydd a chofeb fynnaf ddyrchafu
 O'i ddarostyngiad er rhad waredu
 Diolwg aflan deulu—cwyp Eden,
 Rhodiodd dryw angen—rhai ydoedd i drengu.

“ Wyneb i'r gofeb fel gem—a bydded
 Pob addurn yn hardd-drem !
 Fythol urdd i Fethlehem—a'i nenfwd,
 A ddeno sylw dêg ddinas Salem.

“ Adeiladaf, codaf i'm Ceidwad
 Luoedd o ddilys leoedd addoliad ;
 Yng Ngethsemane dyma'n nymuniad,
 Gwneyd gwyddfa eglur i'r *Cur*, a'r *Cariad*,
 A sibrwd ochain nos y bradychiad,
 Ein Iesu'n unig dan chwys eneiniad,
 Heb un dyn, heb wên Ei dad !—is dwyfol
 Lid dialeddol a'i wayw diluddiad.”

(Yma gesyd y bardd ei gyfres o englynion ar
Oriau Olaf Iesu Grist).

Yn ei sêl mae yn nesau
 At ryw fan o'r terfynau,
 Lle'r oedd gan y paganiaid
 Lu blin o annuwiol blaid.
 Eu Teml o gamp, tŷ amlwg oedd,
 Feddiannai'r anghrist fyddinoedd.

Ac Elen dêg lawn o dân—oedd selog
 I dai enwog ei Duw ei hunan ;
 A chwalai hon nes ei chael hi—heb faen
 Na mur i'w adwaen yn ei mawrhydi ;
 Isel fan ei sylfeini—ar un pryd
 I fyny i gyd a fynnai godi.

Ac wrth hyn ca'i werth enwi
 Werth ei holl brif wyrthiau hi !
 Do'i er prawf, o hyd i'r pren
 Lle'r hoeliwyd Llyw yr Heulwen.

Yr hen bren lle rho'i Iôn braw
O'i gur dwys ar Gariad Duw :
Yn marw ei Hun heb un bai,
A dwyn gwledd o dan ei glwy.

Dychwelai'n frwd ei chalon,
Yn foddhaus yng nghrefydd Iôn,
A chodai Demlau'i Cheidwad
O'i bywiog lwydd, ym mhob gwlad.

Os hyd ol troediad Olwen—y tyfid
Hafaidd dair meillionen ;
Codi wnaent, acw hyd nen—binaglog
Dai'r Duw dihalog hyd droediad Elen.

Rhodiodd er anrhydedd Iôn
Ei breiniawl lwybrau union :
Trwy sêl yn rhestr y Saint—gorffwysodd,
Yn Iesu hunodd, dan bwysau henaint.

Ysgrifennwyd yr Awdl uchod i Eisteddfod Gwreccsam, ac anfonwyd hi i'r gystadleuaeth Mai 31, 1876, ond cyn iddi gyrraedd i law yr ysgrifennydd ar fore y cyntaf o Fehefin, yr oedd yr awdur wedi huno yn yr angau, yn 56 mlwydd oed.

CANEUON.

O, NA BAWN.

WEL, O, na bawn aderyn bach !
Mi hedwn fry uwch ben ;
Ac ar gymylau euraidd liw,
Marchogaeth wnawn drwy'r nen.
Mi fyddwn gynta' i weld yr haul
Yn codi o wely'r lli :
Cyn i'w belydrau euro'r bryn,
Caent euro'm hesgyll i.

Y SAER A'R TEILIWR.

Fy nhad a nhaid oedd seiri coed,
A saer wyf finnau hefyd,
Yn colli chwys o fore i hwyr
I foddio'r ffermwyr celyd.
Ni bu cenfigen dan fy mron,
Na gwenwyn at un crefftwr,
Nes myn'd i weithio i Dan y Fron
'Run pryd a Shon y Teiliwr.

Yr Hofel oedd fy ngweithdy oer,
A'r gwynt oedd yn chwibianu ;
At ddrws y tŷ y cerddai Shon
Gan wneyd ryw fwmian canu,
A Lowri'r wraig yn cario glo
O'i flaen ar dân y parlwr ;
Bu agos imi fyn'd o'm co
Wrth weld fath barch i Deiliwr.

Ar amser brecwast, gŵr y tŷ
 A'm galwodd i i'r gegin
 I ymyl torth o fara haidd
 A photes lonaidd picin ;
 A'r wraig yn cario mwy na mwy
 O de a thost i'r parlwr ;
 Bu agos imi lyncu'm llwy
 Wrth wel'd tri wy i'r Teiliwr.

Daeth amser ciniaw wedi hyn,
 A minnau'n synfyfyrio ;
 Os na chawn innau ddarn o *beef*
 Neu *futton* wedi 'i rostio.
 Na ! lwmp o facon melyn bras,
 I mi a'r gwas, a'r dyrnwr ;
 Ond hwyaden a phys gleision *nice*
 A phwdin *rice* i'r Teiliwr.

Cyn amser tê eis at y tân
 I dwymno dannedd ogau,
 A phwy oedd yno o fy mlaen
 Ond Lowri'n gwneyd crempogau ;
 A chyda hi fe ddaeth 'r hen Shôn
 I dwymno'i wydd o'r parlwr,
 Gan ddweyd yn ddistaw yn fy nglust,—
 “ Beth roet ti am fod yn Deiliwr ? ”

Wel, gormod peth i'w ddal oedd hyn ;
 Fe neidiais i'r crempogau,
 Gan daflu Shôn ar draws y fainc
 Nes torrodd ei grymogau ;
 A'i waed yn llifo hyd y llawr,
 A Lowri'n llefain mwrddwr,
 A minnau'n gwaeddi nerth fy mrest,—
 “ Beth gest ti am fod yn Deiliwr ? ”

BUGAIL BERWYN.

O, FY Ngwenno annwyl ferch,
 Clyw fi yn dy annerch di;
 Siriol wrthrych pur fy serch,
 'R unig un a garaf fi.
 Wnei di 'mrwymo tra'n y byd
 Gyda mi fy ngeneth fwyn,
 Er gwell er gwaeth i fyw ynghyd
 Yn ein bwth ym min y llwyn?

Ni bydd yno unrhyw groes,
 Na gofidiau o un rhyw;
 Yr adar mân a lonna'th oes,
 A'u caniadau o bob rhyw.
 T'wynna'r huan ar ein tŷ;
 Sua'r gwenyn fiwsig mwyn;
 Blodau'r ardd aroglu'n gu,
 Yn ein bwth ym min y llwyn.

CAN EISTEDDFOD.

(*Tôn*,—" *Glan Meddwod Mwyn* ").

HEN Gymru, bydd lawen a'r awen a'r hwyl;
 Daeth dydd dy Eisteddfod yn hynod hoff wyl;
 I'r Deau a'r Gogledd mor annwyl yw'r gwaith
 O goethi a chadw yn fyw yr hen iaith!
 Pan fydd Dic Shôn Dafydd yn isel ei wedd,
 Y delyn a'r awen hiroesant mewn hedd,
 A chanant bennillion Cymraeg ar ei fedd.

Rhianod glân Cymru a'u llygaid llon, hardd,
 Fywlogant y Llenor, y Cerddor, a'r Bardd,
 Nes ymdrech yn galed am chwe mis neu saith
 I ennill prif gampau ar faes yr hen iaith.
 Pan fydd Dic Shôn Dafydd yn isel ei wedd,
 Y delyn a'r awen hiroesant mewn hedd,
 A chanant benillion Cymraeg ar ei fedd.

Ein brodyr y Saeson yn dirion sy'n dod
 I wel'd ein Heisteddfod, a chanant ei chlôd.
 A synnant wrth weled brwdfrydedd Cymreig
 Yn tanio nes deffro tafodau ein creig!
 Pan fydd Dic Shôn Dafydd yn isel ei wedd,
 Y Delyn a'r awen hiroesant mewn hedd,
 A chanant bennillion Cymraeg ar ei fedd.

Rhown ffrwyn ar war teimlad i redeg yn rhwydd,
 A chaffed Eisteddfod y Cymry fawr lwydd;
 Y Gogledd a'r Deau f'o'n dal at y gwaith
 O goethi a chadw yn fyw yr hen iaith.
 Pan fo Dic Shôn Dafydd yn isel ei wedd,
 Y delyn a'r awen hiroesant mewn hedd!
 A chanant bennillion Cymraeg ar ei fedd.

CAN Y MORWR.

MAE awel gref; mae'r môr yn fyw:
 Mae llong yn gwrandaw ar ei llyw;
 Mae'r tir gerllaw; ha, dacw ben
 Uchelgrib, moel, y Wyddfa wen!
 Ac wrth ei throed mae bwthyn gwyn:
 Pa'm cura'm bron pan ddwedaf hyn?
 Wel, ynô'n wir, ar lan y llyn,
 Mae cartre f'annwyl Elen Wyn.

Tra'n hwylio brig y laswerdd dôn,
 Gwryfon têt Eryri lon,
 Ar dywydd têt, neu 'stormydd blin,
 Chwi yw ein cysur ar bob hin;
 Rai na fu 'rioed yn hwylio'r lli
 'Rych yma beunydd gyda ni;
 Eich cartref clyd heb boen na chur
 Yw calon ddewr y morwr pur.

YMSON Y BACHGEN CLAF.

Y WENNOL fach ar aden lon
 Sy'n chwareu yn yr wybren fry,
 I mi ar ol y flwyddyn hon
 Ni seini byth dy nodau cu;
 Cyn dangos eilwaith yma'th wedd
 Mi hunaf yn fy ngwely hedd.

Yn iach i'm glywed cog byth mwy;
 Yn iach i'm weled gwanwyn gwyrdd;
 Briallu mân, ni welaf hwy
 Byth eto'n britho ochrau'r ffyrdd;
 Cyn dangos eto'u hyfryd wedd
 Mi dawel hunaf yn fy medd.

Cyn i'r rhoswydden yn yr ardd
 Agoryd plygion blodau gwiw,
 A'r lili wisgo'i mantell hardd
 O flodau prydferth euraidd liw,
 Fy mlodau gwael yn llwyd eu gwedd
 A gwyw a bydrant yn y bedd.

Fy mochau, cochion oeddynt gynt;
 Rhyw ruddiau llwydion y'nt yn awr,
 Fy nhewch giliodd draw ar hynt,
 A 'mlodau chwalwyd hyd y llawr.
 O angau, bellach gweinia'th gledd,
 Na thraw fi mwy ar fin fy medd.

Fy mam oddiwrthyf ymaith drydd,
 Ond troi i wyllo'r dagrau'n lli;
 Cyfeillion yn ymddiddan sydd
 Yng nghylch pa beth,—ni waeth i mi.
 Mae iddynt hwy hir oes a hedd;
 Nid oes i minnau ond fy medd.

DAFYDD RHYS.

MAE trigain mlwydd ond tair, Dafydd Rhys,
Pan ddelo'r hen wyl Fair, Dafydd Rhys,
Er pan rwymwyd ni yng nghyd,
Ac mae llawer tro ar fyd,
Ond waeth lle bo dim yn y byd,
'Rwyt ti'n gariad i gyd, Dafydd Rhys.

Pedwar mab oedd ffrwyth ein serch, Dafydd Rhys,
Yng nghyda phedair merch, Dafydd Rhys ;
Ac mae plant y rhain yng nghyd,
Yn ugeiniau yn y byd,
I'w hadnabod wrth dy bryd ;
'Rwyt ti'n gariad i gyd, Dafydd Rhys.

Os yw dy wallt yn wyn, Dafydd Rhys,
Na hitia ddim yn hyn, Dafydd Rhys ;
Cyd dreuliasom oes yng nghyd
Drwy drafferthion lawer pryd,
Ond gwnest imi gartref clyd ;
'Rwyt ti'n gariad i gyd, Dafydd Rhys.

Nid pell yw pen y daith, Dafydd Rhys,
Cawn orffen ein holl waith, Dafydd Rhys.
Os ti'n gyntaf aiff i'r rhyd,
Wedi teithio'n hir yng nghyd,
Dwedaf uwch dy gorffyn mud,—
“'Roedd o 'n gariad i gyd,” Dafydd Rhys.

HEN FRYNIAU FY NGWLAD ENEDIGOL I MI.

'Rwy'n caru hen fryniau fy ngwlad enedigol,
 A'r llethrau mor fynych lle rhodiais ar hynt ;
 Y ffrydiau grisialog a'r coedydd cysgodol
 Lle treuliais fy mebyd mewn gwynfyd mwyn gynt.
 Mor hoff im oedd teimlo yr awel fwyn araf
 Hyd lethrau'r hen fryniau mor felus eu si.
 Ple bynnag yr elwyf, ple bynnag y byddaf—
 Hen fryniau fy ngwlad enedigol i mi !

'Rwy 'n caru hen fryniau fy ngwlad enedigol,
 A'u lliwiau'n borfforaidd gan flodau'r grug mân ;
 Y meysydd toreithiog a'r dolydd cynnyrchiol,
 A'r llwyndir lle'r eilia yr adar fwyn gân.
 Os yn fy nychymyg rhyw wlad a ddisgrifiad,
 Draw yno y gwelaf y bryniau llawn bri.
 Ple bynnag yr elwyf, ple bynnag y byddaf,
 Hen fryniau fy ngwlad enedigol i mi !

Y DWYLLEDIG.

Draw, draw ar ochr gwyrddlas fryn
 Y fun gymerai'i sedd ;
 Ac yn ei mynwes faban gwyn,
 A phrudd-der yn ei gwedd.
 Edrychai ar ei hannwyl bach,
 A'i annerch wnai yn fwyn—
 "Ni ddaw i'th freuddwyd, cwsg yn iach,
 Y gwradwydd raid i'm ddwyn.

“O, cwsg fy maban gwyn, mewn hedd ;
 Dy fam a’th wylia’n bur ;
 Dy annwyl a’th angylaidd wedd
 Esmwytha’i chalon gur.
 O, deffro, gwena, faban gwyn,
 I lonni’m mynwes brudd ;
 Mae’r gwynt yn oer oddiar y llyn,
 A’m gwaed ar fferu sydd.

“O d’wed, O d’wed, O, faban gwyn,
 Pa fodd dioddefai’th gri
 Gan newyn pan fo angau’n syn
 I’w weld yn d’olwg di ?
 A oedd yn rhaid, fy maban gwyn,
 I’n fath galedi ddwyn ?
 Maddeued Nef i’th dad am hyn,
 Ein cam, fy maban mwyn.”

CAN.

*Y Gwr Ieuanc (o’r *Cefn) oddicartref.*

Y FENYW GYNTAF.

Mi welais lanc ieuanc ; un iawn ydyw o ;
 Mae’n debyg i’r bechgyn sy’n gweithio’n y glo.
 Mae’i drwsiad yn drefnus, a’i olwg yn lân,
 A’i lygaid yn fywiog, a’i wallt fel y fran.
 Gŵr ieuanc o’r Cefn, gŵr ieuanc o’r Cefn,
 A welsoch chwi fachgen yn cadw gwell trefn ?

Mae er pan ddaeth yma yn dilyn ei waith ;
 Mae’n hynaws a thirion a moesgar ei iaith ;
 Mae’n rhywbeth mor hwnnw, wrth siarad â merch
 Pob tro pan y’i gwelaf mae’n pethma fy serch !
 Gŵr ieuanc o’r Cefn, gŵr ieuanc o’r Cefn,
 A welsoch chwi fachgen yn cadw gwell trefn ?

* Cefn Mawr, ger Rhiwabon.

Mae'n gerddor rhagorol a thipyn o fardd.
 Pe clywet e'n canu fin nos yn yr ardd,
 Fe doddai dy galon wrth wrandaw ei gri—
 "Hen fryniau fy ngwlad enedigol i mi";
 Gŵr ieuanc o'r Cefn, gŵr ieuanc o'r Cefn,
 A welsoch chwi fachgen yn cadw gwell trefn?

Bob Saboth y bore i'r capel daw e',
 Gan eistedd yn wylaidd a glân yn ei le;
 I'r Ysgol daw eilwaith, a'r oedfa'n yr hwyr,
 Mae'n denu edmygedd ein hardal yn llwyr.
 Gŵr ieuanc o'r Cefn, gŵr ieuanc o'r Cefn,
 A welsoch chwi fachgen yn cadw gwell trefn?

Pe bawn am briodi (mae'n beth ag eill fod),
 Dymunwn gael bachgen mor uchel ei glôd;
 'Rwy'n meddwl yr awrhon derbyniwn i 'r drefn
 Pe cawn i lanc ieuanc fel bachgen y Cefn.
 Gŵr ieuanc o'r Cefn, gŵr ieuanc o'r Cefn,
 'Rwy'n meddwl yr awrhon derbyniwn i 'r drefn.

YR AIL FERCH.

Taw, taw a chyboli a moedro dy ben,
 Adwaenost ti'r *Lodger* sy'n nhŷ Modryb Gwen?
 Mae'i gôt trwy'i ysgwyddau, a'i 'sgidiau trwy'i draed,
 A'i gêg fel hen odyn, a'i lygaid fel gwaed.
 Gŵr ieuanc o'r Cefn, gŵr ieuanc o'r Cefn,
 Ni welaist ti Rodne erioed mor ddi-drefn.

Ar ol cael ei gyfri ar ddiwrnod y tâl,
 Fe chwery dri diwrnod; bydd dridiau yn sal.
 Mae'n feddw, mae'n ddiog, mae'n garpiog a llwm,
 Mae'n mygu a phoeri, mae'n drewi'n lled drwm.
 Gŵr ieuanc o'r Cefn, gŵr ieuanc o'r Cefn,
 Ni welaist ti Rodne erioed mor ddi-drefn.

Ni fedr ef siarad heb lw mawr neu reg ;
 'Rwy'n meddwl fod ellyll yn byw yn ei gâg.
 Pe gwelet e'n feddw mae'n plygu'n ei ar ;
 Mae'n nyddu i gyd drwyddo gan wyro'n ei war.
 Gŵr ieuanc o'r Cefn, gŵr ieuanc o'r Cefn,
 Ni welaist ti Rodne erioed mor ddi-drefn.

Mae'n blino'r tafarnwyr bob bore dydd Sul ;
 Am chwaneg o ddiod myn fod yn hen ful ;
 Ac ar y Sabothau mae'n boethaf ei geg ;
 Fe yfai hwn afon ddau ddigon i ddeg.
 Gŵr ieuanc o'r Cefn, gŵr ieuanc o'r Cefn,
 Ni welaist ti Rodne erioed mor ddi-drefn

Mil gwell na phriodi gan Shani, 'rwy'n siwr,
 Fyth gyda bath hwnnw fa'i marw am ŵr.
 Os na chawn i fachgen yn cadw gwell trefn,
 'Run fath a'r llanc arall a welaist o'r Cefn.

(*Y ddwy ferch*),—

A byddem drachefn yn wragedd o'r Cefn,
 Heb neb yn yr ardal yn cadw gwell trefn.

Pa beth sydd ar fechgyn direswm, dirôl ?
 A ydynt yn meddwl fod merched mor ffol
 A myn'd gyda Rodne i rwymo ei llaw ?
 Mae meddwl am hynny yn ddigon o fraw.
 Wŷr ieuainc o'r Cefn, rai sydd yn ddidrefn,
 Diwygiwch eich moesau ; cewch wragedd drachefn.

Bwriadwyd y gân hon i fod yn fwy fel fflangell watworllyd ar gymeriadau sydd i'w cael yn rhy fynych yn yr ardal hon, nac fel cwyn hiraethlon Cymro oddi cartref. Gosodir dau nodweddiad yng ngenau dwy fenyw o'r lle y mudasant iddo. Bwriedir hefyd iddi gael ei chanu ddiwrnod yr Eisteddfod gan ddwy fenyw.

"MORGAN Y CRYDD," LLANGOLLEN.

WEL ! dyma siwt* ola'r hen Forgan y crydd ;
 Fe dalodd am dani ei hun yn ei ddydd :
 Fe smociai ei bibell ac yfai ei fîr,
 A chwarddai mor ddoniol a neb yn y sir.
 Bu ei fywyd fel llawer i fyny ac i lawr ;
 Ca'dd godwm ofnadwy dros glogwyn craig fawr ;
 Ail fywiodd drachefn er syndod pob dyn :
 Bu farw'n y diwedd pan leiciodd o 'i hun.

Y FENYW ORPHWYLLOG.

FE ddwedant, "tyrd adre, da Gwen,
 Dy William yn ol byth ni ddychwel,"
 Mae'u geiriau yn tanio fy mhen ;
 Fy William 'rwy'n sicr a ddychwel.
 Ti, Wylan, dos, hed dros y dôn
 Ar ol im it ddangos fy nghalon,
 A dywed wrth William fod hon
 Yn para o hyd iddo'n ffyddlon.

Mi gerddaf o hyd ar y traeth ;
 Mi wisgaf laith goron o wman.
 'Rwy'n cofio yr amod a wnaeth,
 'Rwy'n cofio y ffarwel a'r cusan.
 Y fi sydd i fod iddo'n wraig,
 Mi safaf yn bur i'r amodau,
 Prioder ni 'ngwaelod yr aig,
 A'n neithior a gadwer yn angau !

* Ei arch ef ei hun, a oedd wedi ei darparu ganddo, ac a gadwai yn ei dŷ ers llawer o amser.

CYNFRIG HIR YN ACHUB GRUFFYDD AB
CYNAN O GARCHAR CAER.

“ Pa le mae’th goron, Gwalia wèn?
Pa le mae’th delyn fwyn?
Pa le mae’th hyfion feibion dewr?
Paham dyrcheft’th gŵyn?

“ Pa le mae’th Dywysogion gynt,
Arglwyddi uchel fri?
Y Ffreinc a fathrant dan eu traed
Dy holl ogoniant di.

“ Mae pymtheng mlwydd ac un dros ben,
Er pan y gwnaethpwyd brad
Ein Gruffydd—glanaf yn y Llys,
A’r dewraf yn y gad.

“ Gan Feiriawn Goch a’r gelyn cas
Ei feddgorn yfir mwy;
Neuaddoedd bonedd Gwynedd gynt
Halogir ganddynt hwy.

“ Hen freiniau Gwynedd sydd dan draed;
Mae’n fud ganiadau’r beirdd;
Mae ’i meib yn waedlyd, toir a gwarth
Ei theg rianod heirdd.

“ Pa hyd caiff fod fy Nh’wysog glew
Yn rhwym mewn carchar du?
A lwyr ddiffoddodd gwladgar fflam
Ym mynwes Cymru gu?”

Yng ngodre Berwyn canai Bardd
Fel hyn ar dwmpath grug,
A’i law chwareuai dannau mân
Hen freiniol delyn rug.

Gŵr ieuanc talgryf, llawn o nwyf,
 O'r llwyn wrandawa'r gân ;
 A geiriau'r bardd gyneuai fflam
 Yr hen wladgarol dân.

"Henafol Fardd," medd Cynfrig Hir,
 "Fy Nh'wysog a ryddhaf.
 Cyn gwelir eto newydd loer,
 Neu farw'n oer a wnaif.

"Fe rifwyd oriau dyddiau blin
 Ei drwm gaethiwed dir,
 Mab Cynan gei yn destun cân,
 Neu farwgân Cynfrig Hir.

"Cân, Fardd, am ddyddiau gwell gerllaw,
 Cân ddial Ffreinc yn groch ;
 Cân i fab Cynan lwyddiant maith,
 A gwae i Feiriawn Goch.

"Cyn agor dor y dwyrain teg
 I'r haul a'i wyneb claer,
 Bydd Cynfrig Hir a'i gwmni pur
 Yng ngolwg Caerau Caer."

"O, Gynfrig ddewr," atebai 'r Bardd,
 "Fy ngweddi glybu Duw,
 Trist waedd fy mhobl aeth i'w glust ;
 Duw'n rhan, fe'th geidw'n fyw."

Dyrchafai cân ; ai'r cyrn o gylch
 Yng ngwledd Caerlleon Gawr :
 Y Dystain a'r Bwrgusiaid oll
 Fwynhaent gyfeddach fawr.

Eu llais a dreiddiai garchar gell
 Mab Cynan gyda'r hwyr :
 Ei wlad oedd fyw o fewn ei gôf,
 Ond ef, mewn angof llwyr.

Fe glywai sŵn y rhydlyd ddor
Yn agor y pryd hyn,
A gwelai ŵr o anferth faint
Yn sefyll ynddo'n syn.

“Paham,” medd Gruffydd, “sefi di?
Cyflawna'th frad ar frys;
Nid oes ofn marw dan fy mron,
Mynega hyn i'r llys.

“Neu os creulonach rhaid it gael
Fy llygaid a'm dwy law,
Dwed wrth Huw Lupus yn ei wledd
Ni adwaen Gruffydd fraw.”

Penliniai Cynfrig Hir gan ddweyd—
“Pur gyfaill yma sydd
A dyngodd trwy y creiriau oll,
Y mynnai'th draed yn rhydd.

“Yn blentyn clywais gan fy nhad
Am frad fy Nh'wysog cun,
A phenderfynais dy ryddhau
Os byth y down yn ddyn.

“Dy gennad D'wysog! cwnaf mor hyf
A'th osod ar fy nghefn;
Mewn lle cymwysach yn y man
Cawn drin y pwnc drachefn.”

I lonni'r wledd aeth rhingyll blin
I gyrchu'r T'wysog cu,
A phan gyrhaeddodd ddor ei gell
Ni chadd ond “Cais!” lle bu.

Aeth heibio lawer canrif maith
A'u helynt dros ein tir,
Ond heddyw'r beirdd a ganant fawl
Y gwrawl Gynfrig Hir.

YR HEN DDERWEN WERDDLAS.

WYT hardd, hen dderwen werddlas,
 Yn dy dri chanfed wisg ;
 Mae d'olwg yn llawn urddas,
 Er garwed yw dy risg'.
 Fel Patriarch o'r cynoesoedd
 Y sefi ar y ddôl ;
 Fe fethai'r holl dymhestloedd
 Wneyd arnat ddim o'u hol.

Fy nhad a nhaid fu'n chwaraeu
 O dan dy frigau iach,
 A'u tad a'u teidiau hwythau
 Gysgodaist di'n blant bach ;
 Ac hefyd dan dy gangau
 Hen neiniau imi'n rhes
 Fu'n harddu eu tai teganau
 A'th wyrdd gwpanau mes.

A llawer gwaith bum innau
 Yn nyddiau bore oes,
 Yn chwareu dan dy frigau
 Heb ofal byd na'i loes ;
 Mae enwau hen gyfoedion
 Ar yr hen garreg fawr,
 Sydd wrth dy foncyff tirion—
 Ond ple maent hwy yn awr ?

'Rwy'i 'n cofio'r noson olaf,
 Yng nghwmni Elen Wyn,
 A'r addunedau puraf
 A wnaem ein dau pryd hyn ;
 Ac hefyd dan dy gangau
 Cyd ganem ffarwel gerdd ;
 Ond ple mae f'Elen dirion ?
 O d'wed, hen dderwen werdd.

Ar ol bod maith flynyddau
 Ym mhell o'm hannwyl wlad,
 Newyddion yw'r wynebau
 Yn hen dŷ mam a nhad ;
 'Does yma neb 'rwy'n gofio,
 Na neb a'm cofiant i ;
 Am hynny gad im' wylo
 O dan dy frigau di.

DYFFRYN CEIRIOG.*

Cyfansoddwyd ar gais llanc o'r lle uchod.

CLYW di'r galon eill dosturio,
 Clyw di'r fron eill gydymdeimlo,
 Drymllyd gwynion rhyw flinderog
 Lanc a'i hiraeth am Glyn Ceiriog ?

Ple sy'n llawn o lawen gampau ?
 Ple sy'n llawn o bob pleserau ?
 Ple mae ardal llawn o wridog
 Lanciau gwrol fel Glyn Ceiriog ?

Ple mae rhoddi elusenion ?
 Lle mae Hael am gynnal gweinion ?
 Ple mae gwisgo'r tlawd anwydog ?
 O fewn cyrrau afon Ceiriog.

Ple sy'n llawn o goed afalau ?
 Ple sy'n llawn o felys ffrwythau ?
 Ple mae meysydd yd toreithiog ?
 O fewn cyrrau afon Ceiriog.

* Nid oedd Mr. J. C. Hughes (*Ceiriog*) ond plentyn pan gyfansoddwyd y penillion hyn.

Yno gynt bu mwyn brydyddion
Yr hen "Eos Pont y Meibion:"
Gwnai o'r awen ber gân rywiog
O fewn cyrrau afon Ceiriog.

Wrth gofio'r ardd o gylch y bwthyn,
Lle chwareuais gynt yn blentyn,
Daw i'r fynwes saethau pigog
Garw o hiraeth am Glyn Ceiriog.

Yno treuliais ddyddiau mebyd
Hyd yr annwyl ddolydd hyfryd,
Ac o na chai y fron hiraethog
Orffen curo'n Nyffryn Ceiriog.

Ond os marw raid im' yma,
Dyma yw'n nymuniad ola':—
Myn'd a'm gweddill gwael marweiddiog
Ac i orwedd i Lyn Ceiriog.

EWYLLYS EFA.

FE roes Adda'i gyfoeth, fel gwyddai pob rhai,
I gyd rhwng ei feibion; on'd oedd hynny'n fai?
Gan feddwl rhoi 'i ferched i gyd ar y plwy,
A digon ohonynt i bob dyn gael dwy.

Ond Efa, yn dirion, 'rol claddu'r hen *dad*,
A alwodd ei merched ynghyd drwy y wlad,
Er mwyn eu cysuro a rhoi i bob un
Gynhysgaeth go helaeth o'i heiddo ei hun.

"Os cafodd y bechgyn y ddaear i gyd,
A'u gwneuthur yn bennaf o bawb yn y byd,
Caent ddigon o drafferth i'w cadw mewn bri,
A gwaetha eu *dannedd* i wneyd heboch chwi.

“ Mae gennyf fi lawer o arfau lled llym
 I'ch ymladd eich brwydrau ; gwae deimlo ei grym !
 Os nad ynt bob amser yn sicr o ladd,
 Maent yn sicr bob amser o blygu pob gradd.

“ Prydferthwch yw'r cyntaf ; mae'n clwyfo ar bob llaw ;
 Bydd gwŷr archolledig ple bynnag y daw ;
 Mae'n gwlychu ei saethau yng ngwenwyn swyn serch,
 Mae'n trigo yn llygad-gyfaredd têg ferch.

“ Hwn gwympa'r un funud y corryn a'r cawr ;
 Rhoes filoedd o ranciau'r hen lanciau ar lawr
 I waeddu am 'u bywyd yn wylaidd eu llais,—
 O, gwneler ni'n ddeiliaid Llywodraeth y Bais ! ”

CYFARCHIAD

*I Weithwyr Meistriaid Hughes a Roberts,
 Flannel Manufacturers, Llangollen.*

HAI wêr, chwalwch, gardiwch, nyddwch,
 Cy'deddwch, gwnewch oll i gyd,
 Nes b'om o'n traed i'n pen
 Mewn gwlanen oll yn glyd ;
 Fe ddaw'r Gaea'n rhew ac eira,
 'R tymor oera'i dymer yw ;
 Heb glydwch da yn hwn
 Yn wir ni fedrwn fyw ;
 Pa beth yw muslin meina'
 Neu sidan India bell,
 Y llïan can, neu Cambric glân,
 Mae gwlan yn gan mil gwell,
 Pan fyddo'r glaw a'r drycin draw
 Yn rhuaw dros yr allt,
 Sawl wisgo'i ddillad braf
 Fe'i caiff yn eithaf hallt.

Draw, draw moria Hamskatke,
 Neu barthau oera'r Exquimaux,
 Ar frys heb unrhyw fraw,
 I Greenland draw rho dro:
 Eled gwlanen tref Llangollen
 Dros hen bellen fawr y byd,
 Er gwisgo'r noethlyd ddyn
 Yn glau pob un yn glyd;
 Ceir gweled yr hen wreigan
 Yn ffullian gyda'i ffon,
 Mewn gwlanen glyd fe wn y cwyd
 Yr hen ŵr llwyd yn llon;
 Pan fyddo llu, 'rwy'n d'weyd yn hy,
 Mewn tŷ yn min y tân,
 Caf finnau rodio'r byd
 Yn glyd mewn dillad gwlan.

ANERCHIAD

*I Syr Watcyn a Lady Williams Wynn ar enedigaeth Aeres
 i hen deulu hybarch Wynnstay.*

HEN " Eryr Eryrod Eryri " yr awrhon
 Hyf ysgwyd dy eurbluf, dyrchafa uwch ben;
 Dadblyger henafol Fanerau'r T'wysogion,
 Coelcerther y moelydd drwy hoff Gymru Wen;
 Mwyn " delyn y bryniau " a'r beirdd yn eu hawen,
 Cydunwch yn llawen eich doniau yn glau;
 Hen Walia cest heddyw ferch fach o hil Owen,*
 Anwylyd y Brython ac Aeres Wynnstay.

* Owen Gwynedd.

Henffych well, henffych well, faban urddasol,
 "Tlos galon fach annwyl" dy wlad ydwyf ti;
 Mae pur-waed y Brython yn berwi'n frwdfrydol,
 Gwladgarwch sy'n fflamio o groesaw i'th fri;
 Tra'n rhodio hen barciau dy eiddo trefdadol,
 Chwim geirw'th gyndadau a branciant yn llon;
 Dy dderi canrifol, a'th elyrch henafol
 Ailfywiant yn dirfion ar dir ac ar dôn.

Angelion y nefoedd fo'n gwylio'th fabandod:
 Llaw dyner Iehofah fo cymorth dy fam:
 Llawenydd i galon dy dad fo'th ieuencid:
 Rhagluniaeth fendithio dy lwybrau bob cam.
 Boed angel arbennig o'r ddaear i'r nefoedd
 Yn chwim lythyr-gludydd at orsedd dy Dduw,
 I gario gweddiau twym galon y miloedd
 Am lwyddiant dy fywyd tra byddi di fyw.

ANERCHIAD I'R "PROTECTIONISTS."

YMGYNGHORWCH, feistriaid tiroedd,
 Dowch yn lluoedd law yn llaw;
 Mae caeth-fasnach dan ei chystudd,
 Ar ei grudd yn brudd mae braw;
 Ymfyddinwch mewn gwroldeb
 Yn erbyn wyneb masnach rydd:
 Rhag y tlawd clowch eich calonnau;
 Torrwch ffon eu bara a'u budd.

Gwnewch eich goreu rhag i'r gweddwon
 Gruddiau llwydion gael gwellhad!
 Pam rhaid i'r tlodion cyflogau prinion
 Yr awr hon gael bara'n rhâd?
 Geill hynny fod yn achos ichwi
 Ostwng rhenti eich tai a'ch tir:
 P'le daw cynhaliaeth eich cŵn hela,
 Os caiff y tlawd ei wala'n wir?

Fe allai codir trethi'r brandi,
 Eich moethau chwi er maethu eich chwant,
 A thynnir trethi'r tê a'r coffi,
 Er mwyn y gweithwyr tlawd a'i blant;
 Oni fyddai hynny'n foddion
 I'ch rhoi mewn creulon ysbryd blin,—
 I'r tlawd fwynhau mwy o ddanteithion,
 A chwithau yfed llai o win?

O, ynfydion, ai amau'r ydych
 Mai trwy ein hoes y cysgwn ni?
 Ni chewch eto byth ein rhwymo—
 Y byd a chwardd,—Ha! pwy ydych chwi?
 Mae nos caethiwed wedi darfod,
 Mae wedi dod yn ormod dydd;
 Mor hawdd rhwymo'r haul am ddiwrnod,
 A gwneud yn rhwym y Fasnach Rydd;
 Mae'r byd yn gwel'd eich twyll a'ch camwedd,
 A thynnu ei 'winedd wnaeth o'r blew!
 Mor ffol yw'ch amcan wedi'r cyfan,
 A gyrru lleian i ddal llew.

Mae'r dreth fawr, mae'r dorth fach—Ow! yn gorwedd
 Dan garreg Rhydd Fasnach,
 Rhad yw i ni—yr ŷd yn iach:
 Digon o beilliaid gawn bellach.

LLINELLAU COFFA

*am Mrs. E. Edwards, annwyl briod Mr. J. Edwards,
 Pentre House, Chirk.*

FE'I gwelais gynt yn chwareu
 Mor ysgafn ar ei throed,
 Hyd lwybrau glan yr afon,
 A'r ewig yn y coed;
 Ei llais fel pibell arian
 Yn swyno'r Llan yn llwyr:
 Pereiddiach oedd na'r llinos,
 Neu'r eos yn yr hwyr.

Fe'i gwelais wedi hynny
 Wrth allor Penybryn,
 Mewn dillad priodasol—
 Tra denol oedd pryd hyn ;
 Gŵr ieuanc têt, cariadus,
 Oedd wrth ei hystlys hi,
 Na welwyd dau anwylach,
 Mwyneiddiach, gennym ni.

Fe'i gwelais eto wedyn
 Yn araf wyro'i phen,
 Fel gwedi nos o farrug
 Y gwywa'r lili wen,
 Yn dyfod ar ymweliad
 I dŷ ei thad a'i mam—
 Ai'r ferch ysgafndroed, firain,
 Och ! welai'n fer ei cham ?

Fe welais unwaith rhagor
 Rhyw gerbyd-elor du,
 Yn araf deithio'r ddaear,
 Gan blygu'r galar blu ;
 Prudd gyrchu mae'r Priodfab
 Hen gapel Penybryn ;
 Mewn arch mae'r Briodasferch,
 Fel delw o farmor gwyn.

(Ei geiriau olaf).

“ Pwy, pwy sydd gennyf heddyw
 Drwy'r nefoedd ond Tydi ?
 Ni ewyllysiais arall
 O'r ddaear gyda Thi.”
 Bydd rhai'n i'w pherthynasau
 Yn felys tra bônt byw,—
 I'r teulu bach amddifad,
 Yn Dad i'r deg boed Duw.

CYMRU YN EI BREINTIAU

Mewn cyferbyniad a'r India a gwledydd eraill. Llinellau a adroddwyd mewn "Concert" yng Nghapel yr Annibynwyr yn Llangollen, Chwefror 8fed, 1858.

O, hen wlad fy nhadau, mor hoff yw dy lennyrch !

Hen Gymru fynyddig, mor annwyl wyt ti !

Er nad y ffrwythlonaf a'r frasaf ei chynnyrch,

Er hynny'r anwylaf o bob gwlad i mi.

Nid elli ymfrostio, gwir yw, fal rhai gwledydd,

Mewn mwn, aur a pherlau, a meini pryd ferth,

Er hynny mae gennyt adnoddau dieilydd—

Dy heddwch, dy ryddid, sydd fil mwy eu gwerth.

Trwy frasdir yr India crochruo mae'r fagnel,

A'r meirw yn gorwedd blith draphlith dan draed ;

Och'neidia'r clwyfedig, gweryrra'r march rhyfel,

A'i garnau dinistriol yn gochion mewn gwaed.

Mae'i phrif-ffyrdd yn llithrig, mae'n waedlyd eu meysydd,

Ac anadl yr angau sy'n chwythu drwy'i thir :

Mae'i gerddi yn feddau, mae'n oddaith ei threfydd,

Ei dolydd a wynnant gan esgyrn cyn hir.

Y fidog a dwymodd yng nghnawd meibion gwragedd,

Ysgarlad yw'r cleddyf o'i flaen llym i'r dwrn ;

Gor-reibus fwystfilod gânt fwy na'u digonedd,

A thawch y gelanedd i'r bleiddiaid sydd fwrn.

Ymgasglu i ryfel mae miloedd yr India,

A'r udgyrn drwy China sy'n galw i'r gâd ;

Nid felly, nid felly, y cesglir plant Gwalia :

Mawrha di dy freintiau, hen Gymru, fy ngwlad.

Minteioedd sydd yn Nghymru fwyn,

O dwyn i dwyn yn peraidd ganu ;

Ac ambell noson geir fel hyn

Mewn llawer glyn, i'n cyd-ddiddu.

Disgynodd ein llinynnau ni
 Lle clywir gweddi'n ymddyrchafu,
 Ac etifeddiaeth dêg yw hon
 A roddwyd i drigolion Cymru.

Mae bendith heddwch uwch ein pen,
 I'n cyfarch gyda gwên y borau;
 A'r hwyr cawn gwrdd heb lid na thrais
 I wrando hyfryd lais ein corau.

Pa wlad îs haul sydd ail i hon?
 O, Gymru dirion! llawn ei breintiau!
 Rhown fawl i Ti, ein nefol Dad,
 Am gael ein gwlad heb gledd na heintiau.

GWANWYN.

PAN roddai'r henaidd flwydd ei phen i lawr
 I farw; a'i phwys ar fynwes yr hen dad
 Amser, A! prudd oedd calon pawb trwy'i lys,
 A sobrwydd dwys eisteddai ar bob gwedd
 Tra gwyliai amser îs ei goron wen
 O henaint, gasglodd llawer canrif maith,
 Ei olaf blentyn hon yn dir lesghau,
 Gan ddilyn myrdd o'i chyn chwiorydd têt
 I fynwent oer, glyn y gorffennawl draw.
 Yr awrlais drawai'r trymlyd hanner nos,
 A'r flwyddyn nid oedd mwy.

Ond clywid llef

A sŵn gorfoledd mawr o fewn y llys:
 Fe anwyd eto Aer y newydd flwydd
 Yn faban gwan y Calan enwid ef.

Hwn dyfai'n llanc direidus, gwyllt dros ben :
 Gwnai bob ystranciau drwg yn more'i oes :
 Defnyddio'i allu wnai er drygu pawb,
 Fel pe tynghedai yn ei lîd a'i fâr
 Na cheid tawelwch mwy o fewn y tir ;
 Dyrwygai frigau coed fel edef gwawn :
 Dadwreiddiai lawer derwen dalgref, hardd,
 Nes bai fel gwelltyn gwyw ar lawr y ddôl :
 Dynoethai lawer adail hardd o'i llech,
 Nes gwelid hi o draw fel Ais rhyw erch
 Ysgerbwd mawr fai'n gwynnu yn y gwynt.

Anadlai ar y môr, a berwai hwn
 Ei wyngrych donnau fel mynyddoedd iâ !
 Yn dawnsio ar frig y nerthol ddaear gryn,
 Y llongau ar ei wyneb chwythid draw
 Fel brychau gweig i ddannedd creigiau certh,
 A llef y dwylaw lyncid gan ei lais
 Gwatworus, yn marchogaeth ar y 'storm.

Ai heibio hyn ; fe sobrai'r bachgen gwyllt,
 Danghosai radd o deimlad dan ei fron.
 Fel un fai'n edifarus am a wnaeth
 Tra'n adolygu'i geimion lwybrau gynt :
 Mae'n haws ei drin,—a weithian gwelwn gwên
 Sirioldeb clws yn chware ar ei bryd,
 A thry ei allu mawr i lasu'r ddôl,
 A phlanna flodau pêr a briall mân
 Ar fedd ei chwaer, fu farw ar y dydd,
 Yr awr, a'r munud, pan y'i ganwyd ef.

Mwy'r cyfnewidiad,—mwy'r tlysineb fyth
 A gydaddurnant ferth wynebpryd hwn :
 Daeth Mai a'i fasged flodau ger ei fron ;
 Ymgrymai'r meillion dan goronau gwllith
 I dalu'u teyrnged o berarogl-darth :
 Yr undôn Gog dabyrdda yn y llwyn
 Ym mysg mil leisiawg gathlau adar mân,
 A'u byrdwn oll yw,—“Croesaw, Wanwyn Têg !”

LLINELLAU

*Ar ol y gwladgarwr twymgalon, y boneddwr haelionus,
a'r llenor coethedig D. Williams, Ysw. (Alaw Goch).*

MAE telyn y Cymry yn brudd ar yr helyg :

Bys gwelwlas angau gyffyrddodd â'i thant.

Mae calon hen Walia o lewyg i lewyg

Am Alaw anwylaf yr haelaf o'i phlant.

Ni thorraist, erch angau, un purach gwladgarwr

Er dyddiau Llywelyn, er cymaint dy froch ;

Mae calon y Cymro fel nodwydd y morwr

Yn pruddaidd gyfeirio at fedd Alaw Goch.

Sŵn rhaeadr yr angau fyddarodd yr Awen,

Pen seren y gweithiwr fachludai dan gudd ;

A thrwchus gymylau ordôdd y ffurfafen :

Eisteddfod y Cymry—mae'i henaid yn brudd.

Ar ol yr annwyl-ddyn pob bardd sydd alarwr :

Mae ffrydiau o ddaurau yn gwlychu pob boch ;

A chalon y Cymro fel nodwydd y morwr

Yn pruddaidd gyfeirio at fedd Alaw Goch.

Duwiesau athrylith gofleidiant ei gilydd,

Mewn galar diragrith ar lan ei oer fedd ;

Cydunant o galon i ddatgan ei glodydd,

A chydymrysonant ym mhrudd-der eu gwedd.

Ond byth na chynhygiwch gyflogi galarwr,

Gyfeillion twym galon, ple bynnag y b'och,

Tra calon y Cymro fel nodwydd y morwr

Yn pruddaidd gyfeirio at fedd Alaw Goch.

Mor chwith fydd wynebau yr wyl Genedlaethol !

Pa fodd y sylldremir ar gadair ein dyn ?

Bydd mynwes y miloedd yn curo'n hiraethiol,

A'r deigr yn chwareu ar amrant pob un.

Cymysgir llawenydd â'r golled o'n Harwr ;

A thannau y delyn â phrudd gnul y gloch.

Mae calon hen Gymru fel nodwydd y morwr

Yn pruddaidd gyfeirio at fedd Alaw Goch.

SIMON LLWYD Y FOTY.

("Wait for the Waggon.")

Am Simon Llwyd y Foty,
 Fe ddwedai llawer un
 Nad oedd ei ben o bobtu
 Yn gydbwys a chytun;
 Fe allai, ar amserau,
 Fod arno 'chydig goll,
 Ond pwy a dwyllai Simon,
 Er gwaethaf hynny oll?

Pwy a dwyllai Simon? Pwy a dwyllai Simon?
 Pwy a dwyllai Simon a'i 'chydig bach o goll?

Rhyw ddydd i ffair Llandegla
 Aeth Simon gyda'i fuwch,
 O herwydd fod y gwartheg
 Yn cyrraedd prisiau uwch;
 A hithau'n hen gymanes,
 Yn gyndyn iawn o'i llaeth,
 Fe ddwedodd Simon ganwaith,—
 "'Does bosib cael dy waeth."

Pwy a dwyllai Simon? Pwy a dwyllai Simon?
 Pwy a dwyllai Simon a'i 'chydig bach o goll?

Daeth ato ŵr boneddig
 O ochor Pen-ar-lag,
 'Rol chwilio peth a'i theimlo,
 Fe d'rawyd bargaen frag.
 "A 'newch ei chadw yma?"
 Medd hwnnw, "am hanner awr?"
 "Gwnaf siwr, gwnaf siwr," medd Simon,
 "Ond dowch a'r pres i lawr."

Pwy a dwyllai Simon? Pwy a dwyllai Simon?
 Pwy a dwyllai Simon a'i 'chydig bach o goll?

Daeth Sais cyn pen pum munud,

Gan waeddi nerth ei geg,—

“ *Hei, what do you ask for that old cow?* ”

“ Wel, pedair punt ar ddeg ; ”

“ *What, fourteen pounds for that old thing!*

I'll give you seven pounds ten. ”

“ Wel, dyma ddyn cynddeiriog,”

Medd Simon, “ *Sold again!* ”

Pwy a dwyllai Simon? Pwy a dwyllai Simon?

Pwy a dwyllai Simon a'i 'chydig bach o goll?

Ond drannoeth wrth y Foty,

'Roedd gŵr a'r hugan lân,

Yn moesgar alw Simon

I lawr o ben y dâs.

Aent law yn llaw i Ruthyn,

A Simon Llwyd yn fud,

Er faint a ddwedai Bobby,

'Doedd berig yn y byd.

Pwy a dwyllai Simon? Pwy a dwyllai Simon?

Pwy a dwyllai Simon a'i 'chydig bach o goll?

Ar frys anfonai Simon

Am dwrne mawr y dre,

I geisio sythu'r pethau,

A'u gosod yn eu lle.

Fe ddwedai hwnnw'n union

Fod *transport* am y tro,

Os nad oedd modd gwneyd allan

Ei fod e'n mhell o'i go'.

Pwy a dwyllai Simon? Pwy a dwyllai Simon?

Pwy a dwyllai Simon a'i 'chydig bach o goll?

“ Mi fedraf fi, am bumpunt,

Gael eto'th draed yn rhydd.”

“ Wel, bendith,” ebe Simon,

“ Yr arian i chwi fydd.”

“ Pan ei o flaen yr Ustus,
 Paid ateb hanner gair,
 Ond cana rhyw gân ddigri
 A glywaist ar ben ffair.”

“ Ni fedraf fi,” medd Simon, “ ond *wait for the waggon*,”

“ Mae hynny’n eitha digon i ddweyd fod arnat goll.”

Yr Ustus a ddywedai—

“ Simon Llwyd, ’rych chwi

Yma i roi atebions

I’n holl gofynions ni,

Yr ych chwi gwedi gwerthu

Yr un biwch i dau din,

Am hyni beth sydd genich

I ateb drosoch chin?”

Yna canai Simon, “ *Wait for the waggon*,”—

Pwy a dwyllai Simon a’i ’chydig bach o goll?

Yr Ustus a gyfodai,

Gan waeddi ar flaenau’i draed,—

“ Mae hyn i’r Mainc a’r Inad

Yr *insult* mwya’ caed;

Mi buaswn yn ei cospi

On’ bod o’n pell o’i co’;

’Rwy’ i’n sicr nad yw’n cymwys

I gwerthu piwch na llo.”

Yna canai Simon, “ *Wait for the waggon*,”—

Pwy a dwyllai Simon a’i ’chydig bach o goll?

Wel, Simon a gychwynai

Yn union tua thre;

A’r twrne a’i cyfarchai,—

“ *Bravo! my lad*, Hwre!

Fe wnaethom iddynt edrych

Fel ffyliaid yn y ffair,

Wel, Simon, dowch a’r pumpunt

I lawr yn ol eich gair.”

Yna canai Simon, “ *Wait for the waggon*,”—

Pwy a dwyllai Simon a’i ’chydig bach o goll?

DIGONOLRWYDD YR ABERTH.

(Eryn.)

NID yw y byd a'i bethau
Ond gwael deganau i gyd ;
Nid oes un gwrthddrych ynddo
I roddi arno 'mryd.
Yn aberth mawr Calfaria,
Fy unig noddfa wnaif ;
Pan ballo'r byd a'i wagedd,
Digonedd ynddo gaf.

Pan fyddo Sinai danllyd
Yn crynu dan fy nhraed,
Cyfiawnder fflamllyd, purwyn,
A'r ddeddf, yn gofyn gwaed ;
Yn aberth mawr Calfaria,
Fy unig noddfa wnaif ;
Tawelwch rhag dialedd,
Digonedd ynddo gaf.

Pan egyr pyrth marwolaeth,
Y dydd gwneir angeu'n sarn,
A'r Iesu ar Ei orsedd
Yn agor llyfrau'r farn ;
Yn aberth mawr Calfaria,
Fy unig noddfa wnaif ;
Ymguddfa a thangnefedd,
Digonedd ynddo gaf.

EFELYCHIADAU.*

DEIGRYN Y MILWR (*Cyfieithiad*).

AR ael y bryn fe droes
Am olaf drem ; 'roedd chwant
Cael gwel'd y dyffryn gyda'r Llan
A'r Bwthyn ger y Nant ;
Gwrandawai ar y sŵn
A glywsai lawer gwaith,
A phwysai'r milwr ar ei gledd,
A sychai'r deigr yn llaith.

Gerllaw i ddrws y bwth
Penliniai benyw gain,
Ac yn ei llaw 'roedd napcyn gwyn
Gwhwfanai'r awel fain ;
Gweddiai dros yr hwn
Na chlywai'i gweddi chwaith,
Ac yntau a fendithiai'r fun
Gan sychu'r deigr yn llaith.

Fe droes ; gadawai'r fan ;
Na feddwl hyn yn llwfr :
Digryn oedd bron y milwr dewr,
Er wylo'r deigr yn dwfr ;
Dos, gwyliar flaenaf reng,
Sy'n llawn angeuol waith,
Bydd siwr y ddewraf fraich o'i mewn
Fu'n sychu'r deigr yn llaith.

* Nid oes sicrwydd mai efelychiadau ydyw'r cwbl yn y dosbarth hwn.

YR ERYR A'R BABAN.

(Efelychiad.)

Y BLIN fedelwyr yn ymborthi gawn,
 Dan gysgod llwyn o gyrraedd heuldes nawn :
 Ar aden chwim, fel mellten lem,
 Ymsaethai eryr gwyllt ei drem :
 Clywch, clywch yr uchel lef,
 " Mae Baban Gwenllian yng nghrafanc yr Eryr ! "
 " Mae Baban Gwenllian yng nghrafanc yr Eryr ! "
 Yr Eryr aeth ymaith ag ef :
 I glogwyn yr Wyddfa ehedodd yn syth,
 A baban Gwenllian a gariodd i'w nyth.
 Mae'r sŵn yn llawn ; pob oed a gawn,
 Dros fryn a phant, yn brysur iawn,
 Nes cyrraedd troed y graig yn llu,
 A'u golwg ar y clogwyn fry.
 Ai eilun sydd mor chwim ei lam
 Yn cribo'r graig ? Na'r Fam ! y Fam !!
 Y pigfain dalpau wna yn sarn :
 Hi naid yn uwch, O, dacw ddarn
 Yn torri dan ei throed ! ond Ha !
 Mewn eiliad dal ei gafael wna.
 Yn uwch ! Yn uwch !! Yn uwch !!!
 Yn uwch, uwch fyth,
 Mae'n fyr pob chwyth,
 Gwenllian, Gwenllian gyrhaeddodd y nyth.
 Mae'r Baban yn gwenu, ond sobr yw Gwen :
 Eryrod ysgrechant o amgylch ei phen :
 Mae'n rhwymo y plentyn yn dyn wrth ei gwasg :
 Golyga y dibyn ail gychwyn ei thasg :
 Y nefoedd a wyllo pob ysgog o'i throed
 Hyd lwybr na sengodd un gwadn erioed :
 Yn is, yn is, o ris i ris,
 Mae'n dwyn ei thrysor uchel bris.
 Llithrodd, mae'n hongian wrth frigyn—hi syrth ! hi syrth !
 Mae ar ei thraed eto, O ! wyrth, dacw wyrth—
 Mae wedi cyrraedd llwybrau'r geifr :
 Ein llygaid foddant gan heillt ddeifr :
 Pa beth a'i daliodd, gam a cham ?
 Pa beth, yn wir, ond cariad mam.
 Llesmeiriodd Gwenllian wrth gyrraedd y llawr :
 Y pryder a ddarfu : llawenydd sy'n awr :
 Y pryder a ddarfu : llawenydd sy'n awr.
 Clywch, clywch yr uchel lef,
 " Gwenllian a'i Baban sy'n fyw a diangol !
 Gwenllian a'i Baban sy'n fyw a diangol !
 Drwy ryfedd drugaredd y Nef,
 Drwy ryfedd drugaredd y Nef ! "

GWAREDIAD JOHN BACH.

Mae T'wysog yn dyfod ! harddwisgwyd yr orsaf :
 Garlantau bytholwyrdd a blodau prydferthaf
 Groesawant Aer Prydain trwy'r wlad ;
 Mae pob calon wladgar yn llawn o lawenydd,
 Magnelau lon ruant ar glogwyn pob mynydd
 Watwareb gelyniaeth a brad.

Y bonedd a'r werin yn lluoedd ymdyrrant :
 Yn hen ac yn ieuanc i'r Orsaf prysurant
 Mewn pryder am weled ei wedd ;
 Mae pawb yn clustfeinio, clywch chwiban y peiriant !
 Ha ! Dacw fe'n dyfod ! a'r dorf a'i cyfarchant,
 I'n T'wysog boed hiroes a hedd.

Ond O ! dacw blentyn ar ganol y rheiliau—
 Achubwch ! mae'n rhy'wyr—aeth dan y Cerbydau ;
 Mae'n ddrylliau—Ow'r bach ! druan bach !
 O 'r waedd galondreiddiol—ei fam a'i canfyddodd,
 Adnabu ei ddillad—yn farw llesmeiriodd
 Gan ochain,—“ Fy mhlentyn ! John Bach.”

Mae'i wisg dros ei wyneb—cyfodwch e' i fyny
 Yn dyner—Ust ! gwelwch—mae'r bychan yn gwenu
 Heb dderbyn un niwed na cham ;
 “ Mami ! O mami ! deffrowch, da chwi, mami,”
 “ Pa lais yw a glywais ? Fy Nuw, cedwaist Johnny,
 Sydd fywyd i fywyd ei fam.”

POEN A HENAINT ANGAU A'R BEDD.

Y BABAN, er mor hardded yw,
 Fel angel bach o law ei Dduw ;
 Ar fron ei fam mae'n dlws, mae'n dlws ;
 Ond poen sy'n curo wrth ei ddrws.

(Chorus),—

Nyni yw pedwar Teyrn y byd,
 Yn llwyr a llawn deyrnasu 'nghyd,
 A'n deiliaid ni yw pawb un wedd,
 Poen, a Henaint, Angau, Bedd.

Yr ieuanc, heinif landeg ferch,
 A'r llençyn talgryf llawn o serch;
 Daw bysedd meinion "Henaint" prudd
 I wywo'r tegwch ar ei grudd.
 Nyni yw pedwar Teyrn y byd, &c., &c.

Hen ŵr sy'n gwisgo coron wen
 Anrhydedd henaint ar ei ben;
 Ni edrych Angau ar ei barch,
 Fe'i rhydd i orwedd yn ei arch.
 Nyni yw pedwar Teyrn y byd, &c., &c.

"Moes, moes i mi; moes, moes o hyd,"
 Yw llais y Bedd trwy oesau'r byd,
 Tra Angau, Poen, ac Henaint prudd
 Yn gweini iddo nos a dydd.
 Nyni yw pedwar Teyrn y byd, &c., &c.

Mae bore têt i wawrio draw,
 Pan dderfydd rhwysg hen frenin braw;
 Anghofir Henaint, Poen a'r Bedd,
 Mewn bywyd o dragwyddol *Hedd*.

Y pedwar Teyrn, ple'r y'ch chwi'n awr?
 Darfyddodd eich holl ymfrost mawr;
 Ein Iesu cu, Tywysog hedd,
 Sy'n Frenin hoff ar fryniau hedd.

DYN, PA LE Y MAE?

YMDEITHIAIS tua'r bwthyn gwyn,
 Lle'i ganwyd gynt wrth droed y bryn,
 Ac ymofynais yno'n syn,—
 "Pa le y mae?"

Er rhodio'r llwybrau oll ar hynt,
 Lle treuliai ddyddiau mebyd gynt,
 Ei chwareuleoedd gweigion y'nt—
 Pa le y mae?

Ym mhellach eto rhodio rwy'
 At hen chwareule llanciau'r plwy;
 Ni welir yno mono mwy—
 Pa le y mae?

Gyda mun drwy'r laswerdd ddôl
Ymrodiai 'chydig ddyddiau'n ol ;
Yn awr ni welir dim o'i ol—
Pa le y mae ?

Bum yn y neithior fawr ei sŵn ;
Gofynais yno hanes hwn—
" Bu yma gynt, ond 'nawr nis gwn
Pa le y mae."

Er chwilio yn y teulu mwyn,
Un ateb im nid allant ddwyn ;
Ond gofyn wnant yn drist eu cwyn—
" Pa le y mae ? "

Os at henafigwyr cym'raf daith,
Ei gofio maent er's amser maith,
Yn awr nis gwyddant hwythau chwaith
Pa le y mae.

Mi welaf lannerch bruddaidd draw,
Preswylfa deiliaid brenin braw,
Af yno, chwiliaf ar bob llaw
Pa le y mae.

Yr ywen, harddwch gwerdd y wig,
A welaf draw yn gwyro'i brig,
Gan alw uwch ei fedd lle trig—
" Gwêl fan lle mae."

Fel cysgod cwmwl cilio wnaeth ;
Ar gyflym aden amser aeth ;
Fel gwibiad mellten nes y daeth
I'r man lle mae.

LLONGDDRYLLIAD YR " HESPERUS."

(Cyfieithiad o Longfellow).

FÆ hwyliai'r Scwner " Hesperus "
Ym Môr y Gogledd du,
A'r Capten gymerodd ei ferch gydag ef
I fod yn gwmni cu.

Gleis oedd ei llygaid, ei gwallt fel aur,
A'i gruddiau fel gwawr y dydd ;
A'i bron mor wyn a blodau'r drain
Ym Mai'n ymagor sydd.

Fe safai y Capten wrth y llyw,
 A'i bib yn llawn o dân,
 Canfyddai'r gwynt yn troelli mwg,
 A'i gario'n ol a blaen.

Hen forwr fu'n hwylio'r moroedd oll
 A ddwedai yn llawn o fraw,—
 "Atolwg, O, dal i'r porthladd hwn,
 Mae timestl fawr gerllaw.

"Neithiwr fe wisgai'r lloer aur gylch,
 Ond heno nis gwelir hi";
 Y Capten a chwythai y mwg o'i bib,
 A chwarddai am ben y lli.

Disgynai'r storm, tarawai'n awr
 Y llong â dyrnod craff,
 Fe safai, a chrynai fel march mewn braw,
 A llamai hyd ei rhaff.

"Tyrd yma, tyrd yma, fy annwyl ferch,
 Na chryn o'th ben i'th droed,
 Myfi a hwyliaf y garwaf fôr
 A chwythodd gwynt erioed."

"Fy nhad! mi glywaf glychau draw,
 O d'wed pa beth yw hyn?"
 "Y niwlgloch ar y greigiog lan:"
 A llywiai i'r môr yn syn.

"Fy nhad! mi welaf oleuni gwan,
 O d'wed pa beth yw hyn?"
 Ond safai'r tad heb ateb un gair,
 Yn gorff rhewedig gwyn.

Gweddiai y ferch a'i dwylaw 'mhleth,
 Ar Dduw ei hachub hi,
 A chofiai Grist yn lleddfu'r dôn
 Ar hen lyn Galili.

Trwy'r eira tew a'r talpiog ia,
 A'r nen heb ser na lloer,
 Ymwibiai llong fel ysbryd gwyn
 At draeth y Gogledd oer.

Y bore fe safai ar y lan
 Bysgodwr yn llawn o fraw,
 Pan welai'n rhwym gorff menyw dêg
 Wrth hwylbren oedd gerllaw.

Rhew gwyn oedd yr heli ar ei bron,
 A'r lli' ei dagrau hallt;
 Fel gwman o sidan ar frig y dòn
 Y nofiai ei heuraidd wallt.

Fel hyn y bu diwedd yr "Hesperus"
 Mewn t'w'llwch ar noson oer;
 Y nefoedd a'n cadwo rhag angau fel hyn
 Ar draethell y Gogledd oer.

Y GRAGEN (*Efelychiad*.)

BETH yw oes? rhyw gragen fach wael
 Ddaeth tòn Tragwyddoldeb i'r lân
 Ar draethell byw amser i gael
 Ond ymddangos, a chilio'n y fan;
 Yn ol idd ei helpen yr aeth
 Gyda thòn i ddyfnderau'r gwyllt wy;
 Tòn arall a olchodd y traeth,
 A'r gragen fach wael nid yw mwy.

*BEDDAU Y TYLWYTH (*Cyfieithiad*).

FE'U magwyd yn annwyl ar hoff aelwyd glyd;
 Llanwasant y tŷ â'u llawenydd.
 Mynyddoedd, afonydd, a moroedd yng nghyd,
 Wahanant eu beddau a'u gilydd.

Bedd un yng nghoedwigoedd Gorllewin sy' bell,
 Ar lan rhyw afonig gysgodol.
 Yr Indiad a wŷr am ei brudd olaf gell
 Dan gysgod rhyw gedrwydd henafol.

Y môr, y gwyrdd fôr, sydd yn feddrod i un;
 Lle gorwedd y perlau mae'i wely.
 Yr hwn ddenai serch yr holl deulu'n gytun,
 'Does un uwch ei fedd all alaru!

Fel hyn yw beddau rhai unwaith mor glyd
 O dan yr hen dderwen chwareuent;
 Y rhai fu'n cymysgu eu lleisiau ynghyd
 Wrth liniau'r un fam pan weddient.

* Yn yr "Annibynwr," Rhagfyr, 1860.

DRAMA.

BRWYDR CROGEN.

(*Buddugol yn Eisteddfod Genedlaethol Porthmadog*).

Y PERSONAU A GYNRYCHIOLIR.

Owain Gwynedd.

Y Tywysog Dafydd.

Y Tywysog Hywel, Y Tywysog Rhodri (Meibion Owain Gwynedd).

Maelor ab Gwalchmai (Bardd).

Einion (Marchog).

Gwenddydd.

Cynllwynwyr o fyddin Harri II.

Swyddog o'r Fyddin Gymreig.

Madog Maelor.

Carcharorion Cyffinaidd.

GOLYGFA I.—RHAN O FERWYN UWCHLAW LLANGOLLEN.

Y Bardd yn moli Byddin Owain. Y Fyddin draw yn y golwg.

(NOSON CYN Y FRWYDR.)

BARDD :—

Machluda yr huan dros drum Moel y Geraint,

A'r nefoedd a wisgir gan orchudd o blwm ;

Chwibana ysbrydion y storm yn y ceunaint,

A'r glaw a ddisgyna yn gyflym a thrwm.

Dan lamsach y corwynt y deri a blygant ;

Griddfana y goedwig yn chwithig ac oer ;

Aberoedd y mynydd yn wyllt ymraeadrant,

A'r gwlybion gymylau ddiffoddant y lloer.

Dan bwysau'r storm, mewn t'w'llwch tew,

Yma saif ein byddin lew,

Gwŷr Owain yn eu grym ;

Fel creigiau'r 'Ryri'n lleng ar leng,

Neu donnau'r môr yn rheng ar reng,

Pob gŵr a'i arf yn llym.

Gweryriad cadfeirch Aberffraw,
 Sy'n dweyd drwy fylchau rhu y gwynt,
 Fod hen Eryrod Arfon draw
 Yn ymdaith i'w rhyfelgar hynt.
 Clywch! Owain Gwynedd sydd ger llaw,
 A'i wŷr, meib rhyddid y'nt.
 Mae'n awr yn sengu ar ein tud
 Y gelyn gwaethaf eto gaed;
 Rhy gysegredig yw i gyd,
 I'r Norman fathru dan ei draed
 Y tir a brynai gynt mor ddrud,
 Ein tadau gyda'u gwaed.

Y mellt fu yn gwibio fel saethau uwch ben,
 A cherbyd y daran hyd balmant y nen
 Yn awr a ostegant, a'r dymestl gerth
 A safant i syllu gan ffrwyno eu nerth.
 Y lloer fel glân forwyn yn wylaidd a gwyd
 Ei gorchudd dan daflu ei llewyrch gwan, llwyd;
 Y bicell a'r darian i'w gweled sydd draw,
 A Dafydd ab Owain a'i gledd yn ei law
 Fel eilun gwroniaeth hynafiaid ei lin;
 Hyawdledd arwrol ddylifa o'i fin.
 Hawddamor! eginyn ein gobaith yw ef;
 Boed iddo fendithion y ddaear a'r nef.

(Enter Y Tywysog Dafydd yn annerch ei filwyr).

DAFYDD :—

Fy llon gydfilwyr dewr dros freiniau'n gwlad,
 Yn absenoldeb ein brenhinol dad,
 Eich hannerch wyf y nos dymhestlog hon,
 Nid am fod arwydd llwfrdra mewn un fron;
 Na, pell o'm meddwl ydyw meddwl hyn
 Am un o arwyr "Baner gwyrdd a gwyn."
 Mae brwydr Aber Menai yn ein co',
 Pan lifai gwaed yr estron dros ei gro.
 A meysydd Cwmswllt in' yn dystion sydd,
 Pan ffoai'r Norman fel clwyfedig hydd:
 Coed Enlo yn ein cof sydd heddyw'n fyw:
 Tyst o'ch gwrhydri ardal Rhuddlan yw.
 Mae hyn i mi yn wystlon dros bob llaw
 A chalon, nad oes arnynt gysgod braw.
 Mae calon Gwynedd heno dan fawr bwys
 Yn curo'n wyllt yng nghanol pryder dwys.
 Y dydd yfory buddugoliaeth gawn,
 Neu syrthio'n ebyrth rhyddid Cymru wnawn.

Dychmygaf glywed llais hen Ddewrion gynt
 Yn gymysgedig â rhuadau'r gwynt,
 Y rhai a waedent dros rydd freiniau'n gwlad—
 "Hen Deirw unben Ynys Prydain" fad:
 Ysprydion Gwallawg, Llenawg a dewr Bedwyr fawr
 Caswallon, Glewlwyd, a'r gwrdd Benlli Gawr,
 Cynan Nawdd Nifer a Chynddylan Rudd,
 Caradog a'r hen Arthur yma sydd,
 A mil o hen wroniaid dewr ein gwlad,
 Yn gôr gwarcheidiawl dros ein gwrawl gâd.
 Mae'r lle 'rym arno'n gysegredig fro,
 Gan lwch tri gwron orwedd yn ei gro,
 Guell a Sawel a'r Cleddyfrudd Gwen,
 Y dewraf o ddewr feibion Llywarch Hen.
 O boed i'w hesgyrn huno'u tawel hun;
 I'w hafionyddu, na foed llwfrdra un;
 Pob bron poed ddewr, ac awchlym boed pob cledd;
 Mai felly'r ych hawdd darllen ar eich gwedd.
 Gydfilwyr dewr, gorffwyswch chwithau'n awr,
 Hyd nes cyhoeddo'r Mantor doriad gwawr.

'Rwy'n teimlo pryder, Rhodri, am ffawd Einion
 Ein "brawd mewn arfau," cymrawd cywir galon.
 Mae'r awr ar ben pan ydoedd i ddychwelyd;
 Mae'r lloer dros Gadair Berwyn bron ar fachlud.

RHODRI :—

Fy mrawd, nis gallaf dd'wedyd helynt Einion;
 Ond hyn a wn—mae'n bur a dewr ei galon.
 Os dyn gyflawna'r gwaith a roddwyd iddo,
 Einion ei hun yw'r dyn eill fyned trwyddo.
 Doethineb deg maeslywydd roddwyd iddo;
 Gwroldeb cad o dan ei fron sy'n curo;
 Ond cofia, Dafydd, na fydd rhy bryderus;
 Hyd dir Osweiliawn, pell yw'r ffordd a dyrus;
 Rhaid yw i Einion fod yn wyliadwrus,
 Ac hefyd—Ust! pa dwrf sydd yn ein lladdfre?
 Pwy maent yn gyfarch â chroesawus fanlle?
 A! dacw ŵr yn dod ar drum y gorwel
 Yn frysio g o gyfeiriad adran Hywel.

DAFYDD :—

Pwy yw? Ai Einion ddewr a chywir galon?

RHODRI :—

Ein Einion yw. Pa ffawd, pa ffawd, hoff Einion?

EINION :—

Fy Arglwydd Dafydd, a'm hoff Arglwydd Rhodri,
Os yw yn hwyr, poed iwch fy esgusodi :
Adroddaf i chwi ansawdd byddin Harri.

DAFYDD :—

Pan welir angen esgusodi Einion,
Bydd dewr yn llwfr a llwfrgi yn ddewrgalon !

RHODRI :—

Bydd còr yn arwr, a phob arwr gloewgled
Yn wrachod gwannach nag hen ferched Gwynedd.

EINION :—

Arglwyddi dewr, mae'n ormod eich gorfoliant ;
I un o'm hoed mae'n fil-fil mwy na'm haeddiant.
Poed im eich cennad, traethaf i chwi'n gyson
Yr hyn a welais yng ngwersyllfa'r Saeson.
Pan daflai Gorsedd Gwen ei chysgod hwyrrawl,
Ac Abermorlas dan ei mantell nosawl,
Cyfeiriais innau'm camre hyd Osweiliawn,
Nes cyrraedd rhengau blaen y gelyn digllawn,
Ac yn eu clyw tarewais dannau 'm telyn.
Pan glywent hon anghofient bob rhyw elyn,
Fy ngwisg a'u twyllodd, ac fy null henafol
A'm gwenllaes farf, ynghyd a'm dellni ffugiol.
Dechreuau'r ddawns a minnau'n chwareu'n fywiog,
Gan ddal fy llaw yn fynych am y geiniog.
Fy arwain ges o gwr i gwr o'r fyddin,
Nes dod i chwareu cainc o flaen y Brenin.
Gwrandawodd arnaf mewn rhyw ddull digyffraw
Yn chwareu'r dôn " Difyrrwch gwŷr Aberffraw " ;
Ac yna'm holi'n ddwys a wnai am helynt
Byddinoedd Owain, a pha fan yr oeddynt.
Ond mi, ynghylch y fyddin 'chydig wyddwn :
Telynor tlawd yn hel ei fara oeddwn.
A cheisiwn chwareu cainc i'w ail ddifyrru,
Ond hawdd gwel'd nad oedd ar ei galon ganu ;
A galwai ato ei lywyddion arfog,
I baratoi yfory groesi Ceiriog ;
Ac yna dechreu wnaeth y storm ofnadwy.

Ces innau gyfle'n awr i droi o'r neilldu
Fel un yn chwilio am rhyw fan i lechu ;
Ond buan iawn cyrhaeddais " Ogo'r Goedwig,"
Lle mae fy ngwisg a'm telyn yn guddiedig.

A phan yn croesi dolydd teg Brogyntyn,
Y fantell hon a gefais ar rhyw foncyn.
'Doedd neb yn ateb, nac un gŵr i'w ganfod,
Ond credu'r wyf fy mod yn ei hadnabod;
Os nad wy'n camgymeryd, Madog biau
Y fantell gefais ym Mrogyntyn gynnau.

DAFYDD :—

Un Madog yw, nis geill y gwyll fy nhwyllo;
Ond pam y'i caed yn nhir Brogyntyn heno?
Nid yw y tywod deirgwaith wedi sefyll
Er pan y gwelais Madog yn y gwersyll.
Rhodri, a gwrddaist ti a mab Angharad?
A ddoliaist ar ei bryd, a chroen ei lygad?
A eill gwaed Owain Gwynedd droi yn lasdwr?
Os geill, mae Madog mab fy chwaer yn fradwr.
Ond hwnt a hyn, mae'm nwydau yn cynhyrfu;
Ar hyn o bryd rhaid gwylied tynged Cymru.
Un gair a thi yr hyf a'r dewrfryd Einion—
Pa faint yw rhif a nerthoedd rhengau'r alon?
Mae'u bost yn fawr, a yw eu gallu'n gydweddd?
A safant hwy wrhydri Byddin Gwynedd?

EINION :—

Fy Arglwydd Dafydd, gallant mewn rhifedi
Roi ini ddiwrnod tēg o ladd a medi;
Y maent yn ddeublyg ini mewn niferoedd,
Ond deublyg haws yw lladd lle bo llaweroedd;
Ni raid i lemsaeth ddisgyn ar y ddaear,
O ddiffyg nod fod heb ei nodi a gwyar,
Na chledd na phicell fod heb eu boddloni
Os saif y Sais ei dir heb ddigalonni.
Rhyw ysbryd llwfr oedd heno yn eu rhengoedd;
Nid ei hoff waith yw dringo ein mynyddoedd.
Wrth iddynt gofio gwaith hen goedwig Enlo,
A'r fath dderbyniad gwresog gawsant yno,
Nid rhyfedd yw os ydynt yn arswydo.

DAFYDD :—

Can diolch it, fy hoffaf gyfaill Einion;
Mae hoender a dewrfrydedd lon'd dy galon.
Yn hwy ni'th ddaliaf: boed nos da iti heno;
Af finnau trwy y gwersyll cyn gorffwyso.

RHODRI :—

Nos dawch, nos dawch, fy annwyl gyfaill Einion;
Fy serch dwg at yr hon a biau'th galon.

GOLYGFA II.—LLYS PENGWERN.

Gwenddydd yn canu mewn ffenestr.

GWENDDYDD :—

Pa le mae fy Einion, anwylyd fy nghalon?
 Pa le mae'r un ffyddlon yn tario mor hir?
 Addawodd ymweled â'i "lanaf fwyn luned"
 Cyn myned i wyneb gelynion ein tir.
 O! curo mae'm dwyfron o herwydd breuddwydion,
 Fod brad a chynllwynion i'th fwgwth mor hy;
 Ar dorri mae 'nghalon os na ddoi yn union,
 O tyred, fy Einion, fy'm cariad fwyn cu.

EINION (*yn ymddangos*) :—

O, Gwenddydd fwyn, na ad i'th galon ddewr
 Fyth, fyth lwfrhau gan argraff breuddwyd gwyllt;
 I gariad milwr gwn nad gweddus hyn.
 Pa beth, fy nghlomen dêg, yw'r breuddwyd cas
 A barodd it yr anesmwythder hyn?

GWENDDYDD :—

Na chyfrif im wendid, fy annwyl hoff Einion;
 I ti, fy newr filwr, agoraf fy nghalon.
 Ar fryncyn Penrallt adaru yr oeddwn:
 Wrth lwyfan Gwenhwyfar yn flin yr eisteddwn;
 Yr heuldes a ddawnsiai i gân yr ehedydd,
 Fel mil o widdonau ar frigau y coedydd.
 Y mynydd a lanwyd gan suad y gwenyn,
 Ac awel fywhaol yn chwareu drwy'r rhedyn.
 "Llygadlym" fy hebog (dy rodd im y llynedd)
 Oedd hynod anesmwyth ar f'ysgwydd yn eistedd;
 Syldremiai i waelod y ceunant cysgodol,
 A chrynai 'i adenydd a chriai'n gwynfanol;
 A minnau edrychwn hyd waelod y fawnog
 Er gwybod beth roddai'r fath flinder i'm hebog,
 A gwelwn ddof g'lomen fy nhad mewn dyrysni,
 A chigfran o'r castell yn mron disgyn arni;
 Ac yna "Llygadlym," fel llemsaeth o fwa,
 Neu ddeilen mewn corwynt o ran ei chyflymdra,
 Brysurai i'r llannerch fel dewrfryd ornestydd
 I wared y druan o afael ei llofrudd.

Ac yna mi welwn gigfranod dieithriol
Yn codi o agen y graig gyferbyniol;
Ac oll ar "Llygadlym" osodent yn ffyrnig,
A chigfran y castell yr un mor fileinig,
Tra dewr oedd "Llygadlym" ac aml un glwyfodd.
Ond cigfran y Castell o'i ol a'i hergydiodd,
Ac yna cydsyrthient i'r ddaear yn sydyn,
Yn isel o'm golwg i waelod y dyffryn,
A minnau a redais i achub "Llygadlym,"
Ond pan yn cyrhaeddyd y fan deffro wneuthum.

EINION :—

Ai hyn fu'n blino'm geneth fwyn—
Ychydig frain yng nghwr y llwyn
Yn bygwth dwyn ei 'deryn?
Gobeithio na fydd byth is nen,
Ddim gwaeth i flino'm geneth wen,
Na ffugiawl freuddwyd eilun.

GWENDDYDD :—

O fy Einion, paid a chellwair;
Breuddwydiais felly, deirgwaith, do,
Nes oedd fy nghalon bron ar lesmair,
Pan yn deffro'n chwys bob tro.
Methais fwyta fy morefwyd;
Hyd i'r Dduallt teithio wnawn;
Yno rhoddai i fy mreuddwyd
Gaenor Ddu ddehongliad llawn.
Mae'm dwyfron mewn cyffro,
Mae'm calon yn curo,
Mi wn na freuddwydiaf fi un breuddwyd heno.

EINION :—

Pa fodd y darfu Gaenor Ddu
Ddehongli'th freuddwyd, Gwenno gu?
Paham caiff hynny'th flino?
Chwal pob rhyw flinder o dy fron,
Tyr'd, tyr'd fy ngeneth, chwardd : bydd lon,
'Run modd ag Einion, Gwenno.

GWENDDYDD :—

Na! sobr yw deongliad Gaenor Ddu;
Trwy'i chyfrin Wyddor gwelai'r oll o'i blaen.
Gall ddarllen tynged dyn ar rol-lyfr nen,
Ac nid yw'r Bradwr hwn sy'n awr ar waith,
Cynllwynawl drais a'i dwyll cythreulig du,
Na'i ddichell yn guddiedig iddi hi.

O, Einion gu, fy mywyd wyt a mwy.
 Pa les fa'i bywyd im pe hebot ti?
 Y dewraf yn newr rengoedd Owain fawr—
 Y llew a'r oen gyd drigent yn dy fron
 Mor dŷn, fel nad oes le i dwyll a brad
 Na llwfrdra bas o fewn dy fynwes bur.
 Paham yn d'erbyn di mae cynllwyn nos?
 Paham sycheda Madog am dy waed?
 Ai am nad oes gelynion yn ein bro
 Yn sarnu'r tir lle gwaedai'n tadau gynt,
 Lle geill yn anrhydeddus ruddo'i lafn
 Yng ngwaed y rhai a fathrant Gwalia wen,
 Gan wneud ei meibion iddynt yn gaeth weis,
 A darostyngu'i thêg wryfon pur
 Drwy actau chwerwach nag yw angeu'i hun?
 O! Madog fradus! ef yw'r gigfran lofr
 A ol-drywanai'm hebog dewr a phur!
 Ef yw yr un drwy ddwyllaw'r gelyn cas
 Ollyngai'th waed mewn eiddgeddus lid!
 Ond bys yr Iôr yng ngweledigaeth nos
 Ddynodai'i dwyll ar lenni'm breuddwyd cudd.
 Fy annwyl Einion, gwylia heno'th lwybr!
 Mae'th enedigol blaned yn llawn gwg.
 Y bore heddyw, gwisgai'i chant a gwaed,
 A'i llygaid droes yn welw fel y plwm,
 A llwydwawl marwol lanwa'i phruddaidd gylch:
 Yr hyn yn iaith y ser sydd arwydd sicr
 O ryw drybini dwys neu farwol frad
 Yn llym fygythio'r sawl fo dan ei nawdd.

Einion :—

Fy siriol Wenddydd, beth! wyt ti am droi
 Yn rhyw *Gyfyllwyr prudd*? anwylyd gu
 Na flina'th galon fach gan bryder gau.
 Ni ddichon Madog dywysogawl lin
 Am foment goledd yn ei urddol fron
 Un gelyniaethus frad yn erbyn neb;
 Pa faint yn llai yn f'erbyn i, yr hwn
 (Fel gwyr dy deilwng dad) achubais ef
 O ganol llu y gelyn gyda'm cledd.
 Na, na, fy Ngwenddydd dlos, haws credu fod
 Rhyw ddiffyg ar wybodaeth Gaenor Ddu,
 Neu fod fy mhlaned dan rhyw glefyd dwys,
 A'i gwedd yn brudd, nag amau funud awr
 Fod Bradwr o fewn teulu Owain Fawr.

Fe redodd y nos yn mhell, fy anwylyd,
Yn achos fy ngwlad rhaid imi ddychwelyd ;
Dy weddi, dy galon, dy law, dyro gusan ;
Un arall, un arall, nos da, f'annwyl rian.

(Exit Gwenddydd).

Yn awr, i'r gad, i'r gad, pan ddelo'r wawr
I noeth ddatguddio llu y gelyn hyf !
Y gloywlafrn hwn drywanodd alon gynt
Gaiff eto suo drwy yr awel lem,
Ac angau ym marchogaeth ar ei fin.
Fy ngwlad, mor annwyl oeddit im erioed ;
Ond mil anwylach heno wyt i mi
Tra ynot ti y trig fy Ngwenddydd lân.
Fath freuddwyd cas ! ti, Hunllef erch dy lun,
Tynghedaf di nad elot byth at hon
Yn oriau'r nos, i aflonyddu'i chwsg
A dychrynfeydd cynllwynion twyll a brad,
Gan segur lunio dychymygion gau !

(Cynllwynwyr arfog yn ei amgylchu).

Yn ol, yn ol, chwi fasaidd wylliaid llwfr,
Ai nos-yspeilwyr, neu ai ynte rhai
O deulu Alis y'ch ? Os felly, 'r cwm
Hwn elwir ar eich ol tra rhedo dwfr,
A gwaed llwfrgiaidd gaiff daenellu'i lwch.

UN O'R CYNLLWYNWYR :—

Nid gwylliaid llwfr, na chwaith yspeilwyr nos,
Ond milwyr dewr ym myddin Harri Deyrn ;
Ein neges ydyw dal felynor dall
Fu drwy ein rhengoedd tua machlud haul.
Mae'r gwyll yn lluddias ini wel'd ei farf
Oedd wen a hir, ond tyngu wnawn i'r llais
Mai ti yw'r gŵr. Dymuna Harri'n fawr
Ail glywed cainc o dannau'th delyn bêr.
Rho'th gledd i'r wain, a dal dy dafod llym,
Rhag ofn bydd raid it wrtho cyn bo hir.

EINIION :—

Hym ! dal fy nhafod llym sydd gyngor doeth ;
Can's pwy erioed wrth rincian gyda gwrach
Enillodd ddim ? ond gweinio'r cleddyf hwn
Ni wnaf, nes yfo'n drwm, hyd feddwod llawn,

O'ch gwaed. Boed awch Caled-fwlch ar ei fin
 A dur ewynnau Arthur nertho'm braich.
 A phe baet ddiafl ni ddeli'r dyrnod hwn!
 Ha, llyfa'r llwch! A thithau, dilyn Ef!
 Eto! eto! eto! treiglwch bump!

(Yn taro pump i'r llawr).

Yn awr, chwi dri anfonaf ar eu hol
 Mewn eiliad, draw i fro'r cysgodion erch!

(Enter Madog: yn trywannu Einion o'i ol).

A! pwy o'm hol a'm gwanodd? llwfrgi bas.
 O Madog! Madog!! Madog!!! ai tydi?
 Ai ti, O Madog, dorrodd rym y fraich
 A godwyd yn dy blaid mor rymus gynt?
 Ar feysydd Cwmswllt pan y gwelais di
 Yn rhwym yng nghanol llu o arfog wŷr,
 Ai troi fy wyneb draw—ai dal yn ol,
 A gosod pris ar werth fy Einioes wnes,
 Neu ynte rhuthro megys llew i'r bwlch
 A'th ddwyn yn rhydd â'r fraich hon glwyfaist di?
 Yr wyf yn llesg, O Gwalia, f'annwyl wlad,
 O, Gwenddydd, Gwenddydd annwyl, dan fy mron
 Eich enwau gerfiwyd mewn llythrennau gwaed.
 'Rwy'n marw, Gwenddydd—G-w-e-n-dd—

(Einion yn syrthio).

MADOG:—

Rhwymwch ei archoll ef; gwae, gwae, erioed
 Im' godi llaw yn erbyn un mor bur!
 O, na bai modd dadwneud yr hyn a wnaed!
 Drwy frad y noson felldigedig hon
 Rhais fythol warth ar enw tŷ fy nhad;
 Mae'n awr rhy bell i'w galw byth yn ol;
 Rhaid suddo eto'n ddyfnach fyth mewn gwarth.
 Pa beth a wneir? Ti, ddiafl, fu'n f'arwain cyd,
 Gorfenna'th waith, rhaid im' dy ddilyn mwy.
 Dewch, rhwymwch ar fy march ei luniaidd gorff,
 A dygwch ef hyd wersyll Harri'n rhodd.
 Pe'n fyw, teimlasai'r rhengoedd flas ei ddur
 Yn trachwyrn fedi ei filwyr megys brwyn.
 Prysurwch gydag ef cyn codi haul
 I noethi erchyll waith y noson hon.

GOLYGFA III.—PONT DAFYDD GOCH.

Gwalchmai yn disgrifio'r frwydr.

GWALCHMAI :—

Clywch udgorn Gwynedd gyda'r awel ddydd
Yn uchel alw'i Brython dewr i'r cyrch,
Tra llethrau Crogen megys llwyni coed
Gan filwyr Harri'n araf sengu 'mlaen
Fel muriau dur, am fathru breiniau'n gwlad,
A dwyn ein meibion dan warogaeth gaeth
A gwasaid i ewyllys falch eu teyrn.
Dynesa'r Brython, hwythau'n llawn o lid,
A fflachio gwreichion byw o'u llygaid llym,
A'u dur yn adlewyrchu pelydr gwawl,
Fel egin mellt cyn cyrraedd nerth eu gwefr;
Ofnadwy benderfyniad ar eu gwedd,
Fel llewod am amddiffyn genau'r ffau
Lle gorwedd eu cenawon.

Dacw lu,

Y Tywysog Hywel yn dyrchafu cledd :
Tinc arf ar arf, y gwaed a red yn ffrwd :
Mae Rhodri'n gledd yng nghledd a'r gelyn hyf.
Fel angel llym marwolaeth wele draw
Y Tywysog Dafydd ar ei farch (lliw'r nos),
A'i fleiddiawl lu yn rhwygo'r oll o'u blaen ;
Arswydawl lefau'r clwyfawg leinw'r nen :
Y dur bicellau dwymnent yn y gwaed :
Ysgarlad hyd y dwrn yw'r miniog gledd :
A chwmwl saethau d'wyllant wawr y dydd :
Fel seirff hedegog hisiant ol a blaen,
Gan frathu'n farwol rhyw wronaidd fron.
Yr awchlem fwyell ar y llurig ddur
Gan wyllt ergydion grymus fylcha'n bwl.

Yr olaf adran, gwŷr Eryri oll,
Dan Owain fawr a ruthra'n awr i'r cyrch
Fel anorchfygol dôn ; a thincian eirf
Sy'n dyblu ar y glust ; a ffrydiau gwaed
Dros waed ceuledig cynt, ail lifa'n awr.
Diaspad sobr ! mae tynged Gwynedd dêg
Yn ymddibynnu ar y rhuthriad hwn.
Fy anadl saif ar drothwy marw a byw,
A'r galon bron gan bryder baid a'i chur :
Fe balla iaith, a'm llygaid yn fy mhen
A welw-wag syllant i'r ofnadwy gyrch.

Ha ! clywch fuddugol udgorn Aberffraw !
 Llais Owain Gwynedd sy'n adseinio'r nen :—
 " Ymlidiwch, wŷr, ymlidiwch " yw ei lef :
 " Ymlidiwch, wŷr," ateba'r creigiau'n ol :
 Mae'r Sais yn plygu dan y fwyall ddur :
 Y flaenllym bicell fylcha'r rhengau oll :
 Y saeth a'r cledd gyflawnant farwol waith,
 A'r gelyn yn gynyfiau ar y maes.
 Mae'n ffoi ! mae'n ffoi ! mewn anhrefn tua'r glyn,
 Gan syrthio'n draflith, gorff ar gorff, mewn gwaed.
 Gwyllt-ruthrant i'r ffyrnigawl Geiriog chwern
 Nes cronni'i dwfr yn dorchau dros y ddôl :
 Trwy Crogen ffoant fel yr hyddod gwyllt,
 A'r Brython yn dyheuad am eu gwaed.

(Enter Tywysog Dafydd a Madog Maelor).

DAFYDD :—

Na chredaf byth, byth, Madog, na wnaif byth ;
 Sai'r celwydd yn ei wddf a dd'wedo hyn,
 A fferdod angau ddalio'r tafod bas
 A feiddia gablu enw Einion bur.
 Lle bu llaw angau'n fwya'i rhwysg a'i rym,
 Lle bu'r galanas boethaf ar y maes,
 Lle dyfna'r gwaed man hynny ceisiwn ef.

MADOG :—

Da, da, fy Nh'wysog, da, os felly ceir
 Mai syrthio wnaeth tra'n ymladd dros ei wlad,
 Dedwyddwch eto driga dan fy mron,
 Yr hon a rwygwyd gan y newydd trwm
 Fod Einion wedi uno â rhengau'r Sais.
 Mae Hywel ddewr a Rhodri yn neshau,
 Fe allai gwyddant hwy ynghylch ei ffawd.

(Enter Hywel a Rhodri).

DAFYDD :—

D'wysogion, beth am Einion meddwch chwi ?
 Pa fodd cyfrifwch am ei ddiflant ef ?

HYWEL :—

I mi mae rhyw ddieithriol d'w'llwch tew
Anesboniadwy'n toi'r amgylchiad hwn ;
Ond prysur dafod cabledl sydd ar waith
Yn ceisio duo'i bur gymeriad ef,
Gan osod dirgel frad a thwyll wrth wraidd
Yr achos o'i ddiflaniad.

Eraill saif

O'n dewraf wŷr yng nghyd, a'u golwg llym
Yn fflachio llidiawg fyllt i gwrdd y sawl
Ynganant air difriawl yn ei gefn.

MADOG :—

Mae'n rhyfedd, rhyfedd iawn nas gellir cael
O hyd i'w gorff, os syrthiodd yn y gad ;
Er chwilio maith, 'does neb a'i gwelodd ef
Yn fyw na marw er neithiwr yn hwyr, hwyr ;
Pryd hynny ar fy march glas gwelwyd ef
Yn gyrru yng nghyfeiriad prysgoed Gwên.
Pa beth ei neges ar fath awr o'r nos,
A ph'le ei gyrch, gadawaf atoch chwi.
Ond hyn sydd hysbys, heddyw llamai march
O rengau'r Sais, heb farchog ar ei gefn.
Cysonwch hyn, os gellwch, tra 'does neb
Ond Einion (farw na byw) yn awr ar goll.

RHODRI :—

Awn dros y maes, a chwiliwn waith y dydd,
Ac os yn farw y ceir fy Einion gu,
Cei fwyta'th eiriau, Madog, neu fy ngwlad
Brawf Rhodri, cyfaill Einion, eto'n fyw.

MADOG :—

Poed felly bo : os syrthiodd Einion ddewr
Ar faes y drin, yn ymladd tros ei wlad,
Fy nghleddyf etyb ddur am ddur i'th gledd.

DAFYDD :—

Pwyll, dywysogion, nid yw'n gweddu'n awr
In' ymrafaelio'r dydd gwrhydus hwn,
Nes cael rhyw olau ar y t'w'llwch chwith
Sy'n cuddiaw ffawd ein Heinion ddewr o'n gwydd :
Awn, chwiliwn yn fanylach eto'r maes.

(Exit Dafydd, Hywel, a Rhodri).

MADOG (*wrtho ei hun*) :—

Ewch, chwiliwch, chwiliwch nes yn ddall y b'och,
 A threuliwch eich golygon, nes y bônt
 Mor llwyd a'r madarch yn eich pennau ffôl ;
 Nis gwelwch ef tu yma i glawdd y Sais.
 Madog, ardderchog Madog, gwnest dy ran
 Yn iawn, yn iawn, mae popeth heddyw'n iawn.
 Ar dafod Einion saif mudandod byth,
 A'i enw wedi ei ddamnio drwy y wlad.
 Ar enw Einion bradwyr enwir mwy !
 Ha, dyma wenwyn serch i Wenddydd falch :
 Fe'i mathra fel abwydyn dan ei thraed ;
 Ei bron wladgarol a ffeiddiai frad ;
 Fe'm gwrendy mwy : fe'm câr (mae'i thad o'm tu)
 Mae rhywbeth oddi fewn ddwed " Na wna byth,"
 A phe y gwnai, a phe y deuai'm gwraig
 Cynneuai uffern yn fy mynwes au ;
 Angyles yn fy ngwydd, a chythraul cudd
 Yn syllu arni drwy ffenestri gwaed !
 Ond mynnaf hi, can's nid am 'chydig bris
 Y prynais hi, ac nid am 'chydig chwaith
 Y collaf un a gostiodd gymaint im.

(*Exit Madog*).

CAN GWENDDYDD *yn chwilio am gorff ei chariad ar Faes y Frwydr*
 (*tôn " Caerffili "*) :—

Pa hyd caiff gormes, llid a brad,
 A'r March Coch fathru blodau'n gwlad,
 Gan rwygo llawer teulu mad,
 A thorri llawer calon ?
 O, llawer mam yng Ngwalia fydd
 A'r ffrydiau'n llifo dros ei grudd,
 A llawer merch fydd heno'n brudd
 Fel finnau am fy Einion.

Gwroniaid welaf lu dan draed,
 Gwroniaid clwyfawg yn eu gwaed ;
 O'r fath alanas yma wnaed !
 'Rwy' bron a thorri'm calon.
 Ond annwyl un, pa le 'rwy't ti ?
 O gwrandaw, gwrandaw ar fy nghri ;
 O blith y meirw ateb fi,
 Fy annwyl, annwyl Einion.

Ai hwn yw ef, ai ynteu hwn?
 Ai ef sy'n gorwedd ar y grwn?
 Pa le y mae, nis gwn, nis gwn,
 A hyn sy'n torri'm calon.
 Os angau daenodd drosto'i len,
 O na chawn gynnal pwys ei ben:
 O na chai farw ym mynwes Gwen,
 Fy annwyl, annwyl Einion.

Pa les im aros yma'n hwy?
 Mae'r galon fach yn awr yn ddwy;
 Nid oes yn awr a wella'm clwy';
 Tyrd, angau, trwy fy nwyfron.
 A chladder Einion gyda Gwen,
 A phlanner bedwen uwch ein pen,
 A'r Bardd a roddo hyn mewn llen
 O hanes Gwen ac Einion.

GOLYGFA IV.—PEN-YR-ALLT.

*Enter Einion wedi dianc o'i garchariad yn Lloegr mewn gwisg
 Bardd, a'i hen delyn ar ei gefn.*

EINION:—

Hen ddyffryn Collen hardd sydd ger fy mron,
 A'r Ddyfrdwy yn dolennu trwyddo'n fyw,
 Fel sarff arianlliw, a'i hudolus drem
 A'm deil i syllu ar ei swynawl wedd
 Mewn llewyg bron. O, dacw Pengwern dêg
 Yn dod i'm gwydd, cartrefle Gwenddydd bur;
 Fy nghalon lam fel hydd o dan fy mron!
 Pa ryfedd, galon fach? sawl gwaith, sawl nos
 Y teithiaist yr unigol fryniau hyn
 Yn fy ngharchariad blin yn llatai'm serch
 At Gwenddydd dêg, gan brudd ddychwelyd i
 Fy ngharchar du cyn torri gwawr y dydd?
 Do, llawer gwaith o'm rhwymau tyn yn rhydd
 Yng ngherbyd breuddwyd per y cariaist fi
 I wynfydedig wyddfod Gwenddydd lân.
 Ha! dyma faen y Breuddwyd pruddaidd gynt,
 Y cwmwl cyntaf dduodd wybren dêg
 Fy annwyl fun! Ac er ei mwyn yn awr,
 Hen delyn ber fy ngwlad, moes glywed llais
 Dy dannau mân yn plethu Molawd Gwen
 Fel pan y canem dan ei ffenestr gynt.

(Yn tynnu ei delyn oddiar ei gefn ac yn canu).

Gwyn yw'r eira, tég yw'r lili,
 Prydferth ydyw lliwiau rhos,
 Llon yw'r ser pan fo hi'n rhewi,
 Gan ysmitian ar y nos ;
 Nid yw'r eira, nid yw'r lili,
 Nid yw'r rhos na'r ser uwchben
 Mewn prydferthwch werth eu henwi
 Wrth brydferthwch annwyl Gwen.

Per yw'r mafon, per yw'r mefus,
 Per yw ceinciau côr y llwyn,
 Per yw'r diliau, per yw'r delyn,
 Per yw'r blodau a llawn swyn ;
 Blodau, telyn, diliau, miwsig,
 Mafon, mefus, ânt dan len :
 Mil mwy peraid, mil mwy melys
 Ydyw cusan gwefus Gwen.

Siriol ydyw gwawr y boreu,
 Siriol ydyw ewyn ton,
 Siriol ydyw'r ŵyn yn chwareu
 Siriol gampau ar y fron,
 Ond siriolach im na'r wawrddydd,
 Campau'r ŵyn, a'r don frig wen
 Yw'r sirioldeb sydd yn ddibaid
 Yn nau lygaid siriol Gwen.

Crwydro'r byd a nofio'r tonnau
 Wnawn i ennill Gwenno gu ;
 Rhuthro wnawn i ganol brwydrau
 A wynebwn angau du.
 Yn fy mywyd mwy ni phrisiwn
 (llais i'w glywed draw).

(Enter Gwenddydd yn gyffrowyllt, yn cael ei dilyn gan Madog
 mewn gwisg Eurych).

GWENDDYDD :—

Help ! help !! help !!! henafol fardd, rho'th nawdd
 Rhag gwaeth na llofrudd yn fy erlid sydd,
 Rhag un creulonach nag yr angau'i hun !
 Gyrrodd fy mhwyll ar ffo ; fe dd'wedir, fardd,
 Fod Gwen o'i cho' ! o'i cho' yn wir, ha, ha.

Ynfydion ! na, ei cho' sydd yn ei lladd !
 Cofio fy Einion bur, a'r Madog hwn
 Ei fas fradychwr llwfr ! o'm co' yn wir !
 Mae'n dod, O ! nawdd fi, fardd, nid wyf o'm co',
 Anghofia un y dagr yn y clwy ?
 O na chawn farw a myn'd at Einion mwy.

EINION :—

Cysura, fach, wyt ddiogel dan fy nawdd.

(Enter Madog).

Pwy wyt ti, Flaidd, erlidi'r Ewig hon ?
 Pa mor amddifad wyt o'r hyn sydd ddewr !
 Wyddost ti beth yw rhinwedd, beth yw gwarth ?
 Pa beth yw c'wilydd, a pha beth yw twyll ?
 Pa beth yw llwfrgi a chynllwynydd nos,
 Bradwr ei wlad a llofrudd cyfaill pur ?
 Efryda hyn !—gad i'r ddihalog ferch
 Fod dan fy nawdd yn rhin fy marddol fraint,
 Neu tynnaf lid y nefoedd ar dy ben.

MADOG :—

Y croes-raen glerwr, dal dy gabl yn ol !
 Beth ! haerllug gi ! ai ti i'm bwgwth sydd ?
 Nac ymddirieda yn dy oedran trwm,
 Na gwynder gwallt, na braint dy farddol urdd ;
 Os sefi eiliad ar fy llwybr mwy,
 Fy nghleddyf hyd y carn red drwy dy gorff ;
 Ni phrisiaf yn dy reg, na llid y nef.
 Moes im y ferch yn awr.

EINION :—

Sa'n ol, sa'n ol.

(Enter Milwyr gyda charcharorion Cyffinaidd).

CAPTEN :—

Pa ffrwgwd gwarthus ? pwy a noetha gledd ?
 Yng ngwyddfod Bardd, hen fardd dan dalaith wên
 O wallt arianlliw wisgwyd am ei ben
 Gan anrhydeddus law amseroedd blin ?

GWENDDYDD (*ar ei gliniau*) :—

Dy nawdd, o filwr ! nawdd fi, filwr dewr,
Rhag un creulonach nag yr angau'i hun.
Nid wyf o'm pwyll ; O, nawdd fi, filwr dewr,
O, anrhydeddus filwr dewr, dy nawdd !

CAPTEN :—

Filwyr, dygwch yr adyn hwn yn rhwym
A sicr o flaen ein tra urddasol deyrn.
Y fory yr eistedda gorsedd barn
I drin achosion ac i chwilio i mewn
I'r t'w'llwch rhyfedd sydd yn trwchus doi
Anffodus ddiflant poenus Einion ddewr.
A thithau, fardd, tynghedaf di i'r Llys
O flaen ein teyrn i adrodd yno'th gwyn,
A'r rhiaïn hon gaïff fod o dan fy nawdd,
Ac myn anrhydedd pur fy nghledd caïff fod
Hyd ddydd y fory mor ddihalog bur
A phe bai 'mhlith angylion gwynion Nef.

GOLYGFA V.—LLYS BARN.

(*Y Mantor yn chwythu corn gwlad*).

GWALCHMAI (*yn agor y Llys*) :—

Arglwyddi a gwlad ! boddus fryd ein teyrn
Urddasol yn eich galw i orsedd barn
Yw dadrys y dirgelwch tywyll sydd
Yn gorwedd mor anhydraidd ac amheus
Ar un o'r cymeriadau gloewa 'rioed
A dynnodd gledd o'r wain ym mhlaid ei wlad—
Einion Farchog, y llon, y pur, a'r dewr.
"Llafar bid lafar"—Duw a'n T'wysog byth !

OWAIN GWYNEDD :—

Arglwyddi a Marchogion Gwalia deg !
Fel gallom iawn ymdrin yr achos hwn,
Erfyniaf am eich cymorth pwylllog oll ;
A dial ddalio'r euog, os y ceir
Fod twyll neu frad yn erbyn neu o du
Ein Heinion yn ei chwith enciliad hwn.
Yw pawb o fewn y llys a wysiwyd ddoe
I dystiolaethu yma ger ein bron ?

MANTOR :—

Pawb ond Madog Maelor, f'arglwydd deyrn ;
 Fe dd'wedir ei fod yntau 'ngholl er ddoe ;
 Fe allai y bydd yma gyda hyn
 Gan ddwyn newyddion o fawr bwys i'n clyw.
 Mae'n debyg mai ffawd Einion sy'n ei ddal,
 Can's pur gyfeillion oeddynt hwy eill dau.

OWAIN GWYNEDD :—

Poed felly bo, yn y cyfamser hwn,
 Dewch a'r Cyffiniaid bradus hynny gaid
 Yn ymladd gyda'r Sais yng ngwrth eu gwlad.
 Mae yma hefyd rhyw henafol fardd
 A chwyn yn erbyn un o fewn y llys
 Ddirmygai'i farddol urdd trwy noethi cledd
 I'w wydd a'i fygwth gyda marwol frath,
 Tra'r ymddiffynai riain deg o'i balf.
 Dygwch y carcharorion ger ein bron.

(Enter carcharorion Cyffinaidd, y Marchog, Einion, Madog a Gwenddydd).

CARCHAROR I. *(o'r neilldu)* :—

Dyma y dydd rhaid talu am ein brad.

CARCHAROR II. :—

Mai " drwg y ceidw'r Diafl ei was " sydd wir.
 Trwy ddolen tennyn, cyn machluda'r haul,
 Y cawn ein tri yr olaf drem ar fyd.

CARCHAROR III. :—

Fel gwelwch oreu, ond am danaf fi,
 Nid wyf yn hoff iawn o'r dyrchafiad mawr.
 Adnabum neithiwr un ymhell o'm blaen
 Yn haeddu yr anrhydedd uchel hwn !
 A gwnaf fy ngoreu er hwyluso'r ffordd.

OWAIN GWYNEDD *(wrth Carcharor I.)* :—

Ledfegyn, beth sydd genyt ti i ddweyd
 Fel na roid dedfryd angau ar dy ben ?

(Distawrwydd).

OWAIN GWYNEDD (*wrth Carcharor II.*) :—

A thithau, ddirmygedig gymar hwn,
Oes gennyt ryw esgusawd o dy blaid?

(*Distawrwydd*).

OWAIN GWYNEDD (*wrth Carcharor III.*) :—

Ti, fab y Fall, pam meiddiaist godi cledd
O blaid y Sais yn erbyn gwŷr dy wlad?

CARCHAROR III. :—

Ni chodais gledd erioed ym mhlaidd y Sais;
Dan Madog Maelor y gwasanaethais i
Mewn cynllwyn nos i ddal rhyw Farchog dewr,
Yr hwn, medd ef, oedd fradwr penna'i wlad.

OWAIN GWYNEDD :—

Ti Fallgi! beth a feiddi yn ein clyw
Bardduo enw t'wysog yn ei gefn?

CARCHAROR III. :—

Mae Madog yn ein gwydd.

OWAIN GWYNEDD :—

Pa beth? pa beth?

CARCHAROR III. :—

Mae Madog yn ein clyw.

OWAIN GWYNEDD :—

Beth? yn ein clyw!

CARCHAROR III. :—

Os rhynga bodd ein Harglwydd D'wysog doeth
I'r eurych yna ddiosg ei ffug wisg,
Fe welir Madog Maelor o dy flaen.

(*Milwyr yn diosg Madog*).

OWAIN GWYNEDD :—

Madog! Madog! Madog! pa beth yw hyn?
Paham yr ymddangosaist ger ein bron
Mewn ffugiawl wisg? Ai ti ddynoethaist gledd
Yng ngwyddfod Bardd gan fygwth tywallt gwaed
Sydd gysegredig gan bob Cymro pur?
Dwg i'n esponiad tég, neu, myn fy sedd,
Dy fywyd roir yn aberth dros dy waith.

MADOG :—

Fy Arglwydd D'wysog, esgusoda un
Mor ieuanc ac mor nwyfus ag wyf fi.
Nid oes un bwriad drwg o fewn fy mron !
Chwareuon ffol diniwed oedd fy rhan,
Tra'n rhedeg rhyw herlodes isel fri
Sy 'mhlith ein milwyr, pan wnai'r clerwr hwn
Ei ymosodiad haerllug arnaf fi.
A thra'n ei fygwth heb un bwriad cas
Y marchog hwn a'i wŷr a'm dygai'n rhwym,
Fel gwelir fi mewn ffugchwareuol wisg.
Ond am y bradwr hwn nis gwn i ddim
Na phle y daeth, nis gwelais ef erioed.

OWAIN GWYNEDD :—

Mae'r bradwr hwn yn dy adnabod di !
A glywaist ti'r cyhuddiad pwysig wnaeth ?

MADOG :—

Rhaid fod y bradwr du mewn cyngrair tyn
A'r Fall ei hun i lunio celwydd noeth
I'm herbyn i, er ceisio dwyn ei ben
O'r tennyn ! heriaf ef a phob rhyw un
Gwyddfodol yn y llys a brawf i mi
Gynllwyno'n erbyn unrhyw ddyn erioed.
Ac hyd nes gwelir hyn, 'rwy'n gofyn am
Gyfiawnder i'r cas fradwr ffiائد hwn.

OWAIN GWYNEDD (*wrth Carcharor III*). :—

A fedri di, gŕrn-Sais, ddwyn profion teg
O'r cyhuddiadau ddygaist yn ein llys ?

CARCHAROR III. :—

Maent oll yn wir ; fe'i gwelais ef fy hun.

OWAIN GWYNEDD :—

Profion, profion, rhaid cael mwy na gair
Un fel tydi yn erbyn T'wysog dewr.

CARCHAROR III. :—

Fe'i gwelais ar fy llw ; mae'r nef yn dyst.

EINION (*yn diosg ei wisg ffugiol*) :—

'Rwyf finnau'n dyst ger bron y llys a'r nef
Yn erbyn Madog : llofrudd ydyw ef.
Gwêl yma'r GŴR fradychaist di mewn twyll !
Gwêl yma'r FERCH a yrraist di o'i phwyll !

MADOG (*yn llesmeirio*) :—

Einion ! ai yspryd Einion welaf ger fy mron,
Ddaeth yma i ddial arnaf yr awr hon ?

LLEISIAU LAWER :—

O, Einion ! Einion ! Einion ! Einion yw !!!

EINION :—

Gwêl, Gwenddydd lân, mae'th Einion eto'n fyw.

GWENDDYDD :—

O, Einion annwyl, ti dy hun yw ef !
Dychwela'm pwyll wrth wrando ar dy lef.
O ! annwyl Einion, nid wyf mwy o'm co'.

EINION :—

O, Gwenddydd annwyl, nid wyt mwy o'th go',
A thra bo chwyth, hyn nid a byth o'm co'.

(DIWEDD).

ARWRGERDD.

Ei Ffugenw,—“ Asinius Pollis.”

NODIADAU.

(*T. o E.*)

1.—Ystyriaf nad Caswallon a wynebodd y Rhufeiniaid ar eu tiriad cyntaf ym Mhrydain.

2.—Nid wyf yn credu y cyfan o'r hanes gan Caesar, sef ei fod yn llwyddiannus ym mhob ymgyrch yn erbyn y Prydeiniaid.

3.—Dewisais yr hanes o'r “ Brut ” am ail frwydr y Rhufeiniaid, sef y gyntaf yn erbyn Caswallon, yn mha un y bu'r Brytaniaid yn fuddugol ; yr hon ni sonia Caesar un gair am dani. Gwêl “ Hanes y Cymry,” Carnhuanawc, tudal. 67.

4.—Ymdrechais fod yn fyr, heb fain-nyddu y gân i ddiflasdod meithder eithafol.

5.—Bernais na fydd ar fy meirniaid angen am gynwysiad rhagdrefniadol i'r gân.

O FEWN i Deml fawr y goedwig werdd,
Lle chwery awel Awst ei melys gerdd,
A'r gwyRDDion ddail yn dawnsio ar y brig,
Gan lonni gwedd y ddwys henafol wîg,
Gwel o dy flaen y pur Archdderwydd gwyn
O fewn i Sanctaidd gylch y deri hyn,
Yn agor Gorsedd Ynys Prydain wen,
A thalaith aur yn amgylchynu'i ben.
Mae'i farf yn llaes, a'i wallt yn hir a gwyn,
Mewn henaint teg, ond eto'n gryf, ddi-gryn ;
Mae'r cryman aur, ddisgleiniawg lafn o'i flaen,
A changen o'r Uchelfar ar y Maen :
Mae'n codi'i lais, gwna amnaid gyda'i law,
Mae'r dewra'i fron o'r braidd yn teimlo braw :
Distawrwydd fel y bedd deyrnasa'n awr,
I wrandaw geiriau yr Archdderwydd mawr :
Mae rhywbeth uchel bwys i gael ei drin :
Mae rhyw ddirgelaidd frâd, neu gynllwyn blin
Ar droed, neu eto, rywbeth gwaeth na hyn.

“ Pa beth eill fod ? ” medd golwg pawb yn syn :
Gwrandewch ei lais, mae'n sefyll ar y Maen,
Gan alw'r dewr Gaswallon oedd o'i flaen.

YR ARCHDDERWYDD :—

“ Caswallon ddewr, Pendragon mawr dy wlad,
Mae'r Orsedd yn agored, tyr'd i'r cylch,
Gan ddiosg y sandalau am dy draed,
A'th ben yn noeth, wrth gyrchu'r sanctaidd Faen ;
Gwybyddus im' fod gennyf heddyw gŵyn
I'w draethu 'nghlyw penaethiaid dewr dy wlad ;
' Llafar bid lafar ' a'r ' Gwir yn erbyn byd.' ”

Ar hyn aeth gŵr o fewn y sanctaidd gylch,
A'i luniaidd gorff yn dwyn edmygedd pawb ;
A'i wallt modrwyog gloewddu fel y fran,
Yn gorwedd ar ei gefn yn donnog, hardd ;
O'i lygaid gleision fflachia gwreichion byw
Gwladgarol dân ; ac ar ei dalcen teg
Mawrhydi tywysogaidd wnaeth ei sedd :
Gwroldeb llym argraffwyd ar ei wedd.

Eb ef, “ Sancteiddiaf Ddryw, mae peth o bwys
I'w adrodd gennyf heddyw yn dy wydd,
O'r fath na chlywaist eto er dy oes,
Er meithed ydyw hyd dy oedran teg ;
A chlustiau pawb a'i clyw ferwinant oll
O'r rhai sy'n caru rhyddid Prydain wen.
Gwrandewch y llythyr hwn, dderbyniais ddoe,
Oddiwrth Iwl Caesar haerllug, o dir Gâl.

' Tydi, Caswallon, prif deyrn Prydain oll !
Gwrandawa heddyw eiriau Rhufain fawr :
I'r hon penlinia'r byd i gyd mewn parch,
Gan lwyr gydnabod ei huchafiaeth hi !

' Tydi'n ddiachos, wrthwynebaist rym
Ein llengoedd ni, tra'n ymladd â Gwŵr gâl :
Paham anfonaist drigain mil ac un
O arfog lu, i wrthladd grym ein heirf ?
Y fath ' Gyforddwy ' * na fu'i hail erioed
Yn noethi arf yng ngwrth ein Heryr† ni.

* Yr ail Gyforddwy a ddyweiniwyd gan Gaswallon ab Beli ab Manogan, &c.

†.Yr Eryr ar y faner Rhufeinig.

'Ai dim i ti a Gwanar, fab dy chwaer,
 A'i frawd Gwenwynwyn dirio 'Ngelli gynt*
 Gan ollwng gwaed Rhufeinig drosti'n llif?
 Er hyn i gyd, mae Rhufain uchel fri
 Yn cynnyg heddyw it' faddeuant llwyr,
 Ond i ti'n unig ei chydabod hi
 Yn ben llywodraeth ar yr Ynys Wen :
 A thalu ysgafn deyrnged iddi'n iawn.
 Ac os gwrthodi hyn, ei harfau hi
 A'th orfydd di i blygu yn dy warth,
 I wneyd yr hyn wrthodaist wneyd o'th fodd.'

" Yn awr, O Sanctaidd Ddryw, a'r Cassi† dewr,
 A'r holl brif lwythau trwy yr ynys hon ;
 Apeliaf atoch heddyw fel un gŵr :
 Pa beth a wnewch yn wyneb y sarhad
 Gynhygir i chwi'n lle eich rhyddid pur ?
 Am danaf fi, pe na b'ai ond fy nghledd
 Yn unig arf o fewn yr Ynys faith,
 Ni weinir ef nes yfo'n ddwfn o waed
 Y rhai a sangant ar fy rhyddid hoff."

Fel hyn lefarai'r Derwydd ar y Maen—
 " Chwi'r Cassi a phenaethiaid dewr ein gwlad,
 Tynghedaf chwi o flaen yr Orsedd hon,
 Yn enw duwiau ein cyndadau dewr :
 Na lwfrhewch gan eiriau Rhufain falch.
 Cydymwrolwch heddyw, fel un gŵr ;
 Nac ofnwch ddim chwi o ardderchog hil
 Y cedyrn gynt : cyffroed pob dafn o'ch gwaed :
 Pob gewyn gwisged nerth : deffroed pob braich :
 Pob calon tanied gan wronawl fflam.
 Pob gŵr fo'n gloywi'i arf, pob saeth boed lem.
 A llifwch y bwyelli dur bob un.
 A thithau, ddewr Gaswallon, hyrddia'n ol
 Mewn dirmyg llym, y traha a'r sarhad
 Gynhygiwyd it i wyneb Caesar falch."

Ac yna'r dorf ddyrchafai uchel gri,—
 " Caswallon ef fydd ein Pendragon ni,
 Rhyddid neu angau fe'th ddilynnw di."

*Celli, Llydaw.

†" Cassiad," y llwyth yr oedd Caswallon yn ben arno.

Ar hyn, Caswallon safai wrth y Maen,
 Ac ebe ef,—“Hyn gaiff ein hateb fod :
 ‘Caswallon, brenin Prydain, atat ti
 Iwl Caesar, rhyfedd yw, mor fawr y chwant
 A’r syched golud, ar wŷr Rhufain sydd :
 Na allent oddef i ni fyw mewn hedd.
 Mewn ynys yn y môr, hwnt terfyn byd :
 Heb geisiau swllt o deyrnged gennym byth,
 O’r lle y cynhaliasom ni erioed,
 Yn rhydd, a didreth, heddwch hyd yn hyn.
 A gwybydd di nad yw ond esgus gwael
 It’ edliw im’ fy nghyrch yn Llydaw gynt.
 Naturiol oedd i frawd, at frawd neshau :
 A llaw o gymhorth, pan fo elyn cryf
 Yn llwyr ddiachos drawsfeddiannu’i dir.
 Pa fodd, gan hynny, y disgwylit ti,
 I mi Caswallon, brenin Prydain fawr,
 Fyth oddef gwel’d Llefelys brenin Gâl,
 Fy mrawd yn dioddef cam o dan dy law ?
 Na, na, nid rhai i’w dychryn gyda brys
 Yw’r un o’r meibion fagodd Beli Fawr.
 A derbyn gyda dirmyg, dy sarhad
 A’th draha’n ol, i’th fynwes falch dy hun.
 Hyn yw y gennad fernaas heddyw’n ddoeth
 I’w hanfon atat ti, Iwl Caesar falch.’”

Y Dryw gyfodai’i lef oddiar y Maen :
 “Fy mab, Caswallon, braich yr ynys hon,
 Nawdd Duw a’i dangnef drigo ar dy ben ;
 Mae’r gwaed oedd bron yn oer drwy’r gwythi hyn
 (Fu’n llifo ynddynt fwy na chanrif maith),
 Yn adgynesu mewn bywiogrwydd tîrf,
 Nes teimlaf fel glas lencyn yn dy wydd.
 Mae’r ynni dewr a welaf yn dy wedd
 A’th ysbryd gwrol fel yn galw’n ol
 I’r corff oedrannus hwn, ei fabol nerth.
 Mae bywyd mil, yn trigo mewn un dewr.
 Mae’r meirw ddewrion yn ail fyw drachefn,
 A’r dewrion eto enir oesau’i dd’od,
 Yn cydfyw’n awr, o fewn ei hanfod ef.
 ‘Rwy’n gweled heddyw Beli Fawr dy dad,
 A’th daid Manogan, ynot ti’n ail fyw.
 A mwy na hyn, mae llu o’r dewrion gynt
 Mewn pryder yn y goedwig sanctaidd hon,
 Yn disgwyl wrthyt, am eu tynged oll :
 Pa un ai marw ai byw, wnant ynot ti.

Fy Mab, anadla'n awr yng nghorn y gâd,
 A galw feib yr ynys oll i'r cyrch :
 A'th dadau fydd warcheidiawl lu o'th gylch.
 Amen, amen, poed felly bo, fy mab."

A'r dorf ddyrchafai eu rhyfelgar gri :
 "Caswallon, ti yw ein Pendragon ni :
 Rhyddid neu angau, fe'th ddilynwn di."

Ar ol rhoi gwys a gwahawdd trwy y tir,
 A "gwaedd uwch adwaedd" trwy yr ynys oll,
 Byddinoedd arfog yn dygynnull sydd
 I wersyll y Pendragon gyda brys.
 Mae Nyniaw Fawr ei frawd a byddin gref
 Yn agoshau, yng nghyd a'i neiod dewr,
 Afarwy, a Thenefan, feibion Lludd,
 A Chreudu, frenin Alban, gyda hyn,
 A Gwerthaed fawr o Wynedd, a'i holl wŷr,
 A Brythael hefyd, brenin Dyfed deg,
 A llu o ddewr Essyllwyr gydag ef.
 Ac uno wnaent yr holl alluoedd hyn,
 Yn fyddin gref, ar lawnt Dorabel werdd.

Yn awr Caswallon a ddarparodd wledd
 Ac a'u harfollodd gyda gwestfa fawr :
 Gwesteion a'u harfollwyr bob yn ail,
 Mewn cariad, yn cydeistedd wrth y wledd,
 Gan adrodd eu helyntion naill i'r llall ;
 A chalon oedd at galon yn neshau,
 Fel dŵr un afon, yn cymysgu 'nghyd,
 Ar ol amgylchu glannau ynys faith,
 A'u hyfair oedd "Duw'n rhwydd, Caswallon Fawr."
 A chyrn y gwin ddilynent gyrn y medd.

Ar hyn Caswallon godai ar ei draed :
 Areithiai idd y fyddin fawr fel hyn—
 "Fy newr gydfilwyr, meibion rhyddid oll,
 Heb dynnu ffun caethiwed flin erioed,
 Mor rhydd a'r dôn, sy'n ymgusanu traeth
 Ein hynys hoff, y mynnwn ni gael byw.
 Tri ugain teyrn, o ddyddiau Brutus fawr,
 Eisteddent ar orseddfainc Prydain wen,
 Mewn rhyddid pur dilychwin hyd yn hyn.
 O, Ryddid hoff, ai yn ein dwylaw ni,
 Yr wyt i dderbyn cyntaf clwyf i'th fron ?
 Ai ni dynghedwyd i fynegfys gwarth
 Yr oesau ddel i'n nodi fel y rhai

Y syrthiodd Rhyddid gyntaf yn eu mysg?
 Na, na, doed tân a llosged ffrwyth y fro:
 Doed sychder, crined pob llysieuyn gwyrd;
 Doed clefyd twymn, nes diboblogi'r tir,
 Hyd yn un gŵr, ond boed i'r olaf ŵr
 Hwn dynnu'i olaf ffun mewn rhyddid pur.
 Nyni yn nodau i fynegfys gwarth!
 Gyhuddir ein heirf ni o lwfrdra bas?
 Na, na wneir byth, caiff oesau maith y byd,
 A chenedlaethau y dyfodol pell,
 A llwythau'r ddaear a'i holl ieithoedd hi,
 Hyd draethell eithaf amser, man lle cwrdd
 A brigwyn donnau tragwyddoldeb maith,
 Glodfori'n gwŷr, a gwaith ein hawchlym eirf;
 A chyfyd beirdd o waed ein halon ni
 I dystio i wrhydri'r ymgyrch hwn,
 A thestun prif ganiadau beirdd ein gwlad
 Tra pery y Gymraeg”

CENNAD :—

Caswallon, O, Caswallon, clyw, O clyw!
 Mae'r gelyn wedi tirio yn ein gwlad,
 Yn ddeuddeg mil o wŷr, yn arfog oll!
 Ar forfa Caint y gwersyllasant hwy,
 Ac wedi aerfa waedlyd ar y traeth,
 Bu drech eu heirf ar lu y pedwar teyrn,*
 Gwregysa'n awr dy gledd; chwyth gorn y gâd,
 A threfna'th wŷr, mae'r gelyn yn neshau.

CASWALLON :—

Neshaed os myn, fe'i cwrddwn ninnau ef,
 A chaiff dderbyniad gwresog gennym ni:
 Mae'n heirf mor loew ag bu eirf erioed,
 A'r un mor barod hefyd at y gwaith,
 O'u hanrhydeddu â'u gwasanaeth llym.
 Ym mlaen, fy mrodyr—filwyr dewr ym mlaen.
 A'r dorf ddyrchafai ei rhyfelgar gri,—
 “Caswallon, ti fydd ein Pendragon ni,
 Rhyddid neu angau, fe'th ddilynwn di.”

* Cingetorix, Carnilius, Taximagulus a Serggonax, Brenhin-
 oedd Caint.

Yn awr mae blodau'r Ynys ar eu traed,
 Yn drefnus lu, yn cyrchu maes y gwaed,
 A sŵn eu traed, fel twrf daear-gryn gref,
 A gwyllt weryriad meirch yn llanw'r nef;
 Mae rhyglawg drwst cerbydau rhyfel certh
 Ym mathru hyd y llawr brysg-lwyn a pherth,
 Fel pe y rhwygai'r ddaear yn ddau ddarn.
 A'r march a ddawnsia ar ei chwimwth garn,
 Gan ffroeni rhyfel, cenfydd hi o bell.
 Mae wrth ei fodd: 'does dim a'i boddia'n well.
 Mae rhengau gloewon y picellau dur
 Yn nesu 'mlaen yn anorchfygol fur:
 Saethyddion a'r taflyddion, rheng ar reng,
 A'r bwyelldyddion erch, yn lleng ar leng.
 Y trefniad yn saith adran, sydd yn awr
 Yn gwneyd i fyny yr un fyddin fawr;
 A'r Tywysogion yn blaenori'r llu,
 A'r "Ddraig Goch" yn wynebu'r "Eryr Du."

Yn awr, mae'r pleidiau o fewn cyrraedd clyw,
 A Caesar ar ei farch yn ol a blaen,
 Yn gwibio megis comed fflamlyd glaer,
 O reng i reng, yn calonogi'i wŷr.
 Mae herodr yn adseinio udgorn ban,
 A'i gennad at Caswallon sydd fel hyn:—

"Mae Caesar, o raslonrwydd tyner fron,
 Un waith yn rhagor yn dy gymell di
 I dderbyn ei drugarog bardwn rhad,
 Gan rod-di'th arfau i lawr, fel gweddai it'.
 Paham gwnei iddo'th blygu yn y llwch,
 Fel y brenhinoedd lwyr orchfygwyd ddoe?
 Mae Cingetorix yn garcharor rhwym,
 A'i dri chyfnerthydd wedi'u rhoi ar ffo,
 A holl deyrnasoedd byd yn gostwng pen,
 Mewn gwir warogawl barch, i'n Heryr ni.
 Ai tybied yr wyt ti y gelli ddal
 O flaen gorchfygawl luoedd Rhufain fawr?
 Pa ffoledd! Tro yn ol, ac arbed waed
 Diniwed, yr anfedrus giwdawd hon.
 A chwithau, ddoeth lywyddion, clywch ei lais,
 Os dowch ymlaen, gan uno'n rhengau ni,
 Mae'n cynnyg pardwn rhad i chwi bob un:
 Ac hefyd eich hamddiffyn â holl rym
 Y llengoedd hyn, eich cyfoeth fydd i chwi,
 Yn annibynnol o'r Caswallon hwn:
 Mae Caesar fawr am gymod gyda chwi!
 Yn unig cydnabyddwch ef yn ben."

Fel hyn Caswallon a'i hatebodd ef:—
 " Yn ol, dos, d'wed wrth Caesar nad y'm byth
 A geiriau, yn rhyfela gyda neb :
 Eirf gwrachod yw tafodau gyda ni.
 Y cledd, a'r bicell, saeth a bwa dur,
 A'r fwyall lem, yw'r eirf a hoffwn ni.
 Ein tadau dewr a'n dysgodd er yn blant
 I ddwyn y rhain, a'u cynnal yn eu bri !
 Ond 'taflu arfau i lawr,' a ' throi yn ol,'
 Ni wyddom ddim am hyn, na'n tadau chwaith :
 A dieithr beth yw yn yr Ynys hon.
 Fe allai cyn y llwyr fachluda'r haul
 Bydd i chwi roi i ni un engraifft fach
 O'r mudiad dewr ac anrhydeddus hwn.
 Yn awr i'r cyrch, i'r cyrch, mae'r Ynys hon
 Bob moment yn lleihau ; ac nid oes lle
 I Caesar a Chaswallon fyw o'i mewn."

A'r dorf ddyrchafai y rhyfelgar gri,
 " Caswallon, ti yw ein Pendragon ni,
 Rhyddid neu angau, fe'th ddilynwn di."

Ar hyn mae miloedd o gerbydau gwyllt,
 A llafnau awchlym o'u hechelau erch,
 Yn gyrru trwy flaen-rengau'r gelyn hyf ;
 A'r chwim gerbydwyr luchiant flaenllym eirf
 Yn ddur gawodau, nes tywyllu'r nef.
 A chwmwl saethau siant megis seirff,
 Gan frathu'n farwol rhyw wronawl fron.

Yn awr y rhuthra'r pleidiau'n llawn o lid
 I'r ymdrech farwol, gyda ffyrnig ffrwst,
 Ac ystyfnigrwydd penderfynol llym,
 Am ennill buddugoliaeth ar bob ael.

Mae cleddyf llym Afarwy ar lawn gwaith,
 A chedyrn wŷr a gwympir gan ei fin ;
 A thrwch eu gwyar amgylchyna'i lafn,
 Fel cwmwl llaith yn cuddio gwedd y lloer.

Draw acw, wele Creudu ar ei farch,
 Yn arwain yr Albanwyr dewr i'r gâd,
 Gan dorri tewdwr y tarianau trwch !
 A'r gwaed Rhufeinig lifa dan eu traed,
 Nes llithrigeiddio hirwellt gwyrdd y maes.
 Prydeiniaid a gelynion hyd y llawr
 Yn gwyllt ymgydiaw mewn angeuol bang.

Ymdaga'r naill y llall mewn ymdrech tyn,
 Nes duo'r wyneb : naid y llygaid llym
 O'u dwfn said-dyllau gwaedliw ar y foch,
 A'r dannedd can, yn gwanu'r tafod glas.

Mae twrf y frwydr eto yn trymhau :
 Mae eilfed reng y gelyn mewn llawn gwaith,
 A'u dur darianau gan ergydion eirf
 Yn adsain dros y maes, fel prysur gnul
 Clych angau oer yn galw'r byd i'w fedd.

Clywch, draw, mae'r grochlef fân fel yn cryfhau ;
 Mae'r ysgrechiadau'n adnewyddu'n awr ;
 Pwy welir draw ar wylltfarch o liw'r nos,
 Fel angel du marwolaeth, ol a blaen ?
 Ail mellten lem y chwifia'i waedlyd lafn,
 Ac angau ym marchogaeth ar ei fin ?
 Ha, Nyniaw ydyw, brawd yr enwog Ludd :
 Yn rhengau'r gelyn tyr adwyon hir,
 Gan borthi angau gyda min ei gledd.

A'r meirw a ddangosant ol ei draed :
 A 'mlaen, ymlaen gan dorri pawb i lawr,
 A llywydd ar ol llywydd wrth ei draed
 Ymdreiglant yn y llaid, a'i gleddyf llym
 Mewn syched yn barhaus am fwy o waed,—
 O fron i fron y sugna'n llawn o wanc,
 Nes agor llydan fwlc trwy'r rhengau oll.

Gwel, gwel, mae Caesar fawr ac yntau'n cwrdd !
 Cyd-syllu maent am foment, naill y llall ;
 Ac ebe Caesar,—“ Er mai'm gelyn wyt,
 Gŵr ieuanc dewr wyt ti, a medrus iawn,
 Er hynny sâf yn ol, a boed i'th gledd
 Amddiffyn dy anrhydedd os y geill.”

Yn awr fe safai'r ddau yn llawn o ddig,
 Arf yng ngwrth arf, nes lluchiai gwreichion gwyllt
 Gan bwys ergydion eu gewynawg freich.
 Tyn oedd yr ymdrech, ac amheus iawn
 Pwy fyddai yn fuddugwr ar y maes.

O'r diwedd t'rawai Caesar ergyd drom,
 Nes plannai'i gledd trwy drwchus darian bres
 Fawr Nyniaw hyd i'r gwaed, a chraffed oedd,
 Nas gallai'i dynnu'n ol, a chiliaw wnaeth
 Yn ffrwst y gâd, yn fyr o'i "Angau Coch." *
 A Nyniaw luchiai i ffordd ei gledd ei hun,
 A chleddyf Caesar yw ei arf yn awr!
 Ac os yr "Angau Coch" oedd ef o'r blaen,
 Mae'n awr yn angau cochach nag erioed.

Yn awr mae Nyniaw braidd yn teimlo gwarth
 Na chawsai fuddugoliaeth lwyr o'i du :
 Ac fel y llew, pan wedi methu'i nôd,
 Yn troi naill du, i fagu mwy o ddig.
 Gan alw'i wŷr, ail-ruthra yntau'n awr,
 A'i fron yn llawn o adnewyddol lid.
 A thrwy yr awyr sŷa'r cleddyf coch,
 Ac angau yn mhob ergyd drom o'i fraich ;
 Quintius Laberius Durus, uchel fri,
 Gan law drom Nyniaw orwedd yn ei waed.

Gwel Brythael Dyfed, a'r Essyllwyr erch !
 Fel llu o wyllt ddywalgwn, llawn o wanc,
 Yn rhwygo praid, yw'r olwg arnynt hwy ;
 Ysgythrant trwy'r tarianau mor ddi-fraw
 A phlant yn chwareu'u campau ar y ddôl.
 Essyllwyr a Rhufeiniaid, gorff dros gorff,
 Orweddant yn eu gwaed, mewn marwol hun.

Mae'r drydedd reng Rufeinig erbyn hyn
 Mewn caled waith, bron methu dal ei thir ;
 A Caesar, bron yn wallgof ar ei farch,
 Yn arwain ac yn cymell gwŷr i'r cyrch,
 Tra Gwrthaed fawr o Wynedd, gyda'i lu,
 Yn gwneyd gorchestion â'u bwyelli llym.
 Y darian a'r penffestin nid y'nt ddim
 O dan ddyrnodiau y bwyellwyr hyn.
 Mae y ddaear fel yn crynu dan eu traed,
 A llefau'r clwyfedigion leinw'r nen.

Fel tonnau yn dygyfor ar y traeth,
 Mewn gwŷn ofnadwy, gwelid rheng ar reng
 Yn erlyn ac yn cilio bob yn ail,
 A buddugoliaeth yn amheuol iawn
 Pa du i droi, pan wnaed ofnadwy gyrch

* "Angau Coch," enw cleddyf Caesar (*Crocea Mors*).

Y Cassi dewrion, dan Caswallon fawr,
 Fel llewod am feddiannú genau'r ffau
 Lle gorwedd eu cenawon, ffyrnig lu :
 'Does dim a saif o flaen yr adran hon.
 O 'r adnewyddol dwrf byddarol hwn !
 Tinc arf ar arf ; y gwyar red yn ffrwd :
 Y bleidiawl lu sy'n rhwygo'r oll o'u blaen :
 Y dur bicellau dwymnant yn y gwaed :
 Ysgarlad hyd y dwrn yw'r miniog gledd :
 A chwmwl saethau d'wyllant wawl y dydd ;
 Fel seirph hedegog hisiant yn eu blaen ;
 A'r awchlem fwyall, ar y lurig ddur
 Gan wyllt ergydion grymus, fylcha'n bwl.
 Mae'r cyrchiad hwn fel anorchfygol dôn.

Mae'n boethach eto'r dydd, a thincian eirf
 Sy'n dyblu ar y glust, a ffrydiau gwaed
 Dros waed ceuledig gynt,—ail-lifa'n awr.
 O flaen Caswallon, blaenaf wŷr y gad,
 Ni safant eiliad yn ei ffyrnig ŵydd.
 Hen darian Brutus, wrthyd bob rhyw arf,
 A'i gleddyf glasliw, nid oes dim a ddeil
 O dan ei fin, mor lym ofnadwy yw ;
 A dwfn yr ŷf hyd feddwdod llawn, ar waed.

Yr haul a gyrchai i'r gorllewin pell,
 A llenni'r nos yn prysur ymlid dydd.
 Ar air Caswallon, gwêl Tenefan ddewr
 Yn amgylchynu'r gelyn, ac o'u hol,
 Mor sydyn yw ei ymosodiad ef.
 Ac a'u tarawodd a galanas fawr,
 Nes llwyr barlyso byddin Rhufain oll.
 Eu dewr galonnau doddent fel y cwyr,
 Ac arnynt gyrrwyd ffo, a lladdfa drom.
 A'r maes argraffwyd mewn llinellau gwaed,
 I adrodd echrys waith y dwthwn hwn.
 A llawen gan wŷr Rhufain gael y môr
 Yn gastell nawdd, o'r erch drychineb hyn ;
 A Caesar falch yn troi ei gefn mewn gwarth,
 O wydd ein dewr gyndadau annwyl gynt.
 A'r dorf yn codi ei rhyfelgar gri,
 "Caswallon, ti yw ein Pendragon ni !
 Rhyddid neu angau, byth dilynwn di."
 Ac O ! na b'asai felly, wŷr fy ngwlad !
 Nid arfau byth a'u trechodd, ond Brâd, Brâd.

PRYDDESTAU.

YR EFENGYL.

(*Buddugol yn Eisteddfod Treherbert, Nadolig, 1875. Ei Ffugenw,
"Essay fab Amos."*)

Pwy welaf draw wrth borth paradwys wên
A chleddyf Duw yn hofian uwch eu pen?
Ai Duwiau ynt? 'Does ar y Cread maith
Un engraifft fyw o berffaith ddwyfol waith
Yn debyg iddynt hwy: ond pam mae cledd
Anfeidrol Duw mewn dig, mor goch ei wedd
Yn rhwygo'r nef yn deilchion megis ôd
O fflamliw clauer? A ddrysodd trefn y Rhod?

Na, na, nid rhai ar ddelw Duw y'nt hwy.
Yn iach, yn iach i'r perffaith ddelw mwy.
O, riaint hoff, cydwylaf gyda chwi;
Eich collfarn drom sydd gollfarn byth i mi;
Clywch, clywch mae Duw'n llefaru yn ei wêg,
Mae'r llawr yn crynu, nefoedd oll yn fêg.
Pwy ddeil yr iaith, pa gnawd eill sefyll hyn?
Melldithion noeth Cyfiawnder dwyfol, gwyn,
"Gan farw, marwol yw dy enaid byth,
A'th gorff anadla farw ym mhob chwyth,
A'th had felldigwyd ynnot ti'r un waith,
Hyd ddiwedd cenedlaethau'r ddaear faith:
O ran dy hun, nid oes un man it ffoi
Nac ar y ddaear noddfa iti droi;
Ond am y gyfrwys felldigedig Ddraig,
Ysgir eto'i phen gan Had y Wraig."

A dyma yr addewid gynta' roed
Am obaith bywyd glywodd dyn erioed
Ar ol ei gwymp, newyddion da i ddyn,
"Duw am gymodi'r byd ag Ef ei Hun."
Y cariad Dwyfol a ymgonnai'n awr
Nes llof dros geulannau'r fynwes fawr;
Y dyn ar lawr, yn gorwedd yn ei waed,
A Duw yn gwyro i'w godi ar ei draed.

Tragwyddol gariad y tragwyddol Iôr,
 Anfeidrol ras yn un anfeidrol fôr,
 Esgorodd ar *Drugaredd* y pryd hyn,
 Lle nad oedd cynt ond pur Gyfiawnder gwyn
 Yn rhodio llwybrau Eden rhwng y coed ;
 Trugaredd dêg sy'n dilyn ol ei throed
 Gan fynych gwrdd wrth enau ffau y ddraig
 Mewn perffaith hedd, yng ngobaith " Had y wraig ; "
 Ac ymhyfrydent yn ei enw Ef.
 Adwaenent " Had y wraig " o fewn y nef,
 A charent son am dano nos a dydd
 A charent wrandaw Adda'n llawn o ffydd }
 Yn son am dano i lonni Efa brudd.
 Rhyw dro wrth rodio'r ddaear yn gytun,
 Addysgent Abel hoff i wneyd ei lun ;
 A llwyddodd yntau i wneud portread byw,
 Oedd gymeradwy iawn yng ngolwg Duw,
 Nes iddo'i garu cymaint am ei lun
 Gan wneyd portread byw o hono ei hun.

Cyfiawnder a Thrugaredd law yn llaw
 Fynychent drigfan Dyn heb beri braw ;
 Ar hyd y cynfyd traethent am y " Gŵr,"
 A'i *ddelw* daflent ar y *diluw dwr* ;
 Ac Abram alwent draw o'i wlad ym mhell,
 A dysgent iddo wneyd portread gwell
 Na neb o'i flaen ; a Duw a'i hoffodd ef ;
 A thraethodd iddo gudd gyfrinion nef,
 Mai yn ei " had " bendithid daear las.
 Cadd gyflawn olwg ar Efengyl gras,
 A'r Iesu ei hun a welodd ef drwy ffydd,
 A llawenychu wnaeth wrth wel'd ei ddydd.
 Ac Isaac gyda Jacob gwedi hyn
 Gaent fynych drem ar " aberth pen y bryn " :
 Y Patriarchiaid a'r proffwydi pur
 Fu'n Efengylu am y " poen a'r cur " ;
 Ac yn yr Aifft ar nos yr olaf dasc,
 Darluniwyd Crist yn Swper Oen y Pasc,
 A'i waed yn fywyd i'r crediniol lu,
 O gyrraedd cleddyf llym yr angel du.
 • Amlygwyd yn eglurach oes i oes,
 Yr hen " Newyddion da " am " angeu'r groes."

Ond pechod hefyd oedd yn amlhau,
 A'r dyn yn plygu glin i dduwiau gau,
 Heb wrandaw hyfryd lais Efengyl leddf,
 " Oblegid trosedd rhaid oedd rhoddi'r Ddeddf " ;

Ac ar y mynydd, clyw Gyfiawnder glân
 Yn ei chyhoeddi 'nghanol mwg a thân,
 Nes crynai creigiau Seinai hyd eu gwraidd,
 A meibion Israel ar lewygu braidd.
 Ac os bu'r diwrnod hwn wrth Seinai'n drist,
 Bu'r ddeddf yn athraw iddynt hwy at Grist;
 Ac Efengylwyd drwyddi'n helaeth lawn
 Am egwyddorion "angeu'r groes" a'r "lawn."
 Yr ebyrth oll, a'r aroglarthau drud,
 Gysgodent werthfawr waed Iachawdwr byd;
 A phob rhyw séremoni yr un wedd
 Gyhoeddent gyfran o Efengyl hedd.
 O oes i oes cryfhau o hyd wnai'r ffydd:
 Daeth Dafydd a'r prophwydi bron i'r dydd:
 Cyhoeddent hwy'r Efengyl mor ddi len
 Nes daeth cyflawnder amser bron i'r pen.

Ond cwmwl du fantellodd yr holl fyd,
 Nes diffodd y goleuni bron i gyd:
 Cyfeiliornadau enbyd ddaeth i'w mysg,
 A thraddodiadau lanwodd le gwir ddysg;
 A chyfraith Duw a fathrwyd o dan draed:
 Cyflawni pob drygioni erchyll wnaed.
 Distawai telyn Seion ar y bryn,
 A chabl y pagan ddyrchai o bob glyn.
 Y mwyn gantorion, ple mae'ch cerddi chwi?
 A Salmau merched Juda uchel fri?
 Pa fodd y llwyr ddistawodd moliant Duw
 Eich tadau gynt, fel hyn oddi ar y clyw?
 Ai nid oes Miriam mwyach yn y wlad,
 Nac un Deborah i'w chael yn nhŷ ei thad?
 Jerusalem, Jerusalem, pa wedd
 Y claddwyd dy ogoniant yn y bedd?
 Mor ddu yw'r nos! ni welir seren wan
 Drwy holl ffurfafen Israel yn un man:
 Mae gau gredoau'n uchel godi'u pen,
 A'th obaith, Israel, bron a myn'd dan len.
 Ni chyfyd mwyach broffwyd ynnot ti.
 Yn iach, hen Juda, unwaith uchel fri.
 "Na, na, nid felly chwaith," medd plentyn Duw,
 "Mi wn fod imi eto Brynwr byw."
 "Na, na, nid felly chwaith," medd Duw ei hun,
 "'Rwyf fi a'r hen gyfamod eto'n un."
 Tyrd, Efengyles Seion, cwyd dy ben,
 Cyweiria'th delyn, codaf finnau'r llen.
 Clyw sŵn caniadau'r Saint ac engyl glân
 Yn moli'r Hwn sy'n dod; mae'r nef ar dân.
 Mae'n dod, mae'n dod, tyrd, fyd, cyfoda'th ben,
 Mae hyfryd "Haul Cyfiawnder" yn y nen!

CAN GAN UN O'R BUGEILIAID (TORIAD Y DYDD).

Mae Juda wedi syrthio ;
 A'i holl ogoniant gynt
 Sy'n destun gwawd estroniaid cas
 Ar led y pedwar gwynt.
 Ac enwau'i hen wroniaid
 A geblir yma'n awr :
 Gofynant mewn dirmygus wawd
 " Pa le mae'ch Brenin mawr ? "
 Merch Rhufain a grechwena,
 A gwawdiaith ar ei min,—
 " A ddaeth gwroniaid Juda fawr
 I'r fath iselfyd blin ?
 Pa le mae'ch Tywysogion—
 Eu rhwysg a'u hymffrost mawr ?
 Ha ! wele feibion Juda falch
 Yn gaethweis ini'n awr."
 O, na chaem flaenor eto
 I'n harwain yn y gad,
 Melysach fyddai angau in
 Na byw mewn fath sarhad.
 O, Arglwydd Dduw ein tadau,
 Pa hyd y bydd i Ti
 Breswyllo yn dy nefoedd gudd
 Heb wrandaw ar ein cri ?

A phan oedd lleddfol sŵn ei olaf nôd
 Yn toddi i ddistawrwydd ar y glust,
 Claer angel Duw a safodd yn eu mysg :
 Gogoniant disglair, pur, yr Arglwydd oedd
 Yn cylchu y Bugeiliaid llawn o fraw.
 Ac ebe ef, " Nac ofnwch, blant y llawr,
 Mynegu 'rwyf i chwi Newyddion da
 O wir lawenydd mawr ; ac nid i chwi,
 Ond i'r holl bobl hefyd yr un wedd
 Y ganwyd Ceidwad i holl deulu dyn
 Ym Methlehem, yr hwn yw Crist yr Iôr."

Ac os dau Gerub gwyn fu'n cadw porth
 Hen Eden gynt rhag Adda'n dŷn ei glo,
 A'u llafnau fflamlyd yn ei gadw draw,
 Ac os bu Duw mewn gwisg o felltawg dân,
 A'i iaith yn daran, ar ben Seinai gynt
 Wrth roddi'r ddeddf, a'i Melldith ar bob dyn,
 Mae lliaws o lu nefol yma'n awr
 Yn moli Duw am eni Ceidwad Dyn.

Mae'r "Seren fore eglur" wedi dod :
 Mae'r Seilo yn ymddangos yn y cnawd,
 Ac haul cyfiawnder yn ffurfafen nef,
 A meddyginiaeth yn ei esgyll ef.
 Llawena, ddyn, dos, na fydd mwy yn drist,
 I geisio gras dy D'wysog Iesu Grist.
 Yn awr, O enaid, gwel dy Brynwr byw
 Yn berffaith ddyn ac hefyd perffaith Dduw.
 Tyr'd, dilyn Ef o'r preseb hyd y Groes,
 Mae'n dal Ei dir yn wyneb pob rhyw loes.
 Holl demtasiynau Satan, cnawd a byd,
 Ni ddaliant ddim o flaen Ei wyneb-pryd.
 Mae'n edrych ym myw llygaid Deddf ei hun,
 Gan ateb ei gofynion bob ag un ;
 Mae'n hau bendithion mân lle sang ei droed,
 Ni welodd daear un o'i fath erioed ;
 Mae'r dall yn gwel'd ; y byddar gafodd glyw :
 A'r tafod mud yn uchel foli Duw.
 Y gwahanglwyfus gadd ei groen yn iach :
 Daw'r lloerig gwyllt mor fwyn a'r plentyn bach.
 Cyfoda'r marw'n fyw, o waelod bedd,
 Ac angau'n gwelwi'i hun o flaen Ei wedd !
 Mae'n tramwy tua'r Groes heb ofni'r gwaith.
 Er maint y gwawd a'r dirmyg ar y daith,
 Wyneba'r llys, a'r holl elynion certh.
 Ei fraich Ei Hun yn unig yw Ei nerth.
 Ha ! gwelwch Ef yn cyrraedd pen y bryn !
 Mae uffern yn cyffroi, a'r nef yn syn.
 O, pwy a ddeil yr olwg ar ei waed,
 Ond Dyn ? tra'r ddaear gryna dan ei draed.
 Mae'n rhoddi i fyny'r Ysbryd ; gwyr'a'i ben :
 Mae'r haul yn methu dal, heb wisgo llen.
 Oddiar y groes disgyna'n awr i'r bedd,
 Ac angau a dychryndod yn ei wedd !
 Y meirw yn deffroi, pa beth yw hyn ?
 A gollodd ef lywodraeth oer y glyn ?
 Do, do, nid eill y bedd nac angau chwaith
 Ei atal Ef, ar Ei ryfelgar daith,
 Mae'n dod yn goch ei wisg o Bozra draw
 Ac agoriadau uffern yn ei law.

Mae'r bedd ac angau'n rhwym, ac Yntau'n rhydd
 Yn canu concwest fore'r trydydd dydd.
 Efe sydd ben, pob gelyn tan Ei draed,
 A Saint y nef yn canu am y gwaed.
 Mae'n nesu'n awr at drothwy tŷ Ei Dad :
 I'w gwrdd mae llu gwarcheidiawl nefol wlad.

Hwnt, heibio'r ser, cyflymant fel y wawr,
 A seindorf nef yn moli'r Iesu mawr,
 Ac engyl Duw ddyrchafant yr hen gân—
 "O byrth, dyrchewch byth eich pennau glân,
 Ac ymddyrchefwch, fythol ddrysau'n awr,
 I dderbyn Brenin y Gogoniant mawr."
 Brenin Gogoniant, d'wedwch im pwy yw?
 "Yr Iesu hwn eill ladd a chadw'n fyw."
 (Drachefn, drachefn, melysu mae y gân)
 "O byrth, dyrchewch byth eich pennau glân;
 Ac ymddyrchefwch fythol ddrysau'n awr
 I dderbyn Brenin y Gogoniant mawr,
 Dragwyddol ddrysau, dyma'r cyntaf un
 Ddaeth trwyddoch chiwi erioed, trwy'i allu Ei Hun."

A dyma sylwedd yr Efengyl oll:
 MAWR GARIAD DUW i achub byd ar goll.

Dyma drefn yr Iechydwriaeth
 Wedi'i gorffen yn ei lle;
 Nid oes enw dan y nefoedd
 Wedi ei roddi ond Efe,
 Trwy yr hwn y geill pechadur
 Ddod o'r gollfarn gaeth yn rhydd:
 Duw yn maddeu, Crist yn eiriol,
 Yntau'n byw ar fynwes ffydd.

Feibion Juda, beth am dani?
 Yw hi wrth eich bodd yn llawn?
 Ydyw'r Ddeddf a'r holl gysgodau
 'N werth eu gadael, am yr Iawn?
 Wele cawsoch y Messiah,
 Pa'm rhaid o'r aberthau mwy?
 Dyma Sylwedd y cysgodau,
 Iesu Grist a'i farwol glwy.

Dewch, Iddewon, dewch, Iddewon,
 Dewch yn gyntaf, chwi yw'r "had";
 Dyma lwyth holl addewidion
 Duw i Abr'am i chwi'n rhad.
 Dyma unig obaith Isaac;
 Dyma fendith Jacob fad:
 Dyma deyrnas Canaan Nefol:
 Dewch, meddiannwch chwi y wlad.

Dacw'r Iddew arni'n cefnu :
 Tramgwydd ydyw iddo ef.
 A, dewisodd wrthod Iesu
 Gan ei anghrediniaeth gref.
 " O, pa fodd i'th rodidi i fyny ? "
 Ydyw llais Efengyl Duw,
 " Pa fodd, pa fodd, y'th lwyr adawaf ?
 Pa'm casha dy enaid fyw ? "

Dacw'r lân Secina nefol,
 Wedi'u gadael heddyw yn llwyr ;
 Iesu wylai ar yr olwg :
 Toddai'i galon fel y cwyr.
 " Casglu'th blant, O Salem, Salem,
 Pa sawl gwaith dymunais I,
 Fel y casgla'r iar ei chywion ;
 Ond nis mynet, mynet, ti."

" Yn iach, yn iach i ti, hen Juda,
 Os ymadael 'rwyt â mi,
 Byth os cofi'r cariad cynta',
 Cofiaf innau am danat ti ;
 Gwedi cael cariadau lawer,
 Gwedi crwydro llawer bro,
 Gwedi'th dwyllo 'mhob cyfeiriad,
 Daw'r hen gariad eto i go'.

" Codaf faner i'r cenhedloedd :
 Galwaf bobloedd im o bell ;
 Dysgaf gân i'r amhlantadwy :
 Daw i'm hadwaen eto'n well.
 Yr hon nad ydoedd briod iddi
 Meibion amlach ddaw i'w rhan ;
 Na'r un gafodd briod unwaith,
 Mwy fydd milwaith yn y man.

" Ymhelaetha le dy babel :
 Estyn gyrt dy breswylfeydd ;
 Dyro fwy o hyd i'th raffau :
 Sicrha'th hoelion i'r porfeydd ;
 Canys ti a dorri allan
 Ar yr aswy ac ar dde ;
 Daw'r dinasoedd anrheithiedig
 Iti'n gyfaneddol dre'.

" Marwor tân oddiar yr allor
 Dorrodd allan ar rhyw bryd :
 Rhedodd fel llwynogod Samson
 Nes goddeithio'r wlad i gyd.
 Neu fel carreg fach o'r mynydd
 Dorrwyd unwaith nid â llaw,
 Ddryllia demlau'r eilun dduwiau,
 Lluniau Bramah sy'n llawn braw."

Mae'r G'lomen fendigedig ar ei hynt
 Yn prysur deithio tua'r pedwar gwynt.
 Cyn hir Efengyl gras orchuddia'r byd
 Nes byddo'n eiddo'r Arglwydd Iesu'i gyd.
 Henffych i'r dydd y trawodd gynta' i lawr
 Ei throed ar wyrddion ddolydd Prydain Fawr.
 Gogoniant byth i Dduw am drefn Ei ras,
 A chadw'r gwirioneddau yn eu blas
 Y byddont byth ar uchelfannau'r maes,
 Na ddeled adeg, dal y dwylaw'n llaes.
 Mae hoff genhadon Iôn drwy'r byd yn gwau,
 A'r Ddraig yn cilio'n gyflym tua'i ffau.
 Mae Ewrob heddyw'n llawn o nefol gân
 Yn moli Duw yng ngwres y dwyfol dân.

Hen Asia sy'n moliannu am y drefn,
 Gan adael yr eilunod ôl ei chefn,
 Mae duwiau cerrig, haearn, aur, a phres
 Yn prysur doddi'n ddim o flaen ei gwres.
 Daw cerbyd Juggernaut, a'i lwybrau'n las
 Yng ngwydd Efengyl hedd yng ngherbyd gras.
 Fe dderfydd creulonderau'r Ganges ddu ;
 Nis portha mam hi mwy a ffrwyth ei bru.
 Ni losgir gweddw druan, gyda'i gŵr ;
 Fe dderfydd ebyrth tân, ac ebyrth dŵr.
 Daw'r teulu du at draed yr Iesu glân,
 Ac Ef ddilynant mwy trwy ddŵr a tân.
 Caniadau Sïon sydd yn llenwi'r coed,
 A fathrai'r gelyn gynt o dan ei droed ;
 A llwybrau'r bicell, bwa, saeth, a chledd
 Yn awr ynt lwybrau mwyn Efengyl hedd.

Pwy ŵyr na welir eto Deml hardd
 I Iesu Grist yng nghanol Eden ardd.
 A'r man bu Adda'n cuddio yn y dail,
 Amlygir rhinwedd aberth Adda'r ail.

Pwy ŵyr nad ar y fan lle cwmpodd *Dyn*
 Bydd Iesu'n achub eto'r *olaf un*,
 Neu'r fan y caed addewid had y wraig
 Bydd Iesu'n gorffen sigo pen y ddraig

Mae'r nefol lais yn treiddio Affric boeth :
 Gwledd i'r newynog, gwisg i'r pagan noeth.
 Mae yr anialwch yn blodeuo'n hardd,
 A'r diffaith erchyll fel y brydferth ardd.
 Ymadrodd am y groes sy'n ennill nerth,
 Gan ddryllio temlau yr eilunod certh.
 Ni thâl y duwiau mân i'r negro'n hwy :
 Y Wadd a'r Ystlum gaiff y delwau mwy.
 Ni fyn ond son am Iesu Grist a'i farwol loes,
 A'r gwaed a lifodd drosto ar y groes,
 A'r dagrau'n llof i'r ruddiau du eu gwawr
 Wrth glywed sôn am gariad " Massa " mawr.

Daw Abyssinia draw a Nubia bell,
 I gredu'n fuan yn yr " Aberth gwell,"
 Caffraria, Congo, Guinea Barbari
 I ganu hen Efengyl Calfari :
 Gwastadau'r Aifft gaiff weld y goleu clir,
 A theg ogoniant Seion cyn bo hir :
 Daw Gosen i flodeuo yn ei thro,
 A seren Jacob i oleuo 'r fro.
 Yn llysoedd Pharaoh seinir mawl a chân,
 Gan ddylanwadau pur yr Ysbryd Glân :
 Trwy hen balasau Joseph gweddi a mawl
 Efengyl gras gyhoeddir yn ddi-dawl :
 A'r man bu Moses bach ac Aaron gynt
 Yn chwareu rhwng priddfeini'n llon eu hynt,
 Rhyw Foses efengylaidd eto fydd
 Ar odre Piramid yn traethu'r ffydd,
 Pan na bydd Pharaoh cas o greulon lyw
 Byth i orthrymu teulu Seion Duw.
 Bydd holl drysorau'r Aifft, er maint eu rhi,
 Yn eiddo i'w Grist Ef a'n Harglwydd ni.

Efengyl Crist yn gyffredinol fydd :
 Drwy'r ddaear faith fe wawria'r hyfryd ddydd
 Pan na bydd sôn am ryfel, llid na chur :
 Pan droir yn swch y miniog gleddyf dur :
 A'r gwaywffyn, pladuriau fyddant hwy ;
 Ac ni bydd dyn yn medi'i gyd-ddyn mwy.

Y blaidd a'r oen gyd-drigant y pryd hyn ;
 A'r llewpart a gyd-orwedd gyda'r mynn :
 Bydd llo a chenau llew ar borfa las
 Yn cyd-chwareuan gyda'r eidion bras :
 Heb ddangos dant maent oll mor dymer fwyn,
 Geill plentyn bach eu trin â gwialen frwyn.
 Y fuwch a'r arth, fe borant hwythau 'nghyd,
 A'u llydnod a gydgysgant ar eu hyd.
 Yn llygaid llew, ni fflachia mwyach fellt :
 Yr ych ac yntau'n awr gyd borant wellt.
 Y plentyn sugno, chwery a'r asp heb fraw,
 Ac ar ffau'r wiber tery'i fechan law.
 Ni ddrygant mwyach yn ei fynydd Ef,
 Bydd wyneb daear megis wyneb nef.

Ac i'r cenhedloedd codir baner fawr,
 Ac ati cyrcha'r ddaear oll, yn awr.
 A'r Arglwydd gasgla grwydriaid Israel hên :
 Fe'i derbyn adref a chroesawgar wên.
 Gwasgaredigion Juda gasgla 'nghyd
 I Seion Duw o bedwar ban y byd :
 Cynfigen Ephraim lwyr ymedy mwy ;
 A gwrthwynebwy'r Juda, ple maent hwy ?
 A'i bobl adref, eto eilw'r Iôr
 O'r holl deyrnasoedd ac ynysoedd môr.
 Daw llwythau Israel adref eto 'nghyd
 Tan ganu am y Groes a'r angau drud.
 Efengyl gras a seinir drwy'r holl fyd,
 A'r Iesu glân fydd sŵn y gân i gyd.

AFON DYFRDWYF.

Buddugol yn Eisteddfod y Cefn Mawr, Nadolig, 1874. Ei ffugenw, "Isaac Walton.")

Suddiad Palas Gwrthawn ar y gwastadedd lle saif Llyn Tegid (Traddodiad.)

MACHLUDAI'R huan yn yr hwyr
 Mor brydferth ag erioed,
 Tra'r adar lonnai'r faenol werdd
 O'u cyngerdd yn y coed ;
 O dderi y gwastadedd teg
 Llys Gwrthawn godai'i ben,
 A mwg ffumerau gwynion gant
 Unionant tua'r nen.

Y noson honno dawns a chân
 Gynhelid yn y Llys ;
 Marchogion a rhianod glân
 A'i cyrchent ef ar frys ;
 A thelyn Idwel oedd mewn hwyl
 O fewn y neuadd fawr,
 A llawen oedd y llawen lu
 Ym Mhalas Gwrthawn Gawr.

O gylch y bwrdd gwesteion fil
 Eisteddent ar y wledd ;
 A chyrn y gwin o gylch y ford
 Ddilynent gyrn y medd.
 Ail godent ac fe ddawnsient fwy :
 Fe ddawnsient oll o'r bron ;
 Ychydig iawn a wyddent hwy
 Mae'u holaf ddawns oedd hon.

Yr awel, blaen-redegydd dydd,
 Sisialai yn y llwyn,
 Pan y disgynai bronfraith dlôs
 Ar grib y delyn fwyn :

Siaradai â'r telynor dall,
 "Tyrd, Idwel," ebe hi;
 "Cyn tyr y wawr bydd llawr y llys
 Yn llawr dan waelod lli."

Fe neidia Idwel ar ei draed,
 A'r delyn ar ei gefn—
 "Pa ffordd, pa ffordd, aderyn bach?"
 "Ffordd hyn," medd ef drachefn.
 Dilynai lais y fronfraith fwyn
 Nes cyrraedd llethr y bryn;
 Pan dorrai'r wawr y gwastad mawr
 A'r llys oedd waelod llyn.

Bwrlymodd Dwyfan orllif gwyllt,
 A *Dwyfach ffrydlif gre':
 Fe suddai'r dolydd teg a'r llys,
 A'r Llyn yn awr yw'r lle.
 Ac yno tardd o Fala'r llyn
 Y Ddyfrdwy fawr, trwy'r coed:
 Fel sarph arianlliw treigla'i llif
 Mor heinif ag erioed.

Pa ryfedd, Ddyfrdwy lân, i'n tadau gynt
 Yn oesoedd tywyll byd addoli'th ddwfr?
 Dewisaist lwybro trwy y tecaf glyn
 A fedd y Gogledd. Ar dy lennydd di
 Mae dolydd bythol wyrdd a'r brasaf dir.

Er fod dyffrynnoedd lletach yn ein gwlad,
 Nid y'nt ond megis meirwon wrthyt ti;
 Henafol dderi garant lân dy ddŵr,
 Gan blygu'u brig uwch ben dy risial ffrwd
 Ar ffurf addolwyr! Llauer canrif maith,
 O'u cangau breisg derbyniaist flwyddawl gân
 Yr adar llon. I ti yr Alarch hen
 A wyra'i ben mewn hoffder ar dy fron;
 Teg fab yr afon yw: i'th fynwes di
 Derbyniwyd ef y gyntaf awr o'i wy
 Dan heulwen haf, fel pelen eira gwyn,
 Neu dusw gwawn yn gwibio ar y llyn.

* Dwy ffynnon.

Pwy yw y rhain fel gwylwyr o dy gylch,
 Yn gedyrn lu, cydoeswyr a thydi?
 Y'ch oll un oed ag Amser hen ei hun!
 Eu golwg erch a'u heiddigedus bryd
 Ddangosant nad oes neb a faidd neu eill
 Droï ar gyfeiliorn byth dy ffrydlif lân.
 I'th dderbyn o dy grud mae'r Berwyn mawr:
 A'i aelïau duon ffromant yn eu gwg
 Ar bawb o bell, ond O, mor dyner hoff
 O honot ti ei forwyn lon; bob dydd
 Cei sugno tethau fyrdd o'i fronau iach;
 Ac o wythiennau dwfn ei galon fawr,
 Fel Pelican, a'i waed fe'th bortha di.
 Pob bore gylch ei draed o fewn dy fâdd,
 A'u sychu wna â pher awelon mwyth
 Y briaill mân a meillion glwys dy lân.
 Dy lynnoedd tawel di yw'r drychau llyfn
 Lle yr ymdrwsia yn ei fawredd oll;
 Ei bais o ffawydd dros ei liniau breisg
 A'i wasgawd redyn—weuog am ei fron,
 A mantell rugflodeuliw am ei gefn,
 A'r niwl yn blyf-gob i'w benfffestin ban.
 Fel hyn a'i ofal tadol atat ti,
 Fe'th arwain hanner hyd dy daith i'r môr,
 Gan dy gyflwyno i freis ddolydd cain,
 A ffrwythlon ddyffryn teg y Maelor Mawr.
 O! na fai gennyf iaith, hen Ddyfrdwy deg,
 I draethu'n gywir, chwedlau'r oesoedd cudd
 I ni, y rhai nad ydym ond er doe.
 Fel doe i ti yw yr unigedd dwys
 Pan nad oedd Dyn yn sengu ar dy lân.
 Fel awr i ti, yr oes *gallestraid* gynt:
 Fel munud awr i ti y *bresaid* oes.
 Pa beth am Llywarch Hen yn cyrchu'th fin
 O'i luest brudd yn Nhrerhiwaedog fry?
 A glywaist ti'r hen ŵr a'i wallt yn wyn
 Yn dadgan prudd "Englynion beddau" i blant;
 Ei "bedwar mab arugaint" dewrion lu,
 A'r "goreu mab o naddynt ydoedd Gwên"?
 A glywaist ti ei folawd iddynt oll
 A gorfawl "Gwên oedd goreu mab ei dad"?
 Ac onid oedd y tân milwrol gynt
 Fel yn ail wrïdo ei wronawl bryd
 Nes lliwio'th dôn, pan ganai folawd Pyl?
 Do, do, fe welaist lawer helynt blin
 Sy'n awr yn gudd dan glo dy dafod mud.

Lle gwelwyd Derfel gynt ar lan dy lif
 Yn dal y brithyll rhuddfotymog chwim,
 Neu'r eog glas, i urddo bwrdd y wledd
 Ar ddyddiau ympryd uchel wyl y Pasg,
 Saif Palas teg, peiriannydd* penna'n gwlad,
 Yr hwn gynlluniodd lwybr march y tân,
 Ar hyd dy lennydd fel cydymaith it.
 Dilynwn eto su dy donnau mân
 Hyd Gorwen degbreswylydd bron y graig,
 Ger hon y gwelwn fryncyn dros dy ddwfr
 Lle saif Caer Drewyn hen mewn adfail llwyd.
 Gwyrdd yw y bryn yn awr, ond unwaith gwaed
 Ein dewr hynafiaid liwai'i wellt yn goch.
 O afon deg, wrth ddilyn yn y blaen,
 Hen lys Glyndwr wna'r teimlad eto'n fflam
 O wladgar dân, er nad oes yma'n awr
 Ond *llyn o hesg* i nodi'r Palas gynt.
 Pa ryfedd i'r awenydd, Iolo Goch,†
 Fawrhau y gŵr oedd arglwydd ar dy lan
 Yn ei ogoniant gynt, tra'r oesoedd hyn
 Mae ei adgofio ef yn ennyn fflam
 O gariad bery byth i'w enw ef
 Tra curo calon Cymro tan ei fron ?

Rhown naid i'r oesau'n ol ar hyn o dro,
 A chyniweiriwn leision lwybrau'r co' ;
 A dacw fardd Glyndyfrdwy ar ei hynt,
 A'i wisg yn las yn nefod beirddion gynt.
 Pwy yw ? O, Guto'r Glyn‡ sydd ar ei daith
 (Y llwybrau gyniweiriodd lawer gwaith)
 I'r man dedwyddaf welodd yn ei oes,
 Sef hen Fonachlog enwog Glyn y Groes.
 Wel, Guto bach, d'wed in' pa groesaw gair,
 A thraetha beth o hanes eglwys Mair.
 " Wel, wel," eb Guto, " pa ryw un wyt ti
 Heb wybod am Llanegwestl fawr ei bri ?
 Mae yno Saint o'r bore hyd yr hwyr,
 A'u gweddi gron yn dilyn cylchdro llwyr
 Yr haul o gylch y byd, yn gôr didawl,
 Heb funud nad oes ynddo gân a mawl.

* Palé, palasdy newydd ardderchog lle y preswylia Henry Robertson, Ysw., A.S., y peiriannydd enwog.

† Bardd Owain Glyndwr.

‡ Bardd Llanegwestl, os nad abad hefyd, yn y bymthegfed ganrif.

A'r Abad Dafydd, pwy nad adwaen ef?
 Pwy debig am gyfrannu ymborth nef?
 A phwy yn debig iddo, gyda hyn,
 Am ferw, a rhost, a medd, a gwin a'r llyn?
 Nid un yw ef i edrych ar y tlawd
 Gan borthi'i hun ac esgeuluso 'i frawd,
 Ni bu llawenach abad yn y wlad
 Na Dafydd a Llanegwestl ein Tad,
 Mi groesais Ddyfrdwy lawer gwaith ar lif
 At yr Abadau rhag lleihau eu rhif;
 A theithiais yno drwy bob math o hin
 Rhag ofn y surid dafn o'r medd neu'r gwin,
 Neu ynteu'r pysgod fyn'd yn ddrwg eu sawr,
 Neu gig helwriaeth (cheidw hwnnw fawr);
 A phechod du yw gwastraff, gwyddoch hyn.
 Rhaid imi geisio boddio Duw a dyn
 Yn anad dim tra boddwyf fi fy hun."
 Wel, Guto fwyn, nid pell ychwaith o lan
 Yr afon hon saif Castell Dinas Bran;
 A wyddost ti am rhyw Fyfanwy lon
 A'i glendid yn gwirioni'r byd o'r bron?
 "O gwn yn wir am dani'n eithaf da,
 Heblaw gwirioni'r byd, bu iddo'n bla;
 Ei glendid daflodd saeth i lawer bron,
 Tra'n rhodio llwybrau glan yr afon hon;
 Ei glendid yrrodd llawer llanc i'w fedd,
 A marchog i gwrdd marchog gledd yng nghledd.
 Y lânaf oedd o ferched yr holl fyd;
 Mwy swynol na thêg ferched Efa'i gyd.
 Fe laddodd hon heb lid (anwylaf ferch)
 Ei chariad Hywel drwy ddwfn glwyfau serch.
 Mae'r ddau mewn beddrod oer ers llawer dydd,
 A chônsersch Hywel yw eu cofiant prudd."
 A chroesi'r afon wnaeth y bardd ar hyn,
 A chanu'n iach wnaem ni â Guto'r Glyn.
 Yr afon yma drwy gul wely red*
 Lle camodd lleidr unwaith dros ei lled,
 Tra'n îs i lawr trwy gulach bedd hi draidd,†
 Lle llamodd buwch o ddol hen Ririd Flaidd.‡

* Cam y Lleidr. Dywedir i leidr lamu drosodd yma a dianc o afael y gyfraith.

† Llam y fuwch, lle culach eto. Gellir eistedd ar un ochr i'r afon a'r traed ar yr ochr arall.

‡ Yr rîeg o lwythau Gwynedd.

Dilynnwn eto 'mlaen rhyw dipyn bach,
Ac wele yn ein gwydd Llangollen iach.

Uwch ben tref fach Llangollen
Mae Castell Dinas Brân,
Lle ganwyd gynt Myfanwy
Yng nghlyw hen glych y Llan.
A'r afon sydd yn dawnsio
'N ewynawg dros y graig,
Lle ganwyd Edward Morgan
A Jenny Jones ei wraig.

O drefydd glannau'r afon,
Llangollen bach sydd ben ;
Y Berwyn yw ei chaerau
A chraig Eglwyseg wen.
Aeth llawer claf ddaeth yma
Am dro i'n dyffryn bach,
Wrth rodio glannau'r Ddyfrdwy
A'r brynïau, adre'n iach.

Rhaid in' dy adael di ar hyn o bryd,
A dilyn ffrwd yr afon ar ei hynt
Dan bontydd eraill grogwyd yn y nen,
Drwy'r* fro lle gwelir gwŷr sy'n caru'u hiaith
A'u gwlad, a cheinion natur fel tydi ;
Y rhai a'th nodent di yn destun cerdd
I feirdd yr oes gystadlu ar dy lân.

Awn eto 'mlaen hyd fynwent Owrtun werdd
Sydd eto'n un o'r "tlysau" ar dy fin.
Mae'th rediad yma yn arafu'n ddwys :
Pa beth yw'r cyfnewidiad sydyn hyn ?
Mor heinif oedd dy daith o'r Bala draw
Nes cyrraedd hyd y dolydd gwyrddion hyn !
O na atebet fi : 'rwy'n teimlo'n chwith
Gan fferdod oer yn cribo drwy fy ngwaed.

Mae ysbryd yn yr afon, iaith mewn dwfr,
A phur hyawdledd mewn distawrwydd mud,
Ac anian yma fel yn dwys bruddhau.
Yr helig ar ei glan sy'n gwyro'u brig
I'r dwfr yn swrth, fel pluf cynhebrwng du.

* Ardal Cysylltau a'r Cefn.

Mae llenni tywyll prudd o'r oesoedd gynt
 Yn lledu'u hesgyll dros y llennyrch hyn;
 A difrifoldeb gerfiwyd ar y llif
 Wrth araf lithro 'mlaen ar hyd y gro,
 Fel merch amddifad yn neshau i wydd
 Gweddillion marwol ei hanwylaf fam!
 Pa beth yw hyn? pa le sydd ger ein gwydd?
 Pa le yn wir! Ond Bangor is y Coed!
 O ddyffryn tég, pa ryfedd yw i ti
 Fel hyn ymdrwsio mewn galarwisg ddofn?
 Mae lleisiau'r Saint lofruddiwyd ynnot gynt
 O hyd fel adsain prudd o'r oesau'n ol
 Yn llwytho'r trist awelon yn dy goed.

O, Ddyfrdwy hoff, pa ryfedd yw i ti
 Arafu drwy y faenol dywell hon?
 Nid angof it y dydd pan welaist liw
 Dy ddyfroedd glân yn goch gan waed y Saint.
 O, ddiwrnod du! machludodd huan dysg;
 Difrodwyd ein llenyddiaeth mewn un dydd.
 Mae llwch y Saint a lludw llyfrau'n gwlad
 Yn gymysgedig â phriddellau'r glyn.
 Nid oes all ddangos bys at feddrod un
 O'r rhai lofruddiwyd yma mewn gwaed oer.
 Maent hwy yn tawel huno'u hirnys faith,
 Lle nad oes llafur na dychymyg chwaith;
 Lle nad eill gelyn aflonyddu'u hedd
 Yng nghyfringelloedd tawel Llys y bedd.
 Archollwyd ein llenyddiaeth yr un waith
 Na welir byth un balm i wella'r graith,
 Nes machlud olaf belydr haul ein hiaith.

Dos yn dy flaen yn araf, afon dêg,
 Nes cydgymysgu'th ddeifr â dagrau heillt
 Y môr ger Castell Caer, lle gwelwyd gynt
 Gerth frwydrau gwaedlyd ar y morfa glas,
 A llawer helynt flin y dyddiau'n ol.
 Dos, dos, ymlaen i fynwes hallt y môr
 Lle yr ymgolli yn ei fawredd ef,
 Fel engrafft in' o bob peth meidrol dyn
 Yn toddi'n ddim yn Anfeidroldeb Duw.

Yn fwriadol y gadawyd allan y pleser o enweirio yn yr afon,
 am fod hynny wedi ei gyfyngu i ddwylaw gormesol ceidwadwyr
 Pysgodfeydd yr Afon Dyfrdwy.—T. o E.

MARWNADAU.

© ©

ALFARDD.

(*Eisteddfod Cefn Mawr, Nadolig, 1875*).

Do, do, hen ynys dêg, ti fegaist feib
A saif ar lechres prif enwogion byd ;
A'u henwau ddeil tra pery'r fywiog dôn,
A'i chusan nwyfus i groesawu'th draeth.
Pwy rif ei gwŷr hyd ddydd Llywelyn Ddu,
Goronwy goeth, a Robin Goch ei beirdd,
Ac eraill hunant yn ei thawel lwch
Ers llawer dydd ? Pwy rif yn awr y byw
O'i meibion saif ar uchaf binacl llên ?
Ddarllenydd, gwêl ym Môn fachgennyn tlawd,
Ei wladaidd wisg a ddengys nad yw ef
Yn blentyn moethus ffawd ac uchel fri,
(Yr hyn sydd fri yng ngolwg balch y byd) ;
Mae'n ieuanc iawn, y tlws lafurwr bach,
I drin y rhaw a thrwm offeri'r maes ;
Mae plant y pentref yr un oed ag ef,
Yn fân finteioedd llawen hyd y ffyrdd ;
Pob un a'i lyfrgod werdd ar draws ei gefn,
Neu'r ysgrif-lech wrth llyn am ei wddf.
Paham na welir yr amaethydd bach
Yn cydfwynhau bendithion bore oes,
A'r un adloniant a'i gyfoedion têt ?
A ! hyn yw'r gwir ; trist weddw oedd ei fam,
Ei dad sydd yn y bedd ers llawer dydd ;
Ac yntau, er mor ieuanc, er mor dlws,
Ein Alfardd, rhaid oedd cychwyn dros y drws !
Dilynwn ef, mae rhywbeth yn y bach
Yn denu'n serch, a chaiff ein sylw mwy :
Nid trymwaith y llafurwr fydd ei ran,
Ac nid y plentyn diddysg fydd ef chwaith.
Fel y llyndysyn wedi'r gaeaf oer,
Mewn tawel hûn o fewn ei wisg o wê,
Pan ddelo awel dyner gwanwyn gwyrdd,
A'i glychau gleision i'w ddeffroi o'i gwsg,
Nes denu sylw'r byd mewn dillad haf,
Daeth Alfardd o'i ddinodedd ger ein gwydd.
Mae yn y dref* yn awr yn yfed dysg,

* Bangor.

Wrth draed hen Ramadegydd penna'r oes,
 A'i feddwl yn ymloywi fel y wawr
 Ysplennydd sydd yn gwisgo'r baban ddydd;
 Mor gyflym mae'n cryfhau o awr i awr:
 Mae'n trin allweddau'r iaith â nerthol law;
 A chwery â'i brawddegau caethaf oll,
 Mor rhydd a llaw'r telynor ar y tant;
 A 'mlaen ymlaen a'i daith yn gyflym iawn;
 Ar faes yr hen Gymraeg mae'n llenor gwyh,
 A'i holl ysgrifau'n denu sylw 'i wlad,
 A mynych lawryf wisgir am ei iâd,
 Fel rhed y dŵr i'w wastad—bwysol lfn.
 Er gwaethaf pob rhyw rwystrau ar ei ffordd,
 Mae gwir athrylith megys fflam o dân,
 Mewn tywyll nos yn dangos man lle bydd,
 Ac nis geill caddug byd ei chuddio hi;
 Fel hyn ein Alfardd, rhaid ei godi oedd
 I'w safle'i hun; nis gallai dirmyg byd,
 Na gawd, na sen, na gwg ei gadw i lawr.
 Trwy'i rym ei hun y cododd Alfardd hoff,
 Ac nid trwy unrhyw nawdd gan wŷr ei wlad;
 Trwy'i rym ei hun eisteddodd ef wrth lyw
 Yr "Herald Bach," a thrwy ei rym cyn hir
 Doi'r "Herald Bach" yn Herald Mawr ei rym.
 Ond er it', Gymru, ddiystyrru dydd
 Ei bethau bychain, tra y gallet wneyd,
 Pwy oedd y cyntaf i ad-dalu'n ol
 I ti o'r da oedd lon'd ei galon fawr?
 Pwy a fawrygai bopeth oedd Gymreig?
 Pwy eiddigeddai dros ogoniant pur
 Ei annwyl wlad, yn fwy nag Alfardd hoff?
 Pwy chwythodd yng nghorn gwlad yn uwch nag ef,
 Yn erbyn pob sarhad ac anfri coeg
 Anelid at anrhydedd Gwalia Wen?
 Pan wawdiai'r Sais ein hen ddefodau hoff
 Ar 'lennau'r "*Times*," mewn dybryd d'w'llwch tew
 O Aifftaidd drwch—gwaelodion bustlaidd iaith,—
 Pwy'n gyntaf gŵr ond Alfardd ar ei draed?
 Ac megis Eidiol gynt, dyrnodiai hwynt
 I'r llwch o'i gylch a phastwn y Gymraeg!
 "Chwi, Saeson dwl." Ha! mor briodol dweyd,
 "O! na ddeallech hyn, ac nad ystyriech chwi
 Mor agos ydyw diwedd balch eich rhwysg;
 Eich Gladstone fawr a welwyd erbyn hyn
 Ym mhlaid y Cymry'n cadw'u huchel wyl."
 Bu ei feiddgarwch a'i wroldeb dewr
 Yn brwydro 'ngwrth y gwarth a'r dirmyg llym,

O osod estron farnwyr yn ein gwlad,
 Y rhai na fedrent frawddeg o'r hen iaith,
 Na wyddent am deimladau gonest pur,
 Na diniweidrwydd syml y Cymry glân.
 Pwy'n fwy nag Alfardd frwydrodd dros ei wlad,
 Am farnwyr sirol wyddent y Gymraeg,
 A gwaed ein cenedl yn eu gwythi hwynt
 Yn deall teimlad plant hen fryniau'r gân,
 A holl ddiwylledd gonest Cymru lân;
 Bro'r menyg gwynion a'r carcharau gweig,
 Gwlad gwena'r nef ar bopeth sydd Gymreig?
 Bu ei ysgrifell megis fflam o dân
 Drwy gestyll gorthrwm yn goddeithio'u twyll,
 A'i oleu llachar yn dynoethi'u brad.

Apostol rhyddid oedd ein Alfardd gu,
 Dyrchafai'i lef fel sain yr udgorn ban,
 Yn erbyn trais a dichell ym mhob plaid,
 Heb dderbyn wyneb, ac heb ragfarn chwaith;
 Mor ddyfal, ddyfal, ydoedd yn ei swydd
 Yn dwyn areithiau prif Seneddwyr byd
 I gyrraedd deall Cymro'n iaith ei fam.
 Pan safai trais ar drothwy rhyddid pur,
 A phan gyflawnodd gormes hyd ei raff,
 Gan fygwth mathru llanciau'r 'Ryri wen,
 Pwy amddiffynodd hawliau'r gweithwyr tlawd
 Yn wyneb rhwysg y pendefigion beilch,
 Nes i'r gwarsythion blygu yn eu gwarth
 O flaen cyfiawnder eu telerau têt,
 Yn fwy nag Alfardd? Alfardd annwyl byth.

Mor hoff oedd Awen Cymru iddo ef,
 Fe yfai'n ddwfn o'i ffrydiau melus hi:
 Fe garai lethrau ei Pharnassws bân,
 A mwyn rodfeydd glan Helicon ei wlad.
 Adwaenai ef farddoniaeth uchel ryw,
 A gwyddai am ragorgamp penna'r gân;
 Eisteddodd ar orseddfainc beirniad craff,
 Ac mewn anrhydedd gloyw llanwodd hi;
 Fe ddenodd serch ei genedl bron yn llwyr,
 A'i phrif lenorion, â'u cynhyrchion gwyh,
 Gynhaliant freichiau Alfardd hoff i'r lân.

Tra'i haul yn nesu i awr anterth oes,
 A'i fawr alluoedd yn ymsaethu 'mlaen
 I bob cyfeiriad gyda nerthol awch,
 Yn erbyn pob rhyw ormes yn y tir:
 Pan eto 'nghanol ei ddefnyddiol waith,
 A'i wlad yn edrych arno gyda gwên
 Foddhaol, fel ei gwron dewr a hoff,

Gan lunio iddo lawer mwy i'w wneyd,
A disgwyl eto fwy oddiar ei law,
Bu farw Alfardd! O! y geiriau prudd;
Cyn iddo gyrraedd awr ei hanner dydd.

Y bore drannoeth, pan yn torri'r sêl,
Parlwsyd cannoedd o'i gyfeillion hoff;
"Bu farw Alfardd," p'odd y coelir hyn,
Yr heinif Alfardd llawn o nerth a nwyf,
A iechyd fel yn dawnsio ar ei wedd,

"Bu farw Alfardd," do, mae yn ei fedd;
Och! och! y byth gofiadwy ddiwrnod du,
Y newydd trwm, "Bu farw Alfardd" gu!
Troes Gwalia wen gan nerth y dyrnod trwm,
A'i chalon lawen gynt, dan wê o blwm.
Ein Alfardd wedi marw! beth yw hyn?
Mae cân yn fud, mae Cymru oll yn syn;
Mae galar dwys yn treiddio bryn a phant:
Parlwsodd llaw'r telynor ar y tant.

Y talgryf Alfardd, wridog fachgen tlws,
"Bu farw Alfardd" red o ddrws i ddrws;
Llythyrâu duon gyrchant i bob pwynt,
"Bu farw Alfardd" yw eu cynnwys hwynt;
A raid in' gredu hyn, pa wedd, pa wedd?
Rhaid, rhaid; mae Alfardd annwyl yn ei fedd.

Mae'r llenor llawn o ddysg, a'r gweithiwr blin,
A'u gruddiau'n lli', a chryndod ar eu min;
Gwlyb hallt oedd tudalennau'r "Herald" du,
Gan ffrydiau dagrau teimlad Cymru gu;
Y Cymro uniaith, collaist gyfaill rhydd,
Pan roddwyd Alfardd yn y beddrod cudd;
Do, do, trafferthodd lawer er dy fudd,
Er mwyn esbonio it' brif bynciau'r dydd;
Mae hunell angeu'n dal y tafod llym,
Fu yn gwefreiddio'n cyrddau gyda grym;
Mor chwith fydd tremio 'i le yn wag yn awr
Ar holl lwyfannau'n huchel wyliau mawr.
O! Gymry annwyl, O! fy hen wlad dlawd,
Mae'n huno'r hwn a'ch carai megis brawd;
Mae'r llaw a'ch amddiffynnai lawer gwaith,
Yn wyw a llonydd yn y beddrod llaith;
Y tafod fu mor hyawdl yr un wedd,
Sydd ddistaw fud tan dywyll len y bedd;
Mae'r galon gynes gurai dan ei fron
A'r gwreichion tanbaid yn y llygaid llon
Yn wyw a thawel is y werddlas dôn.

Chwi, feib y mynydd,* dyrchwch, dyrchwch gri,

* Y chwarelwyr a'u gwragedd.

A merched y llechweddau, wylwch chwi;
 Mae'r hwn ymladdodd gymaint ar eich rhan
 Yn gorffwys heddyw'n fud yn llwch y Llan.
 Anwylwch enw Alfardd yr awr hon,
 A dysgwch ef i'ch bychain ar y fron;
 Ac yn eich hwiangerddi gylch y tân,
 Rhowch nodyn lleddf i Alfardd yn eich cân;
 A allodd ef, yn rhwydd i chwi, fe'i gwnaeth,
 I'ch dwyn yn rhydd pan oeddych gynt yn gaeth;
 Ac nac anghofiwch byth eich dyled fawr:
 Mae plant amddifad iddo ef yn awr.
 Mae'n d'od i'r dref* drachefn, ond nid fel cynt,
 Y gwyl fachgennyn distadl ar ei hynt,
 Heb neb yn talu sylw drwy'r dref fawr
 Ar ei ymweliad; na, mae pryder mawr
 I'w wel'd ar wedd ei phrif breswylwyr hi,
 A llawer grudd a'i groewon ddagrau'n lli';
 Mae masnach wedi sefyll heddyw'n syn,
 A'r holl ffenestri'n gwisgo'u llenni gwyn,
 Tra'r êl gorymdaith angeu'n ara'i lawr
 Ar hyd heolydd dinas Bangor fawr;
 Mae prif lenorion a phrif feirdd yn llu,
 Yn dilyn araf gwrs y cerbyd du;
 Bonedd'ion a Seneddwyr uchaf bron,
 Yn cydgymysgu dagrau yr awr hon;
 A llu o'r werin yn yr ymdaith sydd,
 A chloch hen Ddeiniol Sant yn galw'n brudd,
 Tra marwol gorff, anfarwol Alfardd gu,
 Yn araf nesu tua'r beddrod du.
 Ond ni wêl ef y galar dwys na'r parch,
 Ni chlyw y deigryn ddisgyn ar ei arch.
 O! Alfardd hoff, cwsg, cwsg dy dawel hûn,
 Mi garaf d'enw tra bo' ynof ffun.

Heddyw'r gro sy'n cuddio'r gwrid
 Ar ruddiau arwr rhyddid.

* Bangor.

JONATHAN BROWN.

Diacon yng Nghapel "Seion," Cefn Mawr.

(*Eisteddfod Cefn Mawr, Nadolig, 1874*). *Ei Ffugenw,—“Un a'i hadwaenai'n dda.”*

PA ŵr a syrthiodd heddyw yn ein mysg?
 Ai llenor doeth, neu Rabbi llawn o ddysg?
 Ai llywydd dewr fu'n arwain gwŷr ein gwlad,
 Gan herio angeu yn y waedlyd gâd?
 Neu arglwydd o waedoliaeth uchel rin,
 Bu pawb drwy'r wlad yn plygu iddo'r lin?
 Ai t'wysog? neu ai brenin? d'wedwch pwy?
 Nid un o'r rhai'n, ond un sydd heddyw'n fwy!
 Hen Gristion tlawd fu'n filwr hyd ei oes,
 Oedd ffyddlawn iawn dan faner goch y groes;
 Hen wyliwr muriau Seion yn y Cefn:
 Byth odid gwelir ail i hwn drachefn.

Jonathan Brown, ei enw'n felys fydd
 Yng nghlustiau pawb fel un o gewri'r ffydd.
 Fe feddai neillduolion lawer un,
 Ac nid yn fach cyfrifai ef ei hun:
 Bai mynych iawn yw hwn a geir ym mysg
 Y rhai sydd heb gyrhaeddyd bendith dysg;
 Rhyw wendid yw, naturiol i bob dyn
 Goffeidio meddwl mawr am dano'i hun.
 Un gonest iawn oedd Brown trwy'i holl ymwneyd,
 Yn noeth, o flaen yr wyneb, rhaid oedd dweyd
 Yr hyn oedd yn ei feddwl, gwg neu fodd,
 Yr ieuanc, hen, urddasol, tlawd 'r un modd;
 A byth ni chlywid tafod hwn drachefn,
 Yn llwfr enllibio neb tu ol i'w gefn.
 Neillduol iawn o ffyddlawn ydoedd hwn,
 Heb ran o'r gwaith yn galed nac yn bwn;
 Hyfrydle penna'i oes oedd moddion gras, }
 A deddfau'r Arglwydd yn boddloni'r gwas, }
 A'r wledd bob amser yn ei chyflawn flas. }
 Anfynych gwelid ef yn ol o'r cwrdd,
 Anfynych gwag ei le o gylch y bwrdd;
 Mab Anna oedd, a'i gartref tŷ ei Dduw,
 Dymunai ef trwy'i oes yn hwn gael byw;
 Ac nid rhyw esgus gwag a'i rhwystrai fawr,—
 Mor syn, mor chwith, ei gadair wag yn awr!
 O! Ysgol Sul, ni weli mo'no mwy
 Yn trafod "gwaed y groes" a'r "marwol glwy'," "
 "Maddeuant rhad," a'r "cyfiawnhad trwy ffydd,"
 Y melys bynciau garai ef trwy'i ddydd.

Y Beibl oedd ei lyfr, ei unig un :
 Esboniai hwn'n ei wreiddiol ddull ei hun ;
 Ac ni wnai neb, er gwaethaf dysg a dawn,
 Ddarbwylllo Brown nad ef ei hun oedd iawn ;
 Mor hawdd f'ai holli'r Wyddfa yn ddau ddarn,
 A'i symud ef o'i benderfynol farn.

Calfinaidd oedd, a Christion o'r hen stamp :
 Trwy ffydd cyrhaeddodd heddyw'r uchel gamp.
 Pan yn ceryddu, 'i law oedd braidd yn drom,
 Gan drin y fflangell arw yn rhy ffrom ;
 A phan f'ai brawd yn gofyn cerydd c'oedd,
 Fel meddyg, braidd rhy hoff o'r gyllell oedd ;
 Nid diffyg teimlad, mwy o ddiffyg moes
 Oedd hyn, a diffyg addysg bore oes.

Gadawn yr ochr wan, trown at y gref,
 Edrychwn arno wrth orseddfainc nef ;
 Ha ! dyma'r fan y gwelir ef yn gryf,
 Mae'n galw ar ei Dduw yn hyf, yn hyf,
 Ond eto'n wylaidd ac yn weddus iawn.
 Tra'n dadlu " angeu'r groes " am " fywyd llawn,"
 O 'r taerni dwys sydd yn ei enaid ef,
 O 'r teimlad byw sydd yn ei felys lef !
 Cynhefin oedd wrth orseddfainc y gras,
 A'i weddi oll yn llawn o nefol flas ;
 Ei galon oedd yn llawn o nefol dân,—
 O dân eneiniaid pur yr Ysbryd Glân.
 Ymdrechwr caled oedd ef gyda Duw,
 Nes teimlai pawb fod " Ysbryd y peth byw "
 'N llefaru'n eglur trwy ei eiriau ef,
 A dwfn gymundeb ganddo gyda'r nef.
 Ei fywyd oedd yn loew ar ei hyd,
 Heb odid fwlch i hacru dim o'i bryd ;
 Elias oedd yn llawn o dân a sêl,
 Wynebai unrhyw beth, doed fel y dêl :
 Ei weinidogaeth daenai fraw ac ofn,
 Fel sŵn y rhaeadr crych neu'r daran ddofn.

Ychydig o'r deniadol feddai ef,
 I dywys yr afradlon tua thref ;
 Yn hytrach un o feib y daran oedd :
 Trwy hyn gwnaeth iddo ambell elyn c'oedd ;
 Bu hyn yn rhwystr iddo yn y byd,
 Gan ddrygu'i amgylchiadau lawer pryd :
 Mae llawer un fel yntau dros y gwir
 Yn dioddef gwg y byd am einioes hir ;
 Rhaid dweyd y gwir am dano yntau'n awr—
 Ei bennaf fai oedd ystyfnigrwydd mawr ;
 Ac fel bu fyw, bu farw'n llawn mor hy',
 Heb ofni dim yn wyneb angeu du !

Disgynai i làn yr afon yn ddigryn,
 A'i fater wedi'i drefnu ymhell cyn hyn;
 Fe wyddai i bwy y credodd, mor ddiofn
 Oddiar y geulan tremiai'r afon ddofn;
 Edrychai drosti'n llawn o hyder ffydd,
 I lannau'r wlad sydd lawn o fythol ddydd;
 Ac wedi disgwyl 'chydig am y Gŵr
 Addawodd dd'od i'w gwrdd at làn y dŵr,
 Rhoes naid fel cawr i'w hymchwydd yn ddifraw,
 A'r Iesu'n dal ei ben i'r ochr draw;
 A cherfir hyn ar lechen oer ei fedd,—
 "Yn hyf bu fyw, bu farw'n hyf 'r un wedd."

ATODIAD.

LLYTHYR, AC ENGLYNION I BRIODAS
 TALIESIN, A LLINELLAU YCHWANEGOL O
 WAITH Y BARD.

LLANGOLLEN,

Tachwedd 19eg, 1855.

GAREDIG SYR,

Yr ydwyf yn cymeryd yr hyfdra o ddyfod ar eich gofyn am englyn neu ddau; yr ydwyf yn bwriadu cymeryd gwraig y dydd Iau cyntaf ar ol y Nadolig; ei henw yw Elizabeth Jane Kelly, un o'r Deheubarth, Swydd Fynwy; o ganlyniad bydd raid i mi fyned yno i'w chael. Gan fod ei theulu yn rhai lled ddarllengar, byddai enw Eben Fardd wedi gwneyd sylw o honwyf yn bluen lled uchel yn fy nghap.

Nid ydwyf mor hunanol ag y meddyliech chwaith; ond byddai hyn yn fwy ffafr yn fy ngolwg na dim a allech wneyd. Pe anfonech gopi ohonynt erbyn y dydd Gwener o flaen y Nadolig, byddwn yn dra diolchgar i chwi.

Maddeuwch fy hyfdra, ac ystyriwch fi yn rhwymedig ac at eich galwad bob amser.

Yr eiddoch, etc.,

TALIESIN O EIFION.

Cafodd yn ateb yr englynion hyn :—

Taliesin at Eliza,—a ddenwyd :
Ei ddawnus bott Efa ;
O 'r llywyd i'r byd da,
Eiddunwn i'r ddau yna.

Eliza at Taliesin—sy'n neshau,
Mewn swyn serch, dan chwerthin ;
Wel gweler llawer o'u llin
A'u delwau ar eu deulin.

—*Eben Fardd.*

Eto oddiwrth Caledfryn :—

Taliesin beth a dâl tlysau—o aur
Wrth un o'r prif emau ?
Un io ddoeth, yn ufuddhau
I'w gŵr, yw'r prif-dlws gorau.

Na sonier ond am un syniad—un serch
Fo'n sail cydymdeimlad ;
Oes hir, heb unrhyw sarhad,
I chwi bellach heb balliad.

Eto oddiwrth Gwalchmai :—

Gyda rhiaid glain rhag loes—(yr unig
Arweinia at anfoes)
Ymuno am eu heinioes,
Y mae y Beirdd yn mhob oes.

Taliesin at Eliza,—Jane Kelly
Mewn cwlwm i bara—
O Eifionydd, ddedwydd dda,
Hyd i Gwent ddenwyd gynta' !

Yna serch yn gyntes iawn—a'u denai
O dan fwriad ffyddlawn,
Am eu lles i'r rhwymau llawn,
Ofynnai eu Naf uniawn.

Y mwyniant ellir ddymuno—arnynt,
Yn ernes ddisgyno ;
Eu hepil yn fil a fo,
A'r Iôn a'u cydarweinio.

CLOCHDY GWRECSAM.

Cerfiawg, godidawg a da—ei luniad,
 O lanwaith perffeithia' :
 Synnu'n hir y Saeson wna
 Tra gwelant ben Tŵr Gwalia.

PWY ?

Yn wylaidd wylaidd ymwelaf—a bedd
 Gŵr o barch uchelaf ;
 O'gylch y fan y golchaf
 Y gro'n wyn a'm dagrau wnaf.

Am y gŵr mawr, mawr ymorol
 Heddyw ni wiw ; ni ddaw yn ol.

PWY ?

Ein glyw o Dreffos ein gwlad orhoffa,
 A'i theg lenyddiaeth ei galon nodda ;
 A cha ein William wir barch hen Walia :
 Fel yn ad-daliad ei foliant eilia :
 Pob awenydd, pawb una :—a'i glodydd
 Tra dŵr a mynydd, tra daear Mona !

PWY ?

Pwy yw ein Llywiwr ? Ha, gŵr rhagorol,
 Ein Williams hynaws ; pa lyw mwy swynol ?
 Gwalia gain deg, ei le genedigol
 Sy falch o'i enw : ni syfl o'i chanol.
 Nid oes un mwy dewisol,—a'i fywyd
 Yn goron hefyd i Gaer henafol.

Y RHYL.

(*Beth oedd yr helynt ?—W.I.*).

Ow i'r Rhyl anfarwoli—ei hunan
 Yn y rhaniad gwaelfri !
 Drwy y cignoeth dro coegni
 Deil yn warth i'n cenedl ni.

Yn dawel bu'r Deheuwyrr—i'n noddi'n
 Fonheddig fel brodyr ;
 Ni sai' blotyn ysplittwyrr
 I yrru gwarth ar y gwŷr.

Ow, Gwynedd, dy ogoniant—.
 Drwy ffoledd meib siomiant :
 Boed ar goedd bloedd dy blant
 Drwy regi awdwyr rhwygiant.

Yr eisteddfod ddifodir ?—Na, ...
 Un gŵr byw a faeddir :
 A thrwy nerth yr awen wir,
 A laddo hon a leddir.

Cwlwm ar gwlwm wrth galon—roddwyd
 Yn arwyddair Brython ;
 A tra fo'n werth ein trefn hon,
 Ffieiddlyd pob anffyddlon.

Gwin cariad a goncweria

.

(*Gwelir fod llawer gair ar goll*).

